

รายงานการวิจัย

เรื่อง

ประวัติศาสตร์สังคมภูมิปัญญาท้องถิ่นอ่างศิลา

Social History and Local Wisdom in Ang-Sila

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

ภารดี มหาขันธ์

นันทชญา มหาขันธ์

สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยบูรพา

2557

กิติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์สังคมภูมิปัญญาอ่างศิลา เป็น โครงการวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนจากสาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ประจำปีงบประมาณ 2556 ผู้วิจัยทั้งสองขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้

งานวิจัยนี้จะสำเร็จลงมิได้โดยหากไม่ได้รับความอนุเคราะห์ด้านข้อมูลทั่วไปจากกองวิชาการและแผนงานเทศบาลเมืองอ่างศิลา ส่วนข้อมูลเชิงลึก ทั้งข้อมูลที่ได้จากการให้สัมภาษณ์การสาธิตการทอผ้า ข้อมูลภาพ และเอกสารจากคุณศรีศักดิ์ แซ่เฮง กำนันเกษม อินทโชติ และคุณยายห่วงวน เสริมศรี สำหรับข้อมูลด้านการแกะสลักหิน ได้จาก คุณขจร รุ่งเรืองศิลาทิพย์ เจ้าของและผู้จัดการร้านรุ่งเรืองศิลาทิพย์ คุณธีระพงษ์ เจริญสุข พนักงานขาย คุณ ไผ่ จันทร์สว่าง คุณบุญระวี คุณบุญราช จะปะมะโน และคุณเส ปะละทัง ช่างแกะสลักหินร้านรุ่งเรืองศิลาทิพย์

อนึ่งงานวิจัยนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะมีผู้ช่วยเก็บข้อมูลภาคสนาม(ถ่ายภาพ สัมภาษณ์) และจัดทำรูปเล่ม ซึ่งประกอบด้วย เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป สาขาวิชาไทยศึกษา และนิสิต ปร.ด. และ ศศ.ม.ไทยศึกษา รวม 9 คน คือ

1. นางสาวจิรัช ใจจริง เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป
2. นายธรรศ ศรีรัตนบัลล์ นิสิตปริญญาคุณวุฒิบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา
3. นายอลงกรณ์ หมวดยอด นิสิตศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา
4. นางสาวชนาภา เมธิเกรียงไกร นิสิตศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา
5. นายพงษ์พัฒน์ พุ่งไทสง นิสิตศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา
6. MISS YIAN ZHI SHUI นิสิตศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา
7. MISS SHU HUIHE นิสิตศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา
8. MISS SAI JIAOYIN นิสิตศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา
9. MR. REN GUOXIANG นิสิตศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา

ภารดี มหาพันธ์

นันท์ชญา มหาพันธ์

คำนำ

อ่างศิลาเป็นพื้นที่ที่มีอากาศดี ธรรมชาติสวยงามอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติทั้งบนบกและในทะเล ในฤดูลมเหนือ(ฤดูหนาว) จะมีเรือสินค้าจากนานาประเทศมาจอดพักและขนถ่ายสินค้าที่อ่าวอ่างศิลาเป็นจำนวนมาก สมเด็จพระมหามัณฑลราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในช่วงเวลานั้นทรงบันทึกรายงานว่าด้วยขนาด(พื้นที่) และรายได้ของอ่างศิลา ไม่เข้าเกณฑ์ที่จะเป็นอำเภอ น่าจะเป็นแค่ตำบลหรือกิ่งอำเภอเท่านั้น "...แต่อ่างศิลามีความพิเศษอยู่ที่พื้นที่ ที่มีผู้มีบรรดาศักดิ์ และชาวต่างประเทศไปพักตากอากาศ และพักผ่อนกันมาก นอกจากนั้นในฤดูลมเหนือ ยังมีชาวต่างประเทศที่มากับเรือพาณิชย์... ที่พูดภาษาแตกต่างกันหลายภาษา..."

การที่อ่างศิลาเป็นที่จอดพักขนถ่ายสินค้า ทำให้มีผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการขนถ่ายสินค้า การค้า ประมง เพาะปลูก เป็นจำนวนมาก ทำให้อ่างศิลามั่งคั่งทั้งทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมภูมิปัญญา ผลึกทัศน์ที่เป็นอัตลักษณ์ภูมิปัญญาของอ่างศิลาได้แก่ ผ้าทออ่างศิลา และครกหินอ่างศิลา สำหรับผ้าทออ่างศิลาเคยเป็นผลิตภัณฑ์ที่โดดเด่นที่สุดในยุคปรับปรุงประเทศตามแบบตะวันตก จนได้รับเกียรติเป็นผ้าทรงของพระมหากษัตริย์ แต่มาเสื่อมสูญไปพร้อมกับการพัฒนาในทศวรรษที่ 2510 ปัจจุบันองค์กรปกครองท้องถิ่นและเอกชนกำลังฟื้นฟูและผลิตซ้ำ ส่วนครกหินอ่างศิลาคำรงอยู่อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันเพราะศักยภาพในการปรับตัวของช่างแกะสลักหิน เจ้าของธุรกิจ และองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น(เทศบาลเมืองอ่างศิลา) ร่วมกันสร้างและสื่อให้เป็นสัญลักษณ์ของ "ของดีและภูมิปัญญาท้องถิ่น"

ในฐานะบุคลากรในสถาบันการศึกษาในพื้นที่ชลบุรี จึงขอมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบสานและพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมภูมิปัญญาของบรรพชนชาวอ่างศิลา ด้วยการศึกษ และจัดการองค์ความรู้(ภูมิปัญญา) ดังกล่าวให้เป็นระบบอยู่ในสภาพพร้อมใช้ และเข้าถึงได้ง่าย เพื่อจะได้นำไปใช้ประโยชน์ทั้งในทางการศึกษา และการพัฒนา

การดี มหาพันธ์

นันท์ชญา มหาพันธ์

ประวัติศาสตร์สังคมภูมิปัญญาท้องถิ่นอ่างศิลา Social History and Local Wisdom in Ang-Sila

ภารดี มหาพันธ์
นันท์ชญา มหาพันธ์

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) ศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์สังคมท้องถิ่นอ่างศิลา 2) ศึกษาผลิตภัณฑ์ที่เป็นอัตลักษณ์ภูมิปัญญาอ่างศิลา และ 3) จัดการความรู้ดังกล่าวให้เป็นระบบ อยู่ในสภาพพร้อมใช้และ เข้าถึงได้ง่าย วิธีการวิจัยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์

ผลการวิจัย พบว่า อ่างศิลาเริ่มปรากฏชื่อ และมีความสำคัญขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และทวีความสำคัญขึ้นหลังการทาสหัตถ์สัญญาซูดเบริง กับประเทศอังกฤษ และประเทศอื่น ๆ ตั้งแต่ปีพ.ศ.2498 เป็นต้นมา อ่างอ่างศิลาคึกคัก ไปด้วยเรือสินค้าจากนานาประเทศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึง โปรดเกล้าฯ ให้สร้างสะพานหินยื่นออกไปในทะเลจนพื้นเขตศิลาได้นำ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่พ่อค้าวาณิช นอกจากนี้เสนาบดีกลาโหม และเจ้าคุณกรมท่ายังสร้าง "อาศรัยสถาน" เพื่อเป็นที่พักตากอากาศและพักผ่อนแก่ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ 2 หลัง

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสนาบดีกรมท่าได้มาสร้างค่ายหลวงที่อ่างศิลา เพื่อเป็นที่ประทับแรมในเวลาที่เสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเลตะวันตกในวันออกในปีพ.ศ.2419 โปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะอ่างศิลาขึ้นเป็นหัวเมืองปีพ.ศ.2441 เปลี่ยนฐานะเป็นอำเภอตามข้อบังคับลักษณะปกครองท้องที่ร.ศ. 117 และเป็นตำบลในปีพ.ศ.2443 ปีพ.ศ.2495 ได้รับการจัดตั้งเป็นสุขาภิบาลอ่างศิลา พ.ศ.2542 เปลี่ยนฐานะเป็นเทศบาลตำบล และเป็นเทศบาลเมืองอ่างศิลาในปีพ.ศ.2554

ส่วนผลิตภัณฑ์ที่เป็นอัตลักษณ์ภูมิปัญญาที่สำคัญของอ่างศิลาคือ "ผ้าทออ่างศิลา" และ "ครกหินอ่างศิลา"

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์สังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่นอ่างศิลา

Social History and Local Wisdom in Ang-Sila

Paradee Mahakhan
Nanchaya Mahakhan

ABSTRACT

This research aims firstly to study historical and social development of Ang-Sila; secondly to examine the unique products showing the local wisdom in Ang-Sila; and thirdly to systematize the knowledge about historical and social development and unique products showing the local wisdom in Ang-Sila. Historical method is used for this research.

The findings show that the area called Ang-Sila was firstly known in the reign of King Rama III and it became more important after Bowring Treaty had been signed in 1955 when the area was crowded with commercial ships from various countries. Later, to facilitate the maritime merchants, King Rama IV had an order to build a stone jetty extending beyond the underwater stone pillars which designated the land. In addition, Chancellor of Defense and Chief of Harbor Department ordered to build two-building resort for either Thai or foreigners.

In the reign of King Rama V, Chief of Harbor Department ordered to build a royal camp in Ang-Sila for the king when he had a royal visit to the coastal provinces in the eastern part of the country. In 1876, Ang-Sila was promoted to become a city and then in 1898 its status was changed to be a district according to Rs 117 Regulations for Governing the Districts. In 1900, Ang-Sila became a sub-district and it was established to be Ang-Sila Sanitary District. Again in 1999, it became a sub-district municipality. In 2011, it was again changed and has become Muang Ang-Sila Municipality since then.

The unique products showing local wisdom in Ang-Sila are “Ang-Sila woven cloth” and Ang-Sila stone mortar”.

Keywords: Social History / Local Wisdom in Ang-Sila

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
สารบัญ	ค
สารบัญภาพ	ช
บทที่	
1 บทนำ	1
ความสำคัญและที่มาของปัญหา	1
วัตถุประสงค์	5
กรอบแนวคิด	5
ขอบเขตของงานวิจัย	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
2 ภูมิสังคมและวัฒนธรรมอ่างศิลา	7
สภาพภูมิประเทศ	7
ที่ตั้ง	7
อาณาเขตติดต่อ	7
ประชากร	10
ลักษณะการใช้ที่ดิน	10
โครงสร้างทางเศรษฐกิจ	10
1. การเกษตร	10
2. การค้าพาณิชย์(พาณิชย์กรรม)	11
3. ด้านบริการ	11
4. ด้านอุตสาหกรรม	12
5. ด้านการท่องเที่ยว	12
วัฒนธรรมประเพณี	12
1. ประเพณีกองข้าวหรือกองข้าวบวงสรวง	13
2. ประเพณีสงกรานต์วันไหล	14
3. ประเพณีถือบวชกระต๊อหาหอย	15

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
	มรดกทางวัฒนธรรม	16
	1. กลุ่มศาสนสถาน	16
	1.1 วัดอ่างศิลา	16
	1.2 วัดเสม็ด	20
	1.3 ศาลเจ้าหน้าจาช่าไห้จื่อ	23
	2. กลุ่มโบราณสถาน	27
	2.1 ทำเทียบเรืออ่างศิลา(สะพานปลาอ่างศิลา)	27
	2.2 “อาศรัยสถาน” อ่างศิลา (ตีกรมหาราช/ตีกราชินี	30
	2.3 ตลาดเก่าอ่างศิลา	31
	มรดกทางธรรมชาติ	32
	1. อ่างศิลา(อ่างหิน)	33
	2. ชายทะเลอ่างศิลา	34
	3. ป่าชายเลน	35
	4. หินแกรนิต	35
3	พัฒนาการทางประวัติศาสตร์	36
	อ่างศิลาก่อนการปฏิรูปประเทศตามแบบตะวันตก	36
	สถาบันทางเศรษฐกิจ	38
	การควบคุมทุน	38
	ผลผลิตทางการเกษตร	38
	เทคนิคที่ใช้ในการเกษตร	39
	อาชีพอื่น ๆ	39
	1. ประมง	39
	2. ป่าไม้	39
	3. การทำเหมืองแร่	39
	4. การผลิตเกลือ	40

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
5. การฝีมือและหัตถกรรม	40
6. งานทอผ้า	40
การค้าภายในประเทศ	40
อังกศึลยคปรึบปรุ่่งประเทศตามแบบตะวันตก	41
1. การสร้างทำเทียบเรืออังกศึลย	43
2. พระวึภยคทวคค และพระยชยลยทุทึ โยชึนเสนอขอสร้ง ทางรถไฟสายกรุงเทพ-อังกศึลย	43
3. การสร้างค้ายหลวงอังกศึลย	44
4. ยกบ้านอังกศึลยชึ้นเป็นเมือ่อง	45
5. สดณภยของอังกศึลยหลังการปฏิรูประเบียบบริหาร ราชการส่วนภูมิภาค(พ.ศ.2437-2443)	47
5.1 อังกศึลยเปลี่นจากเมือ่องเป็นอำเภอ	50
5.2 พระค้ารึของสมเด็้จฯ กรมพระยาค้ารงราชานุกภย เสนยบดึกระทรวงมหาดไทยเก็ยวกับอำเภออังกศึลย	52
5.3 เสนยบดึกระทรวงมหาดไทย ดราช้อบ้งค้บสำหรับ การรึคษา "อศรึยสดณ" อังกศึลย	55
อังกศึลยหลังปีพ.ศ.2443-ปัจจุบัน	57
1. ฐณษะของอังกศึลยหลังปีพ.ศ.2443	57
2. ปีพ.ศ.2449 เจ้าจอมมารดาการรัศมีบรึจยคทรึพึ สร้งบ้อกคเก็บน้ำฝนไว้เป็นอุทกทณที่อังกศึลย	58
3. ปีพ.ศ.2452(ร.ศ.128) ช้าราชการและราชฎรึเตรียมการ รับเสด็จพระบาทสมเด็้จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่อังกศึลย	59
4. อังกศึลยปัจจุบัน: เทศบาลเมือ่องอังกศึลย พ.ศ.2554	60

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
4	ภูมิปัญญาท้องถิ่นอ่างศิลา	61
	ภูมิปัญญา: ความหมาย ความเป็นมา	61
	พัฒนาการของภูมิปัญญาไทย	64
	1. พัฒนาการของภูมิปัญญาไทย	65
	2. ภูมิปัญญาใหม่จากโลกภายนอก	65
	3. การปรับตัวของสังคมไทย	65
	4. ภูมิปัญญาของคนไทยในภูมิภาคต่าง ๆ	65
	5. การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาในสังคมไทย	65
	กระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชาวบ้าน	66
	1. การลองผิดลองถูก	66
	2. การลงมือกระทำ	66
	3. การถ่ายทอดความรู้	66
	4. การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรม	67
	5. ศาสนา หลักธรรมคำสอนและวัตรปฏิบัติ	67
	6. การแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์	67
	7. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม	68
	8. ครูพักลักจำ	68
	จะเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาไปทำไม	68
	1. เพื่อให้เข้าใจความหมายและคุณค่า	68
	2. เพื่อชื่นชมและภาคภูมิใจในมรดกทางปัญญา	68
	3. เพื่อผดุงศักดิ์ศรี	69
	4. เพื่อค้นหาศักยภาพ และพลังสร้างสรรค์	69
	5. เพื่อสร้างรอยต่อและเครือข่ายการเรียนรู้	69

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
ภูมิปัญญาท้องถิ่นอ่างศิลา	69
ผ้าทออ่างศิลา: ประดิษฐ์กรรมจากการสั่งสมภูมิปัญญา	70
1. ความเป็นมาของผ้าทออ่างศิลา	70
2. สมเด็จพระบรมราชเทวี ณ ศรีราชา ทรงส่งเสริม สืบทอด และพัฒนาผ้าทออ่างศิลาจนมีชื่อเสียงจรขยายไปทั่ว	71
3. วัตถุดิบ อุปกรณ์ และกระบวนการทอผ้าอ่างศิลา	74
ภูมิปัญญาในการแกะสลักหิน: โม่หิน กระจ่างรูป ป้ายหลุมฝังศพ ครกหิน หินประดับ และรูปเคารพ	92
1. กำเนิดครกหินอ่างศิลา	93
2. ขั้นตอนการผลิตครกหินอ่างศิลา	95
3. อัตลักษณ์ของครกหินอ่างศิลา	97
4. กระบวนการสร้างครกหินอ่างศิลาให้เป็น สัญลักษณ์ของท้องถิ่น	99
5. พัฒนาการการแกะสลักหินอ่างศิลา: จากครกหิน อ่างศิลา-หินประดับ และรูปเคารพ	101
6. การปรับตัวของครกหินอ่างศิลา	103
5 บทสรุป	107
บรรณานุกรม	

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	แผนที่แสดงอาณาเขตของเทศบาลเมืองอ่างศิลา	9
2	ร้านขายครกหิน	11
3	ร้านขายหินประดับสนาม	11
4	ฝ้าทออ่างศิลา	11
5	ร้านขายของฝากประเภทผลิตภัณฑ์จากทะเล	11
6	ประเพณีกองข้าวที่พนัสนิคม	13
7	ประเพณีกองข้าวอ่างศิลา	13
8-9	ประเพณีกองข้าวศรีราชา	13
10	พระเจดีย์ทราย	14
11	ประเพณีวันไหล	14
12	ประเพณีวันสงกรานต์อ่างศิลา (สร้างน้ำพระ)	15
13	รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่	15
14	ถีบกระดานหาหอย	15
15	อุโบสถหลังเดิม (วัดอ่างศิลา)	16
16	พระเจดีย์ (หน้าอุโบสถหลังเดิม)	16
17	พระอุโบสถหลังใหม่ (วัดอ่างศิลา)	17
18	มณฑปพระพุทธบาทวัดอ่างศิลา	17
19	พระพุทธรูปหินแกะสลัก (พระพุทธรูชินชาสนะ)	17
20	จิตรกรรมฝาผนังวัดอ่างศิลา(ตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์)	18
21-26	จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถหลังใหม่วัดอ่างศิลา	18-19
27	พระอุโบสถ (วัดเสม็ด)	20
28	หน้าบันพระอุโบสถ (วัดเสม็ด)	20
29	พระวิหาร (วัดเสม็ด)	20
30	ลายปูนปั้นเหนือประตูพระอุโบสถ (วัดเสม็ด)	20
31-34	จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ (วัดเสม็ด)	21
35	ศาลเจ้าหน้าจาช่าไถ่จื้อ	23
36	วิหารเทพสถิตกิติเฉลิม (ศาลเจ้าหน้าจาช่าไถ่จื้อ)	24
37	หอกลอง	24

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
38	หอรระนัง	24
39	สระบัว	25
40	หอฟ้าดิน	25
41	ชั้นที่ 1 องค์เทพไฟ้ส่วนเอี้ยะ	26
42	ชั้นที่ 2 องค์เทพหน้าจาช่าไฟ้จื่อ	26
43	ชั้นที่ 3 เเง็กเซี่ยนฮ่องเต้	26
44	ชั้น 4 พระศรีอริยเมตตรัย	26
45	ท่าเทียบเรืออ่างศิลา (สะพานปลาอ่างศิลา)	27
46	อ่าวอ่างศิลาจากภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเสม็ด	28
47-48	อ่าวอ่างศิลา (ปัจจุบัน)	29
49	ตึกมหาราช (ด้านหน้า)	30
50	ตึกมหาราช (ด้านหลัง)	30
51	ตึกราชินี (ด้านหน้า)	31
52	ตึกราชินี (ด้านหลัง)	31
53	ตลาดเก่าอ่างศิลา	31
54	ร้านขายสินค้าพื้นเมือง	31
55-56	อ่างศิลา	33
57-58	บ่อนพัริฐ	33
59	ชายทะเลอ่างศิลา	34
60	หาดเลน	34
61-62	ฟาร์มหอยแมลงภู่ และฟาร์มหอยนางรม	34
63-64	ป่าชายเลนอ่างศิลา (ปลูกเสริมใหม่ด้านหน้าธรรมนาวา)	35
65-66	หินแกรนิตที่ริมทะเลวัด โคมุทร์ตนาราม	35
67-68	หาดเลนบางปลาสร้อย	36
69	สะพานปลาอ่างศิลา	37
70	อ่าวอ่างศิลา	37
71	ภาพสะพานหินหรือสะพานปลาในปัจจุบัน	43

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
72-73	บอนพรัฐ	59
74-75	ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช(ตึกราชินี)	61
76-77	กีทอผ้า	77
78-81	พื้มและพินพื้ม ส่วนประกอบของพื้ม	78
82-83	ไม้ตັบตะกอ - ตะกอ	79
84	ไม้หลังเต่า	79
85-86	กระดานม้วนหูก	80
87-88	ไม้หัวหูก	80
89-90	ไม้หน้าหูก	80
91-92	ไม้ตี้นหูก หรือไม้เหยียบตะกอ	81
93-94	โถงเตง	81
95-96	รอก	82
97-98	ฝ้ง	82
99-100	กะหนด	82-83
101-102	กะสม	83
103-104	เฟื่อ	84
105	มือลึง	85
106	รางหลอด	85
107	หลอดค้าย	86
108	กระสวย	86
109-110	กระวัง	87
111	ไน	87
112	การกรอด้าย (ไน+กระวัง)	87
113	จันควง	88
114	แปรงหวีค้าย	88
115	ลูกคราด	88
116	ไม้กระบอง	88
117-118	การเตรียมเส้นค้าย	89

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า	
119-120	การกรอด้วย	90
121-122	การคัน	90
123-126	การม้วน	91
127-128	การสืบ	91
129-130	การทอผ้า	92
131	ผ้าทออ่างศิลาลายไส้ปลาไหล	93
132	ลายนกกระทา	93
133	ผ้าขาวม้า ลายตาสก๊อต	93
134	ผ้าถุงลายทางรอบ	93
135-136	ผ้าถุงลายหางกระรอก	93
137-138	ผ้าถุงตาสมุก	93
139-140	ผ้าถุงลายดอกพิกุลครึ่งซีก	94
141-142	ผ้าถุงลายดอกพิกุล	94
143-144	ผ้าขาวม้า	94
145-146	แท่งหินที่แหลมแท่น	95
147-148	หินชายทะเลแหลมแท่น	95
149	โมหิน	96
150	เสาสิงห์โตเพิ่มบารมีบ้าน/สุสาน	96
151-152	บ้านพักรับรองบนเขาสามมุข	98
153	สถานตากอากาศบางแสน	98
154	ชายทะเลบางแสน	98
155	วิทยาลัยวิชาการศึกษา	98
156	บาร์แหลมแท่น	98
157-158	บ้านพักรับรองแหลมแท่น	99
159	อนุสาวรีย์แหลมแท่น	99
160	แหลมแท่นปัจจุบัน	99
161-164	เครื่องเจียร จำ ค้อน และไม้วัด	100
165-166	นำหินมาสกัดรูปทรงกรวย	101

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
167	การแกะหน้าครก	101
168	หุ่นครกที่ขูดแล้ว	101
169-171	แต่งครกให้เรียบ	102
172-173	ครกหินอ่างศิลา (มีแอม มีหู สีเหลืองมันปู)	103
174	ครกมีพุกคล้ายฟักทอง	104
175	ครกพุกเกลียว	104
176-177	ครกสีเหลี่ยมฐานสอบ	104
178-179	ครกหินหน้าทางเข้าตลาดเก่าอ่างศิลา	105
180	ครกหินใหญ่ที่สุดในโลก (ร้านรุ่งเรืองศิลาทิพย์)	106
181	ครกจ้าว	106
182-183	รูปสัญลักษณ์ครกอ่างศิลาบนเสาไฟฟ้า	106
184	สิงโตจีน	108
185	ปี่เข้ยะ	108
186	เต่ามังกร	108
187	ช้าง	108
188-189	พระพุทธรูป	109
190-191	พระโพธิสัตว์กวนอิม	109
192-193	ใบเสมา	110
194	เสาธรรมจักร	110
195	ลูกนิมิต	110
196-197	ครุฑ	110
198	ครกหินทรงแปดเหลี่ยม	112
199	ครกหินลายมังกร	112
200	ครกที่ตกแต่งด้วยคำว่า "อ่างศิลา"	112
201	ครกที่ตกแต่งด้วยภาพวาดกระบวยสี	112
202	ครกจ้าว โม้จ้าว	112
203	ครกจ้าวขนาดต่าง ๆ	112
204	แก้อีหินรูปทรงครกอ่างศิลา	113

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย

อ่างศิลา หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า อ่างหิน ปัจจุบันเป็นตำบล อยู่ในเขตเทศบาลเมืองอ่างศิลา อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี อยู่ระหว่างเทศบาลตำบลเสม็ดกับเทศบาลเมืองแสนสุข เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสชายทะเลตะวันตกในวันออกในปีพ.ศ.2419 สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เมื่อครั้งยังดำรงฐานันดรศักดิ์เป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ เสนาบดีกลาโหม ทูลเกล้าฯ ถวายรายงานเกี่ยวกับอ่างศิลาว่า

“...ที่เรียกว่าอ่างศิลานั้น เพราะมีแผ่นดินสูงเป็นลูกเนินศิลาก้อนใหญ่ ๆ เป็นศิลาดาด และเป็นสระยาวรีอยู่ ๒ แห่ง แห่งหนึ่งลึก ๗ ศอก กว้าง ๒ ศอก ยาว ๑๐ วา อีกแห่งหนึ่งลึก ๖ ศอก กว้าง ๓ วา ๒ ศอก ยาว ๗ วา ท่านเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี เห็นว่าเป็นประโยชน์กับคนทั้งปวง จึงให้หลวงฤทธิศักดิ์ชลเขต ปลัดเมืองชลบุรี เป็นนายงานก่อสร้างปากบ่อน้ำ มิให้น้ำโสโครก ไหลกลับลงไปบ่อได้ ราษฎรชาวบ้านและชาวเรือ ไปมาได้อาศัยใช้น้ำฝนในอ่างศิลานั้น ลางปีฝนตกมาก ถ้าใช้น้ำแต่ลำพังชาวบ้าน ก็ได้ใช้น้ำทั้ง ๒ แห่ง และบ่ออื่นบ้าง ตลอดปีไปได้ลางปีฝนตกน้อยราษฎร ได้อาศัยใช้แต่เพียง ๕ เดือน ๖ เดือน ก็พอหมดน้ำในอ่างศิลา... ถึงน้ำในอ่างศิลา ๒ แห่ง นี้จะแห้งไปแล้ว ราษฎรใช้น้ำในบ่อแห่งอื่นได้ จึงเรียกว่า “บ้านอ่างศิลา” (ตรี อมาตยกุล.2502; หน้า 29 อ้างถึงในภารดี มหาจันทร์.2552; หน้า 63)

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นราชธานี ชายทะเลแถบบ้านศรีพโล ตำบลหนองไม้แดงเป็นที่จอดพักเรือสินค้าที่ไปมาค้าขาย ก่อนเข้าหรือเพิ่งออกจากสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา ต่อมาการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ ทำให้ชายทะเลแถบบ้านศรีพโล ไม่เหมาะที่จะเป็นท่าเรืออีกต่อไป เพราะชายฝั่งทะเลบริเวณดังกล่าวตื้นเขิน เนื่องจากการทับถมของเลนที่ถูกกระแสน้ำพัดพามาจากแม่น้ำบางปะกง ทำจอดพักเรือสินค้า จึงย้ายจากศรีพโลไปบางปลาสร้อย ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางบางปลาสร้อย ก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกับบ้าน ศรีพโล (ขุนวิจิตรมาตรา.2497; หน้า 2-3 และ 26 อ้างถึงในภารดี มหาจันทร์.2552; หน้า 62) ทำจอดพักเรือสินค้าจึงขยายไปที่อ่างศิลา และเกาะสีชัง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และยุคปรับปรุงประเทศตามแบบสมัยใหม่ (Modernization หรือ Westernization)

อ่างศิลามีความสำคัญขึ้นเมื่อใดไม่ทราบแน่ แต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตน โกสินทร์) อ่างศิลาเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ชาวตะวันตกที่เข้ามาประเทศไทย ในเดือนกันยายน พ.ศ.2381 หมอปลัดเล(Dr.Bradley) มิชชันนารี ชาวอเมริกัน ซึ่งเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาในกรุงเทพฯ ในสมัยนั้น ได้เดินทางมาเที่ยวทะเลแถบบางปลาสร้อย อ่างศิลา แล้วขึ้นบกเดินทางต่อไปเขาเขียว ซึ่งอยู่ด้านหลังบางพระเข้าไป

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(รัชกาลที่ 4) เคยเสด็จประพาส และประทับแรมที่อ่างศิลาหลายครั้ง ด้วยโปรดว่าเป็นที่อากาศดี แต่ก็มีได้โปรดเกล้าฯให้สร้างที่ประทับถาวรขึ้นแต่อย่างใด มีเพียงพลับพลาเล็ก ๆ เพื่อรับเสด็จเพียงหลังเดียว เวลาประทับค้างแรม จะประทับค้างแรมในเรือพระที่นั่ง พระองค์มีพระราชวินิจฉัยเกี่ยวกับอ่างศิลาว่า “อ่างศิลามีศิลาใต้น้ำมาก เวลานั้นน้ำลงจะมีศิลา และเลนลาดออกไปจากฝั่งเป็นระยะทางยาว ไม่สะดวกในการจอดเรือเทียบท่า” จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสนาบดีกรมท่า สร้างสะพานหิน ให้ยาวออกไปในทะเลจนพื้นเขตศิลาใต้น้ำ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่เรือพาณิชย์ที่มาจอดเทียบท่าขนถ่ายสินค้าในบางฤดูกาล (ฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ) เข้าใจว่าความสำคัญของอ่างศิลาในฐานะท่าเทียบเรือ และขนถ่ายสินค้ายังมีอยู่มากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(รัชกาลที่ 5) ดังจะพิจารณาได้จากการที่พระวิภาคภูวดล และพระยาชลยุทธโยธิน แข่งกันยื่นหนังสือขอสัมปทานสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-อ่างศิลา(กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.เอกสารรัชกาลที่ 5 ขบ.5.2/1 ร.ศ.113)

นอกจากนั้นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ สมุหกลาโหมในเวลานั้นยัง ได้สร้างอาคารก่ออิฐถือปูน(ตึก) ไว้เป็นที่พักฟื้นของคนป่วยหลังหนึ่ง(หลังใหญ่) เจ้าพระยาทิพากรวงศ์(เจ้าคุณกรมท่า) สร้างอีกหลังหนึ่ง(หลังเล็ก) อาคารดังกล่าวนี้ชาวต่างประเทศคนป่วยระยะพักฟื้นได้ไปพักอาศัยอยู่เสมอ เรียกกันในสมัยนั้นว่า “อาศรัยสถาน” อาคารทั้งสองหลังนี้ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์อีกครั้งในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(พ.ศ.2440) โดยสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ พระราชทานซ่อมแซมอาคารทั้งสองหลังพร้อมสร้างเครื่องเรือนประจำอาคารด้วย ในระหว่างที่ทรงสำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเสด็จประพาสยุโรป เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลเฉลิมพระชนมพรรษา ในปีพ.ศ.2440 เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จนิวัติพระนครแล้ว ทรงอนุโมทนาในกุศลเจตนาของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ และพระราชทานนามอาศรัยสถานทั้ง 2 หลังดังกล่าว โดยโปรดเกล้าฯ ให้เรียกหลังใหญ่ว่า “ตึกมหาราช” หลังเล็กเรียกว่า “ตึกราชินี”

ในปีพ.ศ.2415 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(รัชกาลที่ 5) เสด็จขึ้นไปรับพระเสวตสุวรรณพรรณที่สระบุรี และเสด็จไปนมัสการพระพุทธบาท และพระฉายแล้ว พระองค์ได้เสด็จกลับพระนครทางจังหวัดนครนายก ปราจีนบุรี และเสด็จมาที่อ่างศิลา ในครั้งนั้นเสนาบดีกรมท่า เจ้าพระยาภาณุวงศ์ มหาโกษาธิบดีได้ออกมาสร้างพลับพลารับเสด็จที่อ่างศิลา พลับพลาที่สร้างในครั้งนั้นสร้างค่อนข้างจะถาวร เพื่อจะได้ใช้เป็นที่ประทับในโอกาสที่เสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเลต่อไปด้วย จึงได้สร้างเป็นค่ายหลวง มีท้องพระโรงและพระที่นั่ง มีเรือนข้างหน้า ข้างในใหญ่โต พร้อมทุกพนักงาน ตัวพลับพลาออกแบบได้เป็นที่พอพระทัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างยิ่ง (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.เอกสารรัชกาลที่ 5 ขบ.1/2 ร.ศ.95) ทรงพระนิพนธ์ชมเชยไว้ในเอกสารระยะทางเสด็จประพาสจันทบุรี ร.ศ.95 (พ.ศ.2419)ไว้ว่า

“...ไปอ่างศิลาครั้งนั้น ท่านกรมท่าออกมาทำปลับพลารับเรา คือหลังที่อยู่นี้ แต่การที่จะทำนั้นไม่ได้คิดจะเรือ หมายจะเอาไว้เป็นที่เราไปเที่ยวต่อไป จึงทำเป็นค่ายหลวงใหญ่ มีท้องพระโรง พระที่นั่ง เรือนข้างหน้าข้างในใหญ่โต พร้อมทุกพนักงานในปลับปลาที่ทำนั้นออกจากความคิดท่าน กรมท่าทั้งนั้น ตัวปลับปลานั้นทำดีนัก... มาถึงท้องพระ โรงข้างในติดกับท้องพระ โรง มีฝ้ากัน แต่ท้องพระ โรงนี้มีพื้นต่ำกว่าที่อยู่ ทำเป็น โถงเกลี้ยง ๆ มีแท่นสำหรับเรานั่งและเพดานระบาย พื้นปูเสื่อ ลวดจันทบุรี รอบนอกเป็นเฉลียง โถง มีเกยเสลียงติดอยู่กับเฉลียงท้องพระ โรงด้วย รอบรั้วค่ายมีห้อง เครื่องมหาดเล็ก และห้องพนักงานต่าง ๆ ... มีเสาชงปักอยู่ในหมุดต้นไม้ มีคันทันมะม่วงงาม ๆ หลายต้น ต่อออกมานอกค่ายด้านหน้าเป็นหนทางใหญ่ลงมาถึงทำน้ำแต่ไม่ตรง คดไปตามศิลาที่เป็นเนินสูงและต่ำ สองข้างนั้นมีศิลาของเดิมแต่ช่วยตกแต่งบ้าง... ที่อ่างศิลาเป็นที่สนุกแลสบายมาก เราอยากจะใคร่อยู่นาน ๆ (นานาน) แต่ไม่ใคร่มีเวลาที่จะไปอยู่พ้น 10 วันเลย...” (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.ศ. 95.เอกสารรัชกาลที่ 5 ม1/2 อ้างถึงในภารดี มหาจันทร์.2552; หน้า 69-70)

อ่างศิลาได้ยกฐานะขึ้นเป็นเมืองในปีพ.ศ.2419 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จกลับจากประพาสเมืองจันทบุรี มาถึงอ่างศิลา ในวันที่ 6 มกราคม พ.ศ.2419 กำหนดจะ เสด็จประทับแรม ณ ค่ายหลวงอ่างศิลาเป็นเวลา 4 วัน เพื่อทรงเยี่ยมเยือนข้าราชการ และราษฎรชาว ชลบุรี เมื่อเรือพระที่นั่งมาถึงอ่างศิลา ทรงบรรยายภาพของอ่างศิลาที่ทรงทอดพระเนตรเห็นจากเรือ พระที่นั่งว่างดงามเหมือนที่ป็นัง (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.2419; เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.1.1/2 อ้างถึง ในภารดี มหาจันทร์.2552; หน้า 72)

เมื่อเสด็จขึ้นฝั่งแล้วได้ทรงพบพระยาจางวางเมืองชลบุรี(พระยาชลบุรานุรักษ์) กรมการเมืองชลบุรี พระยาบางละมุง กรมการเมืองบางละมุง พระอภัยพิพิธ(เสพ) พระสุนทรฯ(พระยาศรีสรรราชภักดี: หนู) ซึ่งท่านเสนาบดีกรมท่าสั่งให้มาเฝ้ารับเสด็จที่ค่ายหลวงอ่างศิลา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงพอพระทัยปลัดจางวางเมืองชลบุรีที่ท่านเสนาบดีกรมท่าจัดให้มาเป็นผู้ดูแลรักษาค่ายหลวงอ่างศิลา ที่เอาใจใส่ดูแลรักษาไว้ดีมาก ทรงมีรับสั่งกับท่านเสนาบดีกรมท่าว่า “จะยกบ้านอ่างศิลาให้เป็นเมือง เมือง หนึ่งขึ้นเมืองชลบุรี” ด้วยทรงพิจารณาเห็นว่าที่อ่างศิลามีคนอยู่มาก เวลาเกิดศึกความเกิดขึ้นต้องไปว่าความถึง เมืองชลบุรี ค่อนข้างลำบาก (การเดินทางมีแต่ทางเรือซึ่งต้องขึ้นอยู่กับลม)

ราษฎรบ้านอ่างศิลาประกอบอาชีพด้านการประมง เช่น ทำโป๊ะ ลงเฝือก ลากเบ็ดในทะเล และถีบ กระจาดเก็บหอย ปีหนึ่งสามารถผลิตปลาทุเค็มส่งออกไปจำหน่ายที่กรุงเทพฯ และเป็นสินค้าออกไป ต่างประเทศได้ประมาณหมื่นตัวเศษ ผลิตหอยแมลงภู่แห้งส่งออกไปได้ปีละ 1,300 หาบเศษ ส่วนหอยนางรม ปลาที่จับได้จากเฝือก (อวนลาก) เบ็ด ตลอดจนหอยที่ได้จากการถีบกระจาด มิได้ส่งเป็นสินค้าออกไปต่าง เมือง หรือต่างประเทศ คงซื้อขายแลกเปลี่ยนกันในแขวงบ้านอ่างศิลา และบ้าน ไกลเคียง

สินค้าที่ขึ้นชื่อของอ่างศิลาอีกอย่างหนึ่งคือ ผ้าทออ่างศิลา(ผ้าอ่างหิน) เดิมนิยมทอเป็นผ้าพื้นและผ้าเช็ดปาก ต่อมาเปลี่ยนเป็นทอผ้าชิ้น ผ้าขาวม้า ฯลฯ แทน ผ้าอ่างศิลามีวางจำหน่ายทั้งในตลาดอ่างศิลา และตลาดที่ตัวจังหวัดชลบุรี เป็นสินค้าที่ผู้มาเยือนอ่างศิลาและชลบุรีนิยมซื้อไปเป็นของฝาก เพราะเป็นผ้าที่ได้ชื่อว่าสวยงาม และมีคุณสมบัติเด่นต่างจากผ้าทอแหล่งอื่น กล่าวคือ เนื้อละเอียด เนียน ไม่เป็นขน เนื้อนุ่มได้สบาย เนื้อผ้าเหนียวทนทาน มีทั้งผ้าขาวม้า ผ้าโสร่ง ผ้าโจงกระเบน ผ้าถุง ผ้าเช็ดมือ ผ้าเช็ดหน้า ผ้าเช็ดปาก ผ้าถลกบาตร(ตัดเย็บไว้เก็บลูกบาตร มีสายสะพาย เวลาพระออกบิณฑบาต)

นอกจากนั้นผ้าอ่างศิลา ยังได้ชื่อว่าเคยเป็นผ้าทรงของกษัตริย์คู่กันมากับผ้าทอเมืองจันทบุรี (ตรี อมาตยกุล.2502: หน้า 30)

ส่วนราษฎรชาวบ้านเสม็ด บ้านอิสุค บ้านหัวโปรง บ้านโรงนา บ้านเนินมะกอก ซึ่งพื้นที่เป็นที่ดอน ราษฎรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา สิ้นฤดูทำนาก็ทำไร่แดงโม ไร่ถั่วลิสง ผลผลิตที่ได้ซื้อขายแลกเปลี่ยนกันในแขวงและบ้านใกล้เคียง แต่ถั่วลิสงบรรทุกเกวียนไปขายในเมืองชลบุรี เพื่อทำน้ำมันถั่วออกไปจำหน่ายในกรุงเทพฯ และหัวเมืองใกล้เคียง (กช..2419; เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.1.1/2)

อ่างศิลาเปลี่ยนฐานะเป็นอำเภอในปีพ.ศ.2441 มีหลวงอนุรักษนฤผดุง (แถม) เป็นนายอำเภอ คาดว่าอำเภออ่างศิลาถูกยุบรวมกับอำเภอเมืองชลบุรีในปีพ.ศ.2443 (ภารดี มหาจันทร์.2552; หน้า 73-74)

ลักษณะทางกายภาพและที่ตั้งสัมพันธ์ของบ้านอ่างศิลาทำให้อ่างศิลาเป็นพื้นที่ที่เป็นที่รู้จักและขึ้นชอของชาวต่างประเทศที่เข้ามาติดต่อค้าขาย เผยแพร่ศาสนา ประกอบธุรกิจอื่น ๆ มาตั้งแต่ครั้งกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น อ่างศิลาทวีความสำคัญขึ้นโดยลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูหนาว คลื่นลมในอ่าวไทยแรง เรือสินค้าจากนานาประเทศเข้ามาจอดพักขนถ่ายสินค้าที่อ่าวอ่างศิลา ทำให้บ้านอ่างศิลามีชาวต่างประเทศเข้ามาตั้งถิ่นฐานประกอบสัมมาอาชีพอันเกี่ยวเนื่องกับการค้า การขนถ่ายสินค้า และบริการต่าง ๆ ชาวต่างชาติที่กล่าวนี้ ส่วนใหญ่เป็นชาวจีน ส่วนที่มีจำนวนรองลงไปน่าจะได้แก่ ชาวลาว ซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานด้วยเหตุผลทางการเมืองในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น นอกจากนั้นก็ยังมีชาวตะวันตกที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนา ชาวยุวน มอญ เขมร บ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ

ชาวต่างชาติที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่อ่างศิลา มีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างความหลากหลายด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และเป็นพลังร่วมในประวัติศาสตร์สังคมภูมิปัญญาบ้านอ่างศิลา

ภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านอ่างศิลา เป็นมรดกของบรรพชนที่คนไทยควรรู้ รักษา พัฒนา และใช้เพื่ออนาคตแห่งการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สันติ สมดุล ถูกต้องและยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของโครงการ

1. สืบค้น รวบรวม จัดระบบ วิเคราะห์ ตรวจสอบ และสังเคราะห์เชื่อมโยงเพื่อให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์สังคมของบ้านอ่างศิลา
2. สืบค้น รวบรวม จัดระบบวิเคราะห์ ตรวจสอบและสังเคราะห์เชื่อมโยง เพื่อให้ได้ความรู้และกระบวนการสร้างผลิตภัณฑ์ที่เป็นอัตลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอ่างศิลา (ผ้าทออ่างศิลาและครกหินอ่างศิลา)
3. จัดการความรู้ที่ได้ตามวัตถุประสงค์ข้อ 1 และ 2 ให้เป็นระบบ อยู่ในสภาพพร้อมใช้เข้าถึงได้ง่าย มีพลวัตและมีเครือข่าย เพื่อจะได้นำไปใช้ประโยชน์ได้ทั้งในด้านการศึกษาและการพัฒนา

กรอบแนวคิด

1. ลักษณะทางกายภาพ และที่ตั้งสัมพันธ์ของบ้านอ่างศิลามีส่วนทำให้บ้านอ่างศิลาเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์มาตั้งแต่ช่วงปลายสมัยรัตน โกสินทร์ตอนต้นเป็นต้นมา ในฐานะเป็นที่จอดพักเรือสินค้า และท่าขนถ่ายสินค้าที่มาจากต่างประเทศ และสินค้าที่จะส่งออกไปขายต่างประเทศ
2. ชาวต่างประเทศที่เข้ามาในเมืองไทยเพื่อการค้า หรือประกอบธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างประเทศ เข้ามาเผยแพร่ศาสนา มาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ต่างรู้จักและชื่นชมว่าบ้านอ่างศิลาเมื่ออากาศดี มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ทั้งในทะเลและบนบก ชาวบ้านมีมิตรไมตรี และมีจำนวนไม่มากนัก เหมาะที่จะมาพักผ่อน พักผ่อน(หลังการเจ็บป่วย) รวมทั้งตั้งถิ่นฐานประกอบสัมมาชีพ
3. หลังการทำสนธิสัญญาชุดเบริง การค้าระหว่างประเทศของไทยขยายตัวอย่างมาก อ่าวไทยจากอ่างศิลาไปถึงเขาสามมุข ลึกคักไปด้วยเรือสินค้าจากต่างประเทศ และชาวต่างประเทศที่มาจับเรือพาณิชย์ ตลอดจนชาวต่างประเทศที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านอ่างศิลา เพื่อประกอบอาชีพเกี่ยวกับการค้า การเดินเรือ การบริการขนถ่ายสินค้า รวมทั้งการประมง และการเกษตร เพื่อรองรับประชากรที่เพิ่มขึ้น และการขยายตัวทางการค้า
4. ชาวต่างชาติที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อรองรับการขยายตัวทางการค้า ส่วนใหญ่เป็นชาวจีน ช่วงก่อนการขยายตัวทางการค้ามีคนลาวที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานด้วยเหตุผลทางการเมืองอยู่จำนวนหนึ่งแล้ว นอกจากคนจีนและคนลาวแล้วยังมีคนญวน คนมอญ คนเขมร และชาวตะวันตกอีกประปราย
5. เมื่อรวมกับคนไทยในพื้นที่ บ้านอ่างศิลาจึงเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางด้านชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมภูมิปัญญา ความแตกต่างหลากหลายดังกล่าวคือ ความมั่งคั่งทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่มีคุณค่าที่บรรพชนชาวอ่างศิลาสร้างไว้ อนุชนรุ่นหลังควรจะได้เรียนรู้ รักษา และพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงอยู่ในอนาคตได้อย่างยั่งยืน
6. ภายใต้อิทธิพลทางสังคมในกระแสทุนนิยม ความรู้ทางวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น กำลังจะสูญหายไป เพราะขาดการสืบทอดและพัฒนาใช้ให้เกิดประโยชน์ จึงควรนำความคิดเรื่องการจัดการความรู้มาใช้ทำงานเรื่อง "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" เพื่อให้เป็นยุทธศาสตร์สำหรับการสร้างสุขภาวะของชาวอ่างศิลาและสังคมโดยรวมให้อยู่ดีมีสุขและพึ่งตนเองได้

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์สังคม และภูมิปัญญาท้องถิ่นอ่างศิลา กิจกรรมสร้างความรู้ การปรับเปลี่ยน สืบทอด และพัฒนา จัดการความรู้ (ภูมิปัญญา)ท้องถิ่นอ่างศิลาให้เป็นระบบ อยู่ในสภาพพร้อมใช้ เข้าถึงได้ง่าย มีพลวัต และมีเครือข่าย

2. ขอบเขตด้านพื้นที่

อ่างศิลา หมายถึง พื้นที่ซึ่งปัจจุบันเป็นอาณาเขตการปกครองของเทศบาลเมืองอ่างศิลา มีพื้นที่ทั้งสิ้น 18.60 ตารางกิโลเมตร หรือ 11,615 ไร่ แบ่งเขตปกครองเป็น 4 ตำบล 20 หมู่บ้าน คือตำบลอ่างศิลา และตำบลบ้านปึก ทั้งตำบลกับบางส่วนของตำบลเสม็ดกับตำบลห้วยกะปิ ได้แก่ ตำบลอ่างศิลา มี 5 หมู่บ้าน ตำบลบ้านปึก มี 7 หมู่บ้าน ตำบลเสม็ด 6 หมู่บ้าน (หมู่ 3-8) ตำบลห้วยกะปิ 2 หมู่บ้าน (หมู่ 4 และหมู่ 5)

อาณาเขตติดต่อทิศเหนือ ติดต่อกับเทศบาลตำบลเสม็ด ทิศใต้ ติดต่อกับเทศบาลเมืองแสนสุข ทิศตะวันออกติดต่อกับเทศบาลตำบลห้วยกะปิ ทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Methods) ในการสืบค้น รวบรวม วิเคราะห์ วิพากษ์ ตรวจสอบ และสังเคราะห์ ข้อมูลทั้ง ข้อมูลลายลักษณ์ และมิใช่ลายลักษณ์ รวมทั้งการศึกษากาคนาม จนได้องค์ความรู้ที่เป็นระบบ แล้วนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ สังคมของบ้านอ่างศิลา
2. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านอ่างศิลา(การทอผ้า การแกะสลักหิน) กระบวนการสร้าง (กิจกรรมสร้างความรู้) การปรับเปลี่ยนสืบทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านอ่างศิลา
3. ได้ความรู้(ภูมิปัญญา) ท้องถิ่นบ้านอ่างศิลาที่เป็นระบบ อยู่ในสภาพพร้อมที่จะใช้ได้ เข้าถึงได้ง่าย มีพลวัตและมีเครือข่าย เพื่อเป็นทุนทางปัญญาที่จะนำไปใช้ประโยชน์ได้ทั้งในด้านการศึกษา และการพัฒนา(ในรูปของเอกสารและบทความทางวิชาการ)

บทที่ 2

ภูมิสังคมและวัฒนธรรมอ่างศิลา

“อ่างศิลา” หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “อ่างหิน” ในอดีต (สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น) เคยเป็นที่จอดพักเรือสินค้านานาชาติ ที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับราชอาณาจักรสยาม(ไทย) ตั้งอยู่ระหว่างบางปลาสร้อยกับบางแสน เมืองบางละมุง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(รัชกาลที่ 5) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกฐานะให้เป็นเมืองในปีพ.ศ.2419 (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.(2419) เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.1/2) และมีฐานะเป็นอำเภอ ตามพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ ร.ศ.117 (พ.ศ.2441) มีหลวงอนุรักษ์นฤคุณ(แถบ) เป็นนายอำเภอคนแรก (มูลนิธิพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ.2529; หน้า 123 อ้างถึงในสารคดี มหาจันทร์.2552; หน้า 72 และหน้า 99) ปัจจุบันมีสถานภาพเป็น “เทศบาลเมืองอ่างศิลา” (10 กุมภาพันธ์ 2554)

สภาพภูมิประเทศ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับอ่างศิลาไว้ในเอกสารระยะทางเสด็จประพาสจันทบุรี ร.ศ.95 (พ.ศ.2419) ไว้ว่า

“...เวลาเที่ยงเรือมาถึงอ่างศิลา แลดูบนฝั่งเป็นที่แผ่นดินสูงขึ้นไปหน่อยหนึ่ง เห็นเรือนสูง ๆ ขึ้นไปกว่ากันเป็นลำดับดูงามดี คล้าย ๆ กับที่ป็นัง...”

และอีกตอนหนึ่งว่า....

“...ที่เรียกชื่อว่าอ่างศิลานั้น เพราะมีแผ่นดินสูงเปนลูกเนิน มีศิลาก้อนใหญ่ ๆ เปนศิลาดาด และเปนสระยาวอยู่ ๒ แห่ง ๆ หนึ่งลึก ๗ สอก กว้าง ๗ สอก ยาว ๑๐ วา แห่งหนึ่งลึก ๖ สอก กว้าง ๓ วา ๒ สอก ยาว ๗ สอก เปนที่ขังน้ำฝน น้ำฝนไม่รั่วซึมไปได้..”

ที่ตั้ง

เทศบาลเมืองอ่างศิลาดังอยู่ ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ของอำเภอเมืองชลบุรี มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 18.60 ตารางกิโลเมตร หรือ 11,615 ไร่ (1 ไร่ เท่ากับ 1,600 ตารางเมตร หรือ 0.0016 ตารางกิโลเมตร) มีอาณาเขตปกครอง 4 ตำบล ประกอบด้วยหมู่บ้าน 20 หมู่บ้าน ได้แก่ ตำบลอ่างศิลา 5 หมู่บ้าน (หมู่ที่ 1 - หมู่ที่ 5) ตำบลบ้านปึก 7 หมู่บ้าน (หมู่ที่ 1 - หมู่ที่ 7) ตำบลเสม็ด 6 หมู่บ้าน (หมู่ที่ 3- หมู่ที่ 8) ตำบลห้วยกะปิ 2 หมู่บ้าน (หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 5)

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับเทศบาลตำบลเสม็ด
ทิศใต้	ติดต่อกับเทศบาลเมืองแสนสุข
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับตำบลห้วยกะปิ
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอ่าวไทย

อาณาเขตของเทศบาลตำบลอ่างศิลาตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 116 ตอนที่ 9 ก. ลงวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2542 หน้า 1 มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ.2542 (ใช้บังคับเมื่อพ้นกำหนด 90 วัน) กำหนดให้

ทิศเหนือ หลักเขตที่ 1 ตั้งอยู่ที่ปากคลองนางนอง ฝั่งตะวันออกตรงจุดที่ปากคลองนางนองบรรจบกับริมฝั่งทะเล จากหลักที่ 1 เลียบริมคลองนางนองฝั่งตะวันออกไปทางทิศใต้ ผ่านถนนพระยาสุรศักดิ์ ถึงหลักเขตที่ 2 ซึ่งตั้งอยู่ริมถนนพระยาสุรศักดิ์

จากหลักเขตที่ 2 ตรงไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ถึงหลักเขตที่ 3 ซึ่งตั้งอยู่ตามแนวเส้นตั้งฉากกับศูนย์กลางทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3124 ตอนเสม็ด - อ่างศิลา ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือราว 200 เมตร ตรงจุดที่ห่างจากศูนย์กลางแยกที่ถนนพระยาสุรศักดิ์ บรรจบกับทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3134 ตอนเสม็ด - อ่างศิลา ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ตามแนวทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3134 ตอนเสม็ด - อ่างศิลา ระยะ 500 เมตร

หลักเขตที่ 3 เป็นเส้นขนานกับศูนย์กลางทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3134 ตอนเสม็ด - อ่างศิลา ระยะ 200 เมตร ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 ตอนชลบุรี - สัตหีบ ถึงหลักเขตที่ 4 ซึ่งตั้งอยู่ริมทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 ตอนชลบุรี - สัตหีบ ฝากตะวันออก

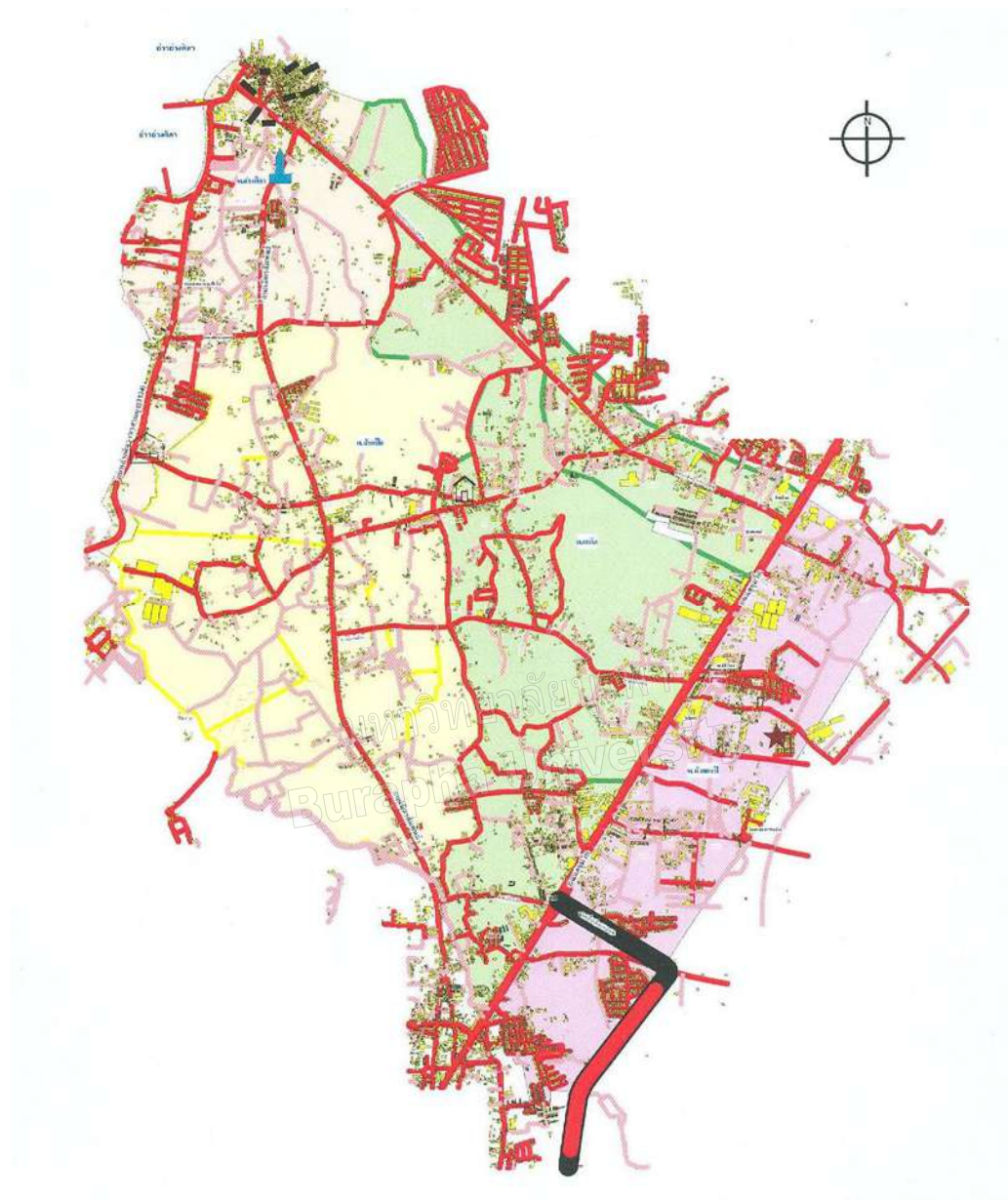
หลักเขตที่ 4 เป็นเส้นทางตั้งฉากกับศูนย์กลางทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 ตอนชลบุรี - สัตหีบ ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ระยะ 800 เมตร ถึงหลักเขตที่ 5

ทิศตะวันออก จากหลักเขตที่ 5 เป็นเส้นขนานกับศูนย์กลางทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 ตอนแผ่นดินหมายเลข 3 ตอนชลบุรี - สัตหีบ ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ถึงหลักที่ 6 ซึ่งตั้งอยู่ตามแนวเส้นตั้งฉากกับศูนย์กลางทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 ตอนชลบุรี-สัตหีบ ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ระยะทาง 800 เมตร ตรงจุดที่ศูนย์กลางทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 ตอนชลบุรี - สัตหีบ ติดกับคลองบางโปรงฝั่งตะวันออก

ด้านใต้ จากหลักเขตที่ 6 เป็นเส้นตรงไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ถึงหลักเขตที่ 7 ซึ่งตั้งอยู่ริมทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 ตอนชลบุรี - สัตหีบ ฝากตะวันออกตรงจุดที่ริมทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 ตอนชลบุรี - สัตหีบ ติดกับริมคลองบางโปรงฝั่งตะวันออก

จากหลักเขตที่ 7 เป็นเส้นเลียบริมคลองบางโปรงฝั่งตะวันออก ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 ตอนชลบุรี - สัตหีบ ถนนมิตรสัมพันธ์ และทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3134 ตอนอ่างศิลา - เขาสามมุก ถึงหลักเขตที่ 8 ซึ่งตั้งอยู่ปากคลองบางโปรงฝั่งตะวันออก ตรงจุดที่ปากคลองบางโปรงบรรจบกับริมฝั่งทะเล

ด้านตะวันตก จากหลักเขตที่ 8 เป็นเส้นทางเลียบริมฝั่งทะเล ไปทางทิศเหนือ และทางทิศตะวันออกจนบรรจบกับหลักเขตที่ 1

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงอาณาเขตของเทศบาลเมืองอ่างศิลา
ที่มา: เทศบาลเมืองอ่างศิลา

ประชากร

เขตเทศบาลเมืองอ่างศิลาในปัจจุบัน (เมษายน พ.ศ.2555) มีประชากรทั้งสิ้น 30,538 คน เป็นชาย 14,260 คน หญิง 16,278 คน ประกอบเป็นครัวเรือน 16,647 หลังคาเรือน เฉลี่ยหลังคาเรือนละ 2 คน ความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ย 1,642 คน ต่อตารางกิโลเมตร กระจายอยู่ตามตำบลต่าง ๆ ดังนี้คือ

ตำบลอ่างศิลา 5 หมู่บ้าน (หมู่ที่ 1 - หมู่ที่ 5) มีประชากร 5,526 คน เป็นชาย 2,622 คน หญิง 2,904 คน จำนวนหลังคาเรือน 2,919 หลังคาเรือน

ตำบลบ้านปึก 7 หมู่บ้าน จำนวนประชากร 7,030 คน เป็นชาย 3,268 คน หญิง 3,762 คน จำนวนหลังคาเรือน 3,816 หลังคาเรือน

ตำบลเสม็ด 6 หมู่บ้าน (หมู่ที่ 3 - หมู่ที่ 8) มีประชากร 10,835 คน เป็นชาย 5,115 คน หญิง 5,720 คน จำนวน 5,964 หลังคาเรือน

ตำบลห้วยกะปิ 2 หมู่บ้าน (หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 5) มีประชากร 4,782 คน เป็นชาย 2,181 คน หญิง 2,601 คน จำนวนหลังคาเรือน 2,374 หลังคาเรือน (เทศบาลเมืองอ่างศิลา, 2555; หน้า 7-8)

ลักษณะการใช้ที่ดิน

ข้อมูลในแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ.2556-2558) ของเทศบาลเมืองอ่างศิลา แสดงลักษณะการใช้ที่ดินในเขตเทศบาลเมืองอ่างศิลาเพื่อกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้คือ

1. พื้นที่พักอาศัย	8,202 ไร่
2. พื้นที่พาณิชยกรรม	100 ไร่
3. พื้นที่อุตสาหกรรม	100 ไร่
4. พื้นที่เกษตรกรรม	50 ไร่
5. พื้นที่ตั้งหน่วยงานของรัฐ	50 ไร่
6. พื้นที่ตั้งสถานศึกษา	100 ไร่
7. สวนสาธารณะ/นันทนาการ	1 ไร่
8. พื้นที่ว่างเปล่า	3,012 ไร่

(เทศบาลเมืองอ่างศิลา, 2555; หน้า 9)

โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

โครงสร้างทางเศรษฐกิจของเทศบาลเมืองอ่างศิลา ประกอบด้วย เศรษฐกิจการเกษตร(ประมง) การค้าขาย(พาณิชยกรรม) อุตสาหกรรม และบริการ

1. เศรษฐกิจการเกษตร

เศรษฐกิจการเกษตรของอ่างศิลา เน้นหนักไปทางด้านประมง และการเพาะเลี้ยงชายฝั่งจำพวก หอยแมงภู่ หอยแครง และหอยนางรม รวมทั้งแปรรูป ผลผลิตจากทะเล ให้เป็นสินค้าจำหน่ายทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่

2. การค้าพาณิชย์(พาณิชย์กรรม)

ในเขตเทศบาลเมืองอ่างศิลาปัจจุบัน(พ.ศ.2555) มีห้างสรรพสินค้า 2 แห่ง ร้านสะดวกซื้อ 11 แห่ง โดยทั่วไป เป็นร้านค้าขนาดเล็ก และขนาดกลาง ให้บริการระดับตำบล ในด้านเครื่องอุปโภค บริโภค พื้นฐาน วัสดุดิบ และเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตร รวมทั้งขายของที่ระลึก และของฝาก จำพวกผลิตผลจากทะเล และงานหัตถศิลป์ท้องถิ่น

ภาพที่ 2 ภาพร้านขายครกหิน

ภาพที่ 3 ร้านขายหินประดับสนาม

ภาพที่ 4 ผ้าทออ่างศิลา

ภาพที่ 5 ร้านขายของฝากประเภทผลิตภัณฑ์จากทะเล

3. ด้านบริการ

สถานประกอบการด้านบริการในเขตเทศบาลเมืองอ่างศิลา ได้แก่ โรงแรม รีสอร์ท บังกาโล มีรวมทั้งสิ้น 11 แห่ง สถานบริการน้ำมันเชื้อเพลิง ประเภท ก. จำนวน 4 แห่ง (บริษัทบางจากปิโตรเลียม จำกัด) ห้างหุ้นส่วนจำกัด วงศ์ทรายทอง บริษัท ปตท.บริการธุรกิจค้าปลีก จำกัด และบริษัท ปตท.จำกัด มหาชน

4. ด้านอุตสาหกรรม

ในเขตเทศบาลเมืองอ่างศิลา มีสถานประกอบการอุตสาหกรรม 18 แห่ง โรงงานพริกไทย 1 แห่ง โรงงานทำเส้นก๋วยเตี๋ยว 1 แห่ง โรงงานน้ำปลา 1 แห่ง โรงงานทำน้ำแข็ง 1 แห่ง โรงงานผลิตน้ำดื่ม และ เครื่องดื่มไม่มีแอลกอฮอล์ 1 แห่ง โรงงานทำตุ๊กตา (ผ้า) 1 แห่ง โรงงานประกอบกิจการเกี่ยวกับไม้ 2 แห่ง โรงงานเครื่องเรือน หรือเครื่องตกแต่งจากไม้ 2 แห่ง โรงพิมพ์ 2 แห่ง โรงงานผลิต ผลิตภัณฑ์พลาสติก 2 แห่ง โรงงานประกอบกิจการเกี่ยวกับโลหะ (โรงเหล็ก) 4 แห่ง (เทศบาลเมืองอ่างศิลา.2556; หน้า 10-11)

5. ด้านการท่องเที่ยว

อ่างศิลามีมรดกทางวัฒนธรรมที่สามารถจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจอยู่หลายรูปแบบ และหลายแห่ง ได้แก่

กลุ่มศาสนสถาน ได้แก่ วัดอ่างศิลา วัดเสม็ด วัดโกมุทร์นารามศาลเจ้าหน้าจาช่าไถ้จื่อ (องค์พระจตุรพิธพรชัย) ศาลเจ้าแม่กวนอิม

กลุ่มโบราณสถาน ได้แก่ ตึกมหาราช ตึกราชินี ตะพานหิน (สะพานหิน) หรือสะพานปลา(อ่างศิลา) ในปัจจุบัน ตลาดเก่าอ่างศิลา

กลุ่มมรดกภูมิปัญญา ได้แก่ ผ้าอ่างหิน ครกหิน โม่หิน หินประดับ(สวน สนาม อาคาร สุสาน ฯลฯ) ผลิตภัณฑ์จากทะเล(กุ้งแห้ง ปลาเค็ม ปลาหมึกแห้ง หอยแมลงภู่แห้ง กะปิ น้ำปลา ฯลฯ) อาหารพื้นบ้าน เช่น ห่อหมกทะเล ขนמרไร ขนมล้วยฟู น้ำตาลโตนด ฯลฯ เป็นต้น

วัฒนธรรมประเพณี

นักประวัติศาสตร์อธิบายความหมายของวัฒนธรรมว่า เป็นแบบแผนของความคิด ความสัมฤทธิ์ผล ประเพณีหรือลักษณะของสังคมในช่วงเวลาใดช่วงเวลาหนึ่ง

สิ่งแวดล้อม ค่านิยม และการแพร่กระจายวัฒนธรรมจากภายนอก เป็นที่มาของวัฒนธรรมและอารยธรรม ที่มาจากวัฒนธรรมประเพณีชาวอ่างศิลา ก็มีที่มาจากปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวเช่นกัน

การที่อ่างศิลา ตั้งอยู่ริมฝั่งทะเลที่อุดมสมบูรณ์ มีอากาศดี และเป็นที่ยึดพักเรือสินค้าจากนานาประเทศจึงเป็นที่รู้จัก และชื่นชอบของผู้คนทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศ บางกลุ่มเข้ามาพักประกอบธุรกิจเป็นการชั่วคราว บางกลุ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานประกอบสัมมาชีพเป็นการถาวร ทั้งที่เป็นคนไทย คนจีน รวมทั้งคนเชื้อสายจีน เชื้อสายลาวและอื่น ๆ คนเหล่านั้นเข้ามาพร้อมวัฒนธรรมภูมิปัญญาที่หลากหลาย อ่างศิลาจึงเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรมนุษย์ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมภูมิปัญญา และวิถีปฏิบัติที่มีทั้งลักษณะร่วมและลักษณะต่างกับพื้นที่อื่น ๆ ในจังหวัดชลบุรี และจังหวัดอื่น ๆ และจะขอเลือกมากล่าวเฉพาะประเพณีที่ทางเทศบาลเมืองอ่างศิลา คัดเลือกจัดในโอกาสต่าง ๆ ได้แก่ ประเพณีกองข้าว ประเพณีวันสงกรานต์น้ำไหล ประเพณีตรุษจีน ประเพณีวันเข้าพรรษา

1. ประเพณีกองข้าว หรือกองข้าวบวงสรวง

ประเพณีกองข้าวหรือประเพณีกองข้าวบวงสรวง เป็นประเพณีท้องถิ่นของจังหวัดชลบุรีที่ปฏิบัติกันในเทศกาลตรุษไทย หรือตรุษสงกรานต์ คนโบราณถือว่าชีวิตของตนได้รอดพ้นอุปสรรค ภัยอันตรายมาได้อีกปีหนึ่ง เพราะบุญกุศลที่ได้บำเพ็ญไว้ และเพราะเทพอารักษ์ได้ช่วยพิทักษ์รักษาชีวิต ให้พ้นจากอันตรายต่าง ๆ เมื่อถึงเทศกาลปีใหม่จึงพร้อมใจกันนำข้าวปลาอาหารอันโอชะรสซึ่งได้เลือกสรรแล้ว เป็นอย่างดี ต่างคนต่างนำมารวมไว้ในย่านหนึ่งย่านใดที่เป็นกลางมาบวงสรวงมวลเทพอารักษ์เท่านั้น เพื่อแสดงความนับไหว้รำลึกถึงความเมตตาบารมีของเทพอารักษ์เหล่านั้นด้วยความกตัญญูคทเวที เมื่ออ่าน โองการบวงสรวงเสร็จ เช่น ไหว้เสร็จก็นำอาหารคาวหวานเหล่านั้นมารวมหมักร่วมรับประทานอาหารกัน ไม่เอากลับบ้าน เป็น "สามัคคีธรรม" อันเป็นพลังพิเศษของสังคมหมู่บ้าน

ประเพณีกองข้าวบวงสรวงนี้แต่เดิมเคยจัดกันในหลายพื้นที่ ทั้งอำเภอเมือง อำเภอสัตร์ราชา อำเภอบางละมุง อำเภอพนัสนิคม อำเภอเกาะสีชัง เป็นต้น ปัจจุบันนี้หลายอำเภอก็เลิกไป บางอำเภอยังจัดอยู่เช่น อำเภอสัตร์ราชา อำเภอพนัสนิคม บางพื้นที่เช่นเทศบาลเมืองอ่างศิลาหรือพื้นที่ขึ้นมาใหม่

ภาพที่ 6 ประเพณีกองข้าวที่พนัสนิคม

ภาพที่ 7 ประเพณีกองข้าวอ่างศิลา

ภาพที่ 8-9 ประเพณีกองข้าวสัตร์ราชา

เมื่อได้เวลาเริ่มพิธีกองข้าว คนทรงจะไปที่ศาล ยกธาดบายศรีขึ้นรำถวาย แล้วให้เจ้าของตำรับแบ่งข้าวและกับที่นำมาออกมากองไว้ที่หน้าสำรับของแต่ละคน โดยใช้ใบตองและกระดาษปูรองพื้น เพื่อนำมาบวงสรวงเทพารักษ์ และเลี้ยงดูผีเพื่อมิให้มารบกวน ทำให้ชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข

2. ประเพณีวันสงกรานต์ วันไหล

ในอดีตพุทธศาสนิกชนชาวไทยในอดีตนิยมสร้างพระเจดีย์ไว้ในวัดเพื่อเป็นพุทธบูชา มีทั้งขนาดองค์ใหญ่ องค์กลาง และองค์เล็ก องค์ใหญ่ที่สุดนิยมสร้างไว้หลังพระอุโบสถ หรือพระวิหาร เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

หลังเทศกาลตรุษสงกรานต์ ซึ่งเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทย ซึ่งเป็นช่วงฤดูร้อน วัดโดยทั่วไปมีน้ำลำคลอง หนองบึง วัดนั้นก็จัดประเพณีขนทรายเข้าวัด หรือขุดลอกทรายที่ถูกฝนชะลงมาอยู่ตามแม่น้ำลำคลอง หนองบึง มาเข้าวัด นอกจากจะเป็นการพัฒนาท้องถิ่น เมื่อถึงฤดูฝน น้ำจะได้ไหลสะดวก แม่น้ำลำคลองไม่ตื้นเขิน น้ำจะได้ไม่เจิ่งนองท่วมบ้านเรือนแล้ว วัดยังนำไปใช้ประโยชน์ในการก่อสร้างหรือถอมบริเวณที่ลุ่มน้ำขังในวัด ได้อีกด้วย ทรายที่นำมาเข้าวัด ชาวบ้านนิยมก่อเป็นรูปเจดีย์ ทำนองการสร้างเจดีย์เพื่อเป็นพุทธบูชาในจังหวัดชลบุรีก็นิยมปฏิบัติประเพณีนี้มาแต่อดีต และนิยมเรียกประเพณีนี้ว่า “งานก่อพระทรายน้ำไหล” เมื่อสภาพของสังคมและบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไป การสร้างเจดีย์เป็นพุทธบูชาอาจทำได้ในทุกวัด เจดีย์ทรายที่เคยก่อก็หมดความหมายไปด้วย ซึ่งประเพณีก่อพระทรายน้ำไหล ก็นิยมเรียกเพียงสั้น ๆ ว่า “ประเพณีวันไหล” งานประเพณีวันไหลของจังหวัดชลบุรีในปัจจุบันเหลือพื้นที่จัดงานอยู่ไม่กี่แห่ง ได้แก่ บริเวณชายหาดบางแสน อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี และบริเวณชายหาดพัทยา อำเภอบางละมุง จัดในช่วงวันที่ 17 - 18 เมษายนของทุกปี เมื่อพื้นที่อ่างศิลาได้ยกฐานะเป็นเทศบาลเมืองอ่างศิลา ประเพณีวันสงกรานต์ และวันไหลก็ได้รับการสนับสนุนให้รื้อฟื้นและจัดเป็นประเพณีทำบุญตักบาตรตอนเช้า เลี้ยงพระ สรงน้ำพระ รดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ แข่งขันกีฬาพื้นบ้าน ประเภทต่าง ๆ การแสดง และการรับประทานอาหารร่วมกัน

ภาพที่ 10 พระเจดีย์ทราย

ภาพที่ 11 ประเพณีวันไหล (เกาะสีชัง)

ภาพที่ 12 ประเพณี(ทรงน้ำพระ)
วันสงกรานต์อ่างศิลา

ภาพที่ 13 รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่

3. ประเพณีถือกระดานหาหอย

การถือกระดานหาหอย เป็นวิถีชีวิตของชาวประมง จังหวัดชลบุรี ในช่วงที่ไม่สามารถทำไ้ปะจับปลาในทะเลได้เนื่องจากเป็นฤดูมรสุม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีลายพระราชหัตถเลขา ลงวันที่ 9 มกราคม พ.ศ.2419 ขณะที่เสด็จประทับแรมอยู่ที่ค่ายหลวงอ่างศิลาว่า

“...ราษฎรที่ทำไ้ปะจับปลาในทะเลนั้นทำได้แต่ฤดูเดือน ๑๒ ไปจนถึงเดือน ๑ เป็นฤดูตะเภาพัดกล้า คลื่นจัด ไ้ปะแตก ต้องหยุดการจับปลาไปจนถึงเดือน ๑๒ ในระหว่างหยุดการจับปลาทำไ้ปะไม่ได้ นั้น ราษฎรทำมาหากินด้วยการลงฝือก ลากอวนจับปลา และถือกระดานเก็บหอยชายทะเล เวลาน้ำลงไปที่ชายเลนก็จะเห็นชาวบ้านถือกระดาน ดูรวดเร็วคล่องแคล่วนัก...”

ภาพที่ 14 ถือกระดานหาหอย

วิธีตีบกระดาน จะใช้ไม้กระดาน แบน ๆ ยาวประมาณ 1.50 เมตร หัวไม้เจ็ดเล็กน้อย เพื่อสะดวกในการเคลื่อนที่ วางลงบน โคลนหรือเลนตามชายฝั่งทะเล แล้วนั่งคุกเข่าลงข้างใดข้างหนึ่ง ทำอีกข้างหนึ่งจะตีบ โคลนเลน เพื่อให้กระดานตีบเคลื่อนไปข้างหน้า มือจะวางบนหลังไม้หรือถั่ง การคุกเข่าจะนิยมตามความถนัด ถ้าคุกเข่าข้างขวา ทำข้างซ้ายจะตีบ โคลนหรือเลนสลับกันบนกระดานตีบ บางครั้งจะวางหลังไม้หรือถั่งเอาไว้ใส่หอย ปู ปลา หรือใส่น้ำ อาหาร หรือของจำเป็นส่วนตัว

ปัจจุบันการตีบกระดานเลนของราษฎรแถบชายฝั่งทะเล หรือชาวประมงในจังหวัดชลบุรี (อ่างศิลา) ใกล้จะสูญไปแล้ว ในงานประจำปีของจังหวัดชลบุรีในอดีตจะจัดให้มีการแข่งขันการตีบกระดานเลนแต่ละปี เพื่อเป็นการส่งเสริม และรักษาเอกลักษณ์ส่วนหนึ่งของชาวประมงแถบอ่างศิลาไว้ ในวันที่ 16 เมษายน พ.ศ.2530 นายสืบ รอดประเสริฐ ผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรี ได้ลงตีบกระดานเลนร่วมกับข้าราชการ และชาวประมงชลบุรีด้วย (อริก สวัสดิ์มงคล.บรรณาธิการ.2531; หน้า 108)

มรดกทางวัฒนธรรม

อ่างศิลามีมรดกทางวัฒนธรรม ที่ปัจจุบันกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ได้รับความนิยม สนใจอยู่หลายรูปแบบ และหลายแห่ง ได้แก่

1. กลุ่มศาสนสถาน

1.1 วัดอ่างศิลา วัดอ่างศิลาดั้งอยู่บนเนินด้านตะวันออก เชื่อมต่อกับโรงเรียนชตราษฎร์บำรุง 2 (อ่างศิลาพิทยาคม) ซึ่งตั้งอยู่ด้านตะวันตกของเนิน(ด้านชายทะเล) วัดอ่างศิลาในปัจจุบันนี้ ได้รับการปฏิสังขรณ์ขึ้นจากวัดเก่าครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี 2 วัดคือ "วัดนอก" และ "วัดใน" หลักฐานทางด้านสถาปัตยกรรมที่ยังคงหลงเหลือให้พิจารณา คือ ส่วนฐานของพระอุโบสถหลังเดิม ซึ่งต่อมาได้มีการก่อสร้างวิหารหลังใหม่ทับลงไปบนฐานเดิม ซึ่งต่อมาได้มีการก่อตัววิหารยังคงเหลือเจดีย์สมัยกรุงศรีอยุธยา เรียงรายกันอยู่ 3 องค์ ซึ่งเจดีย์ดังกล่าวนี้เป็นแบบอย่างที่ยอมรับสร้างขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ (น.ณ ปากน้ำ 2511; 5 (3) : 59 กุมภาพันธ์- มีนาคม 2511)

ภาพที่ 15 อุโบสถหลังเดิม

ภาพที่ 16 เจดีย์ 3 องค์

ส่วนสถาปัตยกรรมอื่น ๆ เช่น มณฑปพระพุทธบาท และพระอุโบสถหลังใหม่(ปัจจุบัน) เพิ่งสร้างขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง

ภาพที่ 17 พระอุโบสถหลังใหม่

ภาพที่ 18 มณฑปพระพุทธบาท

ภาพที่ 19 พระพุทธรูปหินแกะสลัก (พระพุทธรูปชินยาสนะ)

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดอ่างศิลา ภายในพระอุโบสถวัดอ่างศิลา เป็นเรื่องพุทธประวัติจากปฐมสมโพธิกถาทั้งหมด โดยเริ่มเรื่องตั้งแต่การอภิเษกพุทธบิดาและพุทธมารดาต่อจากนั้นท้าวสหัมบดีพรหมได้อัญเชิญท้าวสันคฤตเทวบุตรลงมาจุติในพระครรภ์ของพุทธมารดา และดำเนินเรื่องจากเหตุการณ์สำคัญ ๆ เรื่อย ๆ ไปจนถึงถวายพระเพลิงพระพุทธรูป และแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ

ภาพที่ 20 ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดอ่างศิลา (ตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์)

ภาพที่ 21-25 ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดอังกิตา

12 วัดเสม็ด ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 3 ตำบลเสม็ด จารึกหินอ่อนด้านหน้าพระอุโบสถ จารึกว่าสร้างขึ้นเมื่อวันศุกร์ขึ้น 11 ค่ำ เดือน 4 ปีพ.ศ.2421 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยที่สมภารจันเป็นเจ้าอาวาส หลวงปลัดชูเป็นช่าง ภายในพระอุโบสถมีภาพพระบรมสาทิสลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพระราชทานให้แก่วัดเสม็ด ในวโรกาสที่พระองค์เสด็จมาประทับพักแรมที่ค่ายหลวงอ่างศิลาด้วย

ภาพที่ 27 พระอุโบสถ

ภาพที่ 28 หน้าบันพระอุโบสถ

ภาพที่ 29 พระวิหาร

ภาพที่ 30 ลวดลายปูนปั้นเหนือกรอบประตูพระอุโบสถ

ภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังซึ่งบางส่วน(ด้านล่างฐานชุกชี องค์พระประธาน) แต่เดิมได้เขียนภาพนรกภูมิ แต่ปัจจุบันมีการก่ออิฐเสริมความแข็งแรง ทำให้ภาพส่วนนี้ถูกทำลายไป เหลือเพียงร่องรอยบางส่วนที่ติดกับกรอบประตูด้านหลังพระอุโบสถเท่านั้น

ภาพที่ 31-34 จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดเสม็ด

เรื่องราวที่เขียนบนฝาผนังพระอุโบสถวัดเสม็ด เป็นเรื่องที่แตกต่างกันจากภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถอื่น ๆ กล่าวคือ

ผนังด้านข้างบริเวณส่วนซึ่งเป็นห้องภาพและส่วนล่างของผนังหุ้มกลองด้านหน้า เขียนเป็นภาพเรื่องราวเกี่ยวกับการปลงกรรมฐานของพระภิกษุ ด้วยวิธีพิจารณาสุกะ 10 ซึ่งประกอบด้วยกัน 10 ลักษณะในการแสดงด้วยภาพต่าง ๆ ของชาคศพ 10 ประการคือ (พระราชวรมณี(ปยุทธ์ ปยุตโต).2520; หน้า 214)

- 1) อุทธมาตะกะ ชาคศพที่เฝ้าพองอืด
- 2) วินีลกะ ชาคศพที่มีสีเขียวคล้ำ กละด้วยสีต่าง ๆ
- 3) วิปฺพพะกะ ชาคศพที่มีน้ำเหลืองไหลเยิ้มอยู่ตามที่ปรือออก
- 4) วิจิตทกะ ชาคศพที่ขาดจากกันเป็นสองท่อน
- 5) วิภยิตกะ ชาคศพที่ถูกสัตว์เช่น แร้ง กา สุนัข จิกทิ้งก่อกินแล้ว
- 6) วิจิตตกะ ชาคศพที่กระจุยกระจาย มือ เท้า สිරยะหลุดออกไปข้าง ๆ
- 7) หตวิกจิตตกะ ชาคศพที่ถูกสับฟันบ้นเป็นท่อน ๆ กระจายออกไป
- 8) โลहितกะ ชาคศพที่มีโลหิตไหลอาบ เร็ยราดอยู่
- 9) ปุพฺพกะ ชาคศพที่มีหนอนคลาดคลั่งเต็มไปหมด
- 10) อัญญิกะ ชาคศพที่ยังเหลืออยู่แต่ร่างกระดูก หรือกระดูกอ่อน

ผนังด้านบนเหนือกรอบหน้าต่าง ทั้งสองด้าน ส่วนล่างสุดเขียนเป็นภาพเทพชุมนุม ประกอบด้วยเทวดาพญาครุฑ พญานาค พญายักษ์ พญาวานร ชั้นสูงขึ้นไปอีก 2 ชั้น เขียนเป็นภาพพรหณ์ศิวาก ซึ่งสูงด้วยญาณสมบัติ ส่วนชั้นบนสุดขึ้นไปจนจรดเพดาน เขียนเป็นภาพทวยเทพร้ายรำในอาการแสดงความยินดีต่อชัยชนะของพระพุทธองค์ที่มีต่อพญามาร

ผนังด้านสกัดหรือฝาหุ้มกลองด้านหน้าพระประธานวัดเสม็ด เป็นภาพแสดงการเดินทางไปนมัสการพระพุทธบาทบนเขาสุมนทฎ ในลังกาทวีป ตอนบนของผนัง ทำรูปพระพุทธบาทเป็นรอยลึกลงในผนังด้านล่างเขียนภาพคณะสงฆ์ และพุทธศาสนิกชนเดินทางไปแสวงบุญบูชารอยพระพุทธบาทบนภูเขา ประกอบด้วย โขดหินหุบเหว และการเขียนภาพสิ่งก่อสร้าง อาคารแบบตะวันตก ซึ่งนิยมก่อสร้างในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ส่วนผนังด้านหลังพระประธาน เขียนภาพเขาพระสุเมรุประกอบด้วย เขาสัตตบริภัณฑ์ และมหาสมุทรสี่ทันคร ด้านบนมีภาพพระอาทิตย์ พระจันทร์ทรงรถ ที่มีกล่าวไว้ในไตรภูมิว่ามีรูปปลาอานนท์ด้านล่างลงไปอีกเป็นบริเวณป่าหิมพานต์อยู่รอบรอบเชิงเขา มีต้นไม้สำคัญที่นิยมเขียนคือต้นนารีผลออกดอกเป็นรูปหญิงสาวสวย ทำให้บรรดาเหล่าวิยารเหาะเหิรได้ด้วยมีพระขรรค์วิเศษ ฝ่าช่วงชิงเด็ดเอาผลนารีที่โตเต็มที่แล้วนำไปเซชม

1.3 ศาลเจ้าหน้าจาช่าไห้จื้อ (องค์พระจตุรพิทพรชัยเทพ) ตั้งอยู่ริมถนนสายอ่างศิลา- บางแสน หมู่ที่ 5 เนินปากคลอง โรงนาค ตำบลอ่างศิลา เป็นศาลเจ้าที่สวยงาม โอ้อวดด้วยสถาปัตยกรรมแบบจีนตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2534 โดยอาจารย์สมชาย เฉยศิริ เมื่อเริ่มสร้างเป็นเพียงศาลเจ้าเล็ก ๆ บนเนื้อที่ 200 ตารางวา แต่ด้วยบารมีขององค์เทพหน้าจาช่าไห้จื้อ ทำให้ผู้ที่มากราบไหว้บูชาประสบความสำเร็จเป็นสุข มีชีวิตที่ดีขึ้นประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน(อาชีพ) กิจการค้า ธุรกิจ อุตสาหกรรมเจริญรุ่งเรือง ทำให้เกิดพลังศรัทธาอย่างแรงกล้า ขยายวงออกไปอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้มีผู้มาร่วมทำบุญมากขึ้นในปีพ.ศ.2539 อาจารย์สมชาย จึงได้สร้างวิหาร เป็นอาคารถาวร สูง 4 ชั้น เพื่อน้อมเกล้าถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ(72 พรรษา)

วันที่ 11 มกราคม พ.ศ.2541 สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เสด็จมาทรงเป็นประธานในพิธีเททองหล่อพระพุทธรูป 7 พระองค์ ทั้งยังทรงพระราชทานพระบรมสารีริกธาตุ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 9 พระองค์ให้แก่คณะกรรมการดำเนินงาน พร้อมประทานนามวิหารแห่งนี้ว่า "วิหารเทพสถิตพระกิติเฉลิม" มีความหมายว่า เป็นที่สถิตของทวยเทพเจ้าทั้งหลาย งานก่อสร้างแล้วเสร็จในเดือนเมษายนพ.ศ.2543 ใช้งบประมาณกว่า 300 ล้านบาท บนพื้นที่ 4 ไร่ ปัจจุบัน ขยายพื้นที่เพิ่มขึ้นรวม 25 ไร่ สร้างอาคารต่าง ๆ ประกอบด้วย อาคารหลัก 3 หลัง ศาลเล็ก หอฟ้าดิน ศาลาประทับองค์แม่พระธรณี อาคารจำหน่ายของที่ระลึก และวัดถุ่มงคล โรงอาหารเจ

ภาพที่ 35 ศาลเจ้าหน้าจาช่าไห้จื้อ

ในปีพ.ศ.2545 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ ไปทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ พร้อมทั้งทรงประกอบพิธีเบิกพระเนตรสมเด็จพระมารดาแห่งดวงดาว และองค์เทพหน้าจาช่าไต้หวัน รวมทั้งทรงปลูกต้นมหาโพธิ์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลีพระวรราชธิดา และพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ทรงปลูกต้นสาละ และต้นศุภโชค

ภาพที่ 36 วิหารเทพสถิตกิติเฉลิม (ศาลเจ้าหน้าจาช่าไต้หวัน) เป็นอาคาร 4 ชั้น

ภาพที่ 37 หอกกลอง

ภาพที่ 38 หอระฆัง

ภาพที่ 39 สระบัว

ภาพที่ 40 หอฟ้าดิน

วิหารเทพสถิตพระกิติเฉลิม (ศาลเจ้าหน้าจาช่าไถ้จื่อ) เป็นอาคาร 4 ชั้น

ชั้นที่ 1 เป็นที่ประดิษฐานรูปปั้น องค์เทพไถ้ส่วยเอี้ยะ ผู้คุ้มครองดวงชะตาชีวิตจำนวน 60 องค์ ใครเกิดราศีใดก็ให้สักการบูชาไถ้ส่วยเอี้ยะองค์นั้น (ซึ่งมีป้ายบอกให้ทราบโดยละเอียด) นอกจากนั้นยังมีรูปปั้นของเทพ **ตั้งอ้วงผ่อสัก** (พระกษัตริย์โพธิสัตว์หรือ พระตี้จั้ง) ซึ่งแปลว่าที่เก็บหรือครรภ์แห่งผืนแผ่นดิน ผู้มีปณิธานเดียวกับ **เจ้าแม่กวนอิม** แต่ **พระตี้จั้ง** จะโปรดสัตว์อยู่ในนรกมากกว่า ฉะนั้นงานศพจึงนิยมบูชา **พระตี้จั้ง**

ชั้นที่ 2 เป็นที่ประดิษฐาน องค์เทพเจ้าหน้าจาช่าไถ้จื่อ เทพเจ้าแห่งความสำเร็จ และชัยชนะทั้ง 3 ปาง ซึ่งจำลองมาจากมณฑลเสฉวน ประเทศจีน อันเป็นศาลเจ้าแห่งแรกขององค์เทพหน้าจาช่าไถ้จื่อ นอกจากนั้นในชั้นนี้ยังมีรูปปั้นพระโพธิสัตว์กวนอิม อีกหลายปาง องค์หนึ่งเป็นพระเนื้อหยกขาวจากประเทศพม่าและรูปเทพเจ้าทั้ง 7 วัน

ภาพที่ 41 ชั้นที่ 1 องค์เทพไท่ส่วยเอี๊ยะ

ภาพที่ 42 ชั้นที่ 2 องค์เทพเจ้าหน้าจาช่าไท่จื่อ

ชั้นที่ 3 เป็นที่ประดิษฐานขององค์เง็กเซียนฮ่องเต้ ผู้เป็นใหญ่แห่งสวรรค์ ที่ข้าราชการนิยมมากราบไหว้เพื่อขอพรให้ได้เลื่อนตำแหน่งในที่ทำงาน นอกจากนี้ยังมีองค์เทพเจ้าที่ชาวจีนให้ความเคารพอีกมาก

ภาพที่ 43 ชั้นที่ 3 เง็กเซียนฮ่องเต้

ภาพที่ 44 ชั้น 4 พระศรีอริยเมตตรัย

ขั้นที่ 4 เป็นขั้นสูงสุด เป็นที่ประดิษฐานรูปปั้นองค์ประธาน คือ พระศรีอริยเมตตรัย และองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 5 พระองค์ ประดิษฐานอยู่ 5 ทิศ และองค์สมเด็จพระอนุตรธรรมมารดา ผู้ให้กำเนิดแก่จักรวาลทั้งปวง และผู้ให้กำเนิดสรรพชีวิตทั้งหลายในโลกนี้ บุคคลใดไม่มีบุตร นิยมกราบไหว้ขอพรให้ได้บุตร จะสมหวังเสมอ บุตรที่ได้จะมีสติปัญญาดี มีสุขภาพแข็งแรง

2. กลุ่มโบราณสถาน

2.1 ท่าเทียบเรือและขนถ่ายสินค้าอ่างศิลา (สะพานปลาอ่างศิลาในปัจจุบัน)

ภาพที่ 45 ท่าเทียบเรืออ่างศิลา (สะพานปลาอ่างศิลา)

ภายหลังการปฏิวัติขับไล่ชาวตะวันตกออกนอกอาณาจักรอยุธยาและการเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าในปีพ.ศ.2310 จวบจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ.2361) ความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกจึงเริ่มขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

ความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ มิใช่เฉพาะเรื่องความสัมพันธ์ทางการค้าเท่านั้น แต่ยังมีเรื่องทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย นอกจากนั้นยังเป็นการเริ่มความสัมพันธ์กับต่างประเทศตามแบบสากลของไทย ซึ่งไม่เคยปฏิบัติมาก่อน (ในสมัยกรุงศรีอยุธยาและธนบุรี) การเจรจาทางการทูตเพื่อทำสนธิสัญญาตามแบบสมัยใหม่นี้ มีอังกฤษเป็นชาตินำ สนธิสัญญาทาง

พระราชไมตรีและผูกพันต่อประเทศภูคาธิหาใช้สนธิสัญญาที่ไทยเป็นฝ่ายทำแต่เพียงข้างเดียว ดังที่เคยปฏิบัติมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาไม่ และยังเป็นสนธิสัญญาที่ต่างไปจากสนธิสัญญาในสมัยต่อมาอีกด้วย

สนธิสัญญาที่ทำกับอังกฤษในปีพ.ศ.2368 ฉบับนี้ มีการลงนามแลกเปลี่ยนสัตยาบันกันในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2369 (สนธิสัญญาเบอร์นี 2369- The Burney Treaty 1862) หลังจากทำสนธิสัญญาฉบับนี้แล้ว การค้าระหว่างประเทศเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วในปีพ.ศ.2376 สหรัฐอเมริกาก็ส่งผู้แทนเข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญาทำนองเดียวกับสนธิสัญญาเบอร์นีที่ไทยทำกับอังกฤษด้วย พงสาวดารรัชกาลที่ 3 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ บันทึกไว้ว่าในปีพ.ศ.2385 มีเรือกำปั่นเข้ามาติดต่อกำขายเป็นจำนวนมาก เรือเหล่านั้นส่วนใหญ่เป็นเรือกำปั่นของอังกฤษ น่านน้ำอ่าวไทยเต็มไปด้วยเรือกำปั่น ไบมาจอดพักขนถ่ายสินค้าเป็นจำนวนมาก ยิ่งในช่วงฤดูหนาว เรือสินค้าเหล่านั้นจะมาจอดที่อ่าวระหว่ง เขาสามมุขกับอ่างศิลาถิ่นมาก เพราะในฤดูดังกล่าว ที่จอดพักและขนถ่ายสินค้าทางเกาะสีชังมีคลื่นลมแรง พ่อค้าวาณิชจึงนิยมนำเรือมาจอดหลบพายุคลื่นลม) และขนถ่ายสินค้ากันที่อ่างศิลา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(รัชกาลที่ 4) ทรงพิจารณาเห็นว่า อ่าวอ่างศิลามีศิลาใต้น้ำมาก เวลานั้นลงจะมีศิลาและเลนลาดออกไปจากฝั่งเป็นระยะทางยาว ไม่สะดวกในการจอดเรือเทียบท่า จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสนาบดีกรมท่าสร้าง "ตะพานหิน" (ตะพานหิน) ให้ยาวออกไปในทะเลจนพ้นเขตศิลาใต้น้ำ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่เรือพาณิชย์ ที่มาแวะจอดเทียบท่า เพื่อขนถ่ายสินค้าในบางฤดูกาล

ภาพที่ 46 อ่าวอ่างศิลาจากภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเสม็ด

2.2 “อาศรัยสถาน” อ่างศิลา (ตึกมหาราช ตึกราชินี)

ตามที่ได้กล่าวแล้วว่า ชาวตะวันตกนิยมมาตากอากาศ และส่งผู้ป่วยมาพักที่อ่างศิลา ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เคยเสด็จประพาส และประทับแรมที่อ่างศิลาหลายครั้ง แต่มิได้เคยสร้างตำหนักที่ประทับขึ้นแต่อย่างใด โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเพียงพลับพลาเล็ก ๆ หลังเดียว เวลาประทับค้างแรมจะประทับในเรือพระที่นั่ง

ต่อมาสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เมื่อครั้งยังดำรงฐานันดรศักดิ์เป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์สมุหกลาโหม ได้สร้างอาคารก่ออิฐถือปูน (ตึก) ไว้เป็นที่พักของคนป่วยหลังหนึ่ง (หลังใหญ่) เจ้าพระยาพิพากรวงศ์ (เจ้าคุณกรมท่า) สร้างอีกหลังหนึ่ง (หลังเล็ก) (เจ้าพระยาพิพากรวงศ์.2504; หน้า 207 อ้างถึงใน การดี มหพันธ์.2552; หน้า 66) อาคารทั้ง 2 หลังดังกล่าวนี้ชาวต่างประเทศนิยมไปพักอาศัยอยู่เสมอ เรียกกันในสมัยนั้นว่า “อาศรัยสถาน” อาคารทั้ง 2 หลังนี้ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ อีกครั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร.ศ.116 หรือ พ.ศ.2440) โดยสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ พระราชทานซ่อมแซมอาคารทั้งสองหลังนี้ พร้อมทั้งสร้างเครื่องเรือนประจำอาคารดังกล่าว ในระหว่างที่ทรงสำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปีพ.ศ.2440 (พระชนมายุ 44 พรรษา) เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จนิวัติพระนครแล้ว ทรงอนุโมทนาในกุศลเจตนาของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ และพระราชทานนามอาศรัยสถานทั้ง 2 หลังใหญ่ว่า “ตึกมหาราช” อาคารหลังเล็กว่า “ตึกราชินี” สืบมา

ภาพที่ 49 ตึกมหาราช(ด้านหน้า)

ภาพที่ 50 ตึกมหาราช(ด้านหลัง)

ภาพที่ 51 ตึกราชินี(ด้านหน้า)

ภาพที่ 52 ตึกราชินี(ด้านหลัง)

ผู้ใดประสงค์จะเข้าพักรักษาตน เมื่อได้รับอนุญาตจากเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยแล้ว ก็เข้าพักอาศัยได้โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด แต่ถ้าใครเต็มใจจะช่วยสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาอาศรัยสถานทั้ง 2 หลังนี้ คนละมากน้อยเท่าใดก็ได้ตามศรัทธา (มูลนิธิพิพิธภัณฑ, วัชรดิศ.2529; หน้า 123-125)

2.3 ตลาดเก่าอ่างศิลา

หลังจากราชอาณาจักรสยามทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าตามแบบสมัยใหม่กับอังกฤษ(สนธิสัญญาเบอร์นี พ.ศ.2369) เป็นต้นมาการค้าขายกับต่างประเทศก็เจริญขึ้นมาก เรือสินค้าที่ไปมาค้าขายระหว่างราชอาณาจักรสยามกับนานาประเทศเพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างรวดเร็ว นอกจากทำจอดพักและขนถ่ายสินค้าที่เกาะสีชังแล้ว อ่าวตั้งแต่เขาสามมุข (สมมุข) ถึงอ่างศิลาก็เป็นท่าจอดพักและขนถ่ายสินค้าที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูลมเหนือ(มรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ)(ฤดูหนาว ระหว่างเดือนธันวาคมถึงเดือนมีนาคม) เป็นฤดูที่คลื่นลมในอ่าวไทยฝั่งตะวันออกค่อนข้างแรง เรือสินค้านานาชาติจึงนิยมหลบคลื่นลมมาจอดพักที่อ่างอ่างศิลา

ภาพที่ 53 ตลาดเก่าอ่างศิลา

ภาพที่ 54 ร้านขายสินค้าพื้นเมือง

เมื่อเรือสินค้าจำนวนมากเข้ามาจอดพักเป็นเวลานาน ๆ ความต้องการสินค้าอุปโภค บริโภค และบริการต่าง ๆ ก็เกิดตามมา คนจีนซึ่งอยู่ภายใต้การดูแลของกรมท่าซ้าย(ซึ่งมีพระยาโชฎีราชเศรษฐี เป็นเจ้ากรม) จึงอพยพมาตั้งถิ่นฐานประกอบสัมมาชีพ เพื่อตอบสนองความต้องการของพ่อค้าวานิช จนเกิดเป็นชุมชนการค้า(ตลาด) ขึ้นในบริเวณไม่ไกลจากอาศรัยสถาน และสะพานหิน(ท่าเรือ) ชุมชนการค้าซึ่งถือกำเนิดขึ้นในยุคนั้น แม้จะยังมีอาณาบริเวณได้แน่นอน แต่ชาวอ่างศิลาเชื่อว่าน่าจะถือกำเนิดขึ้นในช่วงเวลาที่พื้นที่อ่างศิลาเจริญรุ่งเรือง จนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกฐานะให้เป็นเมืองในปีพ.ศ.2419 จึงมีการกำหนดอายุตลาดเก่าอ่างศิลาว่าเกิดขึ้นในปี พ.ศ.2419 หลักฐานที่แสดงให้เห็นที่อ่างศิลาได้ยกฐานะให้เป็นเมืองในปีพ.ศ.2419 คือ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉบับวันอาทิตย์ แรม 7 ค่ำ อัฐศกศักราช 1238

“...เวลาเที่ยงเรือมาถึงอ่างศิลา แลดูบนฝั่งเป็นแผ่นดินสูงขึ้นไปหน่อยหนึ่ง เห็นเสาเรือนสูง ๆ ขึ้นไปกว่ากันเป็นลำดับ ดูงามคึกคัก ๆ กับที่ปีนัง ...เราได้บอกกับท่านกรมท่าว่า จะยกบ้านอ่างศิลานี้เป็นเมืองหนึ่ง ขึ้นเมืองชลบุรี...” (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.(2419) เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 1.1/2 อ้างถึงในภรณ์ มหาจันทร์.2552; หน้า 73)

สินค้าที่มีจำหน่ายที่ตลาดเก่า(กว่าร้อยปี) อ่างศิลา นอกจากอาหารสดจากทะเลจำพวกกุ้ง หอย ปู ปลา นานาชนิดแล้ว ก็ยังมีอาหารแห้งจำพวกปลาเค็ม นานาชนิด กุ้งแห้ง หอยแมลงภู่แห้ง ปลาหมึกแห้ง ปลาหมึกปรุงรส ปลาข้าวสารปรุงรส ปลาไส้ตันปรุงรส กะปิ น้ำปลา รวมทั้งอาหารสำเร็จรูป เช่น ห่อหมก ขนมพื้นบ้านนานาชนิด สินค้าที่มีชื่อเสียงอีกอย่างหนึ่งของอ่างศิลาที่ผู้มาเยือนนิยมซื้อ ไปเป็นของฝากคือผ้าทออ่างศิลา มีทั้งผ้าถุง ผ้าขาวม้า ผ้าเช็ดปาก ผ้าถลกบาตร ผ้ายกดอก ปัจจุบันมีการนำมาตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าสำเร็จรูปอีกด้วย นอกจากนี้ผ้าทออ่างศิลาแล้ว ก็ยังมีสินค้าจำพวกครกหิน ขนาดต่าง ๆ หินประดับสนาม ลูกนิมิต และหินประกอบสุสานของคนเชื้อสายจีน เป็นต้น

มรดกทางธรรมชาติ

ธรรมชาติเป็นมรดกอันล้ำค่าที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของ ส่วนวัฒนธรรมเป็นมรดกที่บรรพชนสร้างขึ้นมาเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีดุลยภาพ ด้วยความเชื่อที่ว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

เทศบาลเมืองอ่างศิลา มีพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติทั้งทะเล ฟ้า สัตว์ และศิลา ที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของผู้คนมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

1. อ่างศิลา(อ่างหิน)

“...ที่เรียกว่าอ่างศิลานั้น เพราะมีแผ่นดินสูงเปนลูกเนินศิลาก้อนใหญ่ เปนศิลาดาด และเป็นสระยาวรีอยู่ ๒ แห่ง แห่ง ๑ ลึก ๑ ศอก กว้าง ๒ ศอก ยาว ๑๐ วา แห่งหนึ่งลึก ๖ ศอก กว้าง ๓ วา ๒ ศอก ยาว ๗ ศอก ท่านเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ มหาโกษาธิบดี เห็นว่าเป็นประโยชน์กับคนทั้งปวง จึงให้หลวงฤทธิศักดิ์ชลเขต ปลัดเมืองชลบุรี เป็นนายงาน ก่อเสริมปากบ่อ กันน้ำมิให้น้ำโสโครกไหลกลับลงไปบ่อได้ ราษฎรชาวบ้านและชาวเรือไปมา ได้อาศัยใช้น้ำฝนในอ่างศิลานั้นล้างปีฝนตกมาก ถ้าใช้น้ำแต่ลำพังชาวบ้านก็ได้ใช้ทั้ง ๒ แห่ง และบ่ออื่นบ้างตลอดปีไปได้ ล้างปีฝนตกน้อยราษฎรได้อาศัยใช้แต่เพียง ๕ เดือน ๖ เดือน ก็พอหมดน้ำในอ่างศิลา...”
(กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.1.1/2 อ้างถึงในกรณี มหาจันทร์.2552; หน้า 63

ภาพที่ 55-56 อ่างศิลา

ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2449 เจ้าจอมมารดาการารัศมี พระธิดาเจ้านครเชียงใหม่ ซึ่งได้มารับราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งพระสนมเอก มีอาการป่วยกระเสาะกระแสะเรื้อรังมานาน ได้รับพระบรมราชานุญาตให้ออกมารักษาตัวที่อ่างศิลา เจ้าจอมมารดาการารัศมีเห็นว่าตำบลอ่างศิลาเป็นที่กั้นคาน้ำจืด จึงได้บริจจาคทรัพย์สร้างบ่อกักเก็บน้ำฝนไว้สำหรับชาวอ่างศิลาได้ใช้เพิ่มเติมขึ้นอีกแห่งหนึ่ง

ภาพที่ 57-58 บ่อนพริ้ว

“...เจ้าจอมมารดาธารารัศมี ดำริเห็นว่า ที่ตำบลอ่างศิลาเป็นที่กันดารน้ำจัด มีความปรารถนาที่จะขุดบ่อไว้ให้เป็นอุทกทานทั่วไป แก่ผู้ซึ่งอยู่ในที่นี้ และผู้ซึ่งมาในที่นี้ จึงได้ขอให้เจ้าพระยาศรีธรรมราช ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้ดูแลออกมาจัดจ้างเงินขุดบ่อกว้าง ๖ ศอก สี่เหลี่ยม ค่าจ้างและค่าไม้ค้ำเงิน ๓๑๐ บาท ได้สร้างศาลาเป็นที่พักผู้ซึ่งจะไปตักน้ำหลังหนึ่ง สิ้นเงิน ๓๔๕ รวม ๒ ราย เป็นเงิน ๖๕๕ บาท ได้ทำสำเร็จลงเมื่อวันที่ ๑๕ เดือนมิถุนายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๕ ทำบุญเลี้ยงพระให้เป็นสวัสดิมงคลแก่บ่อนี้แล้วได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามบ่อนี้ว่า “บ่อนพริ้ว” (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.11/15 15-18 มิถุนายน ร.ศ.125)

2. ชายทะเลอ่างศิลา

ด้านตะวันตกของอ่างศิลาเป็นชายทะเล ชายทะเลอ่างศิลาด้านใหญ่เป็นหาดเลน และมีศิลาใต้น้ำมาก มีอากาศดี มีอ่าวที่เชื่อมต่อพื้นที่อ่างศิลากับเขาสามมุข ซึ่งเป็นเครื่องกำบังคลื่นลมให้แก่เรือสินค้าที่มาจอดพักขนถ่ายสินค้าในฤดูลมเหนือ อ่าวอ่างศิลามีเลนและศิลาใต้น้ำมาก จึงเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของหอยนางรม และหอยแมลงภู่ จำนวนมาก ซึ่งต่อมาชาวอ่างศิลาได้พัฒนาเป็นฟาร์มหอยนางรม และหอยแมลงภู่

ภาพที่ 59 ชายทะเลอ่างศิลา

ภาพที่ 60 หาดเลน

ภาพที่ 61-62 ฟาร์มหอยแมลงภู่ และฟาร์มหอยนางรม

3. ป่าชายเลน

ป่าชายเลนเป็นป่าประเภทไม้ผลัดใบ มีเรือนยอดแน่นทึบ พบตามดินเลนชายทะเลที่น้ำทะเลท่วมถึง บริเวณปากแม่น้ำที่น้ำทะเลท่วมถึง หรือน้ำกร่อย พันธุ์ไม้มีหลายชนิด มีรากหายใจที่โผล่พ้นดิน ป่าชนิดนี้มีคุณค่ามหาศาล ทั้งด้านป่าไม้ และประมง ช่วยเพิ่มผลผลิตทางเศรษฐกิจ ป่าชายเลนอ่างศิลา มีขนาดเล็ก พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้โกงกาง ไม้แสม ไม้เสม็ด ไม้โปรง และไม้ตะบูน ฯลฯ นอกจากนั้นป่าชายเลนยังเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย เป็นแหล่งขยายพันธุ์ แหล่งเพาะพันธุ์ และอนุบาลของสัตว์น้ำ นานาชนิดอีกด้วย รวมทั้งช่วยป้องกันชายฝั่งกันคลื่นลม และระบบนิเวศอื่น ๆ

4. หินแกรนิต

หินแกรนิตส่วนใหญ่กระจายอยู่ในพื้นที่ซึ่งติดต่อกับชายฝั่งทะเล หินแกรนิตมีทั้งที่เป็นหินเนื้อหยาบและหินเนื้อละเอียด พบมากที่บ้านอ่างศิลา ซึ่งเป็นแหล่งหินแกรนิตที่ใช้ทำครกอันมีชื่อเสียงมาตั้งแต่อดีต แต่ปัจจุบันเหลืออยู่น้อยมาก ที่ยังเหลืออยู่และห้ามตัดไปทำครก คือ ที่แหลมแท่นบางแสน

ภาพที่ 63-64 ป่าชายเลนอ่างศิลา (ปลูกเสริมใหม่ด้านหน้าธรรมนาวา)

ภาพที่ 65-66 หินแกรนิตที่ริมทะเลวัดโกมุทร์นาราม

บทที่ 3

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์อ่างศิลา

อ่างศิลาก่อนการปฏิรูปประเทศตามแบบตะวันตก

อ่างศิลาหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า อ่างหินนั้น ยังไม่เป็นที่รู้จักในประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย และอยุธยา ในช่วงยุคสมัยดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ซึ่งมีการค้าขายติดต่อกับต่างประเทศมากพอสมควร และอ่างศิลาก็ดังอยู่บนเส้นทางการค้าระหว่างประเทศ (ทางทะเล) แต่ในช่วงเวลาดังกล่าว ทำจอดพักและขนถ่ายสินค้าทางทะเลในเขตนี้ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ (ทางตอนบน) ของจังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนเมืองโบราณในสมัยนั้น ที่รู้จักกันในนามเมืองศรีพโล หรือศรีพะโร (ตั้งอยู่บริเวณชายทะเลด้านหน้าของวิทยาลัยพลศึกษาชลบุรีในปัจจุบัน) ต่อมาเมืองท่าศรีพโล มีโคลนเลนที่ถูกกระแสน้ำพัดมาจากปากแม่น้ำบางปะกง และแม่น้ำเจ้าพระยา มาทับถมจนชายฝั่งทะเลตื้นเขิน ไม่สะดวกที่จะเป็นท่าจอดพักและขนถ่ายสินค้าได้สะดวกอีกต่อไป ท่าเรือจึงขยับลงมาทางใต้ แถบตำบลบางปลาสร้อย (เมืองบางปลาสร้อย) อยู่ระยะเวลาหนึ่ง ต่อมาเมืองบางปลาสร้อยก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกับเมืองศรีพโล ทำจอดพักเรือสินค้านานาชาติจึงถอยร่นลงมาที่อ่างศิลา ในช่วงปลายสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ประมาณรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาพที่ 67-68 หาดเลนบางปลาสร้อย

ภาพที่ 69 สะพานปลาอ่างศิลา

ภาพที่ 70 อ่าวอ่างศิลา

หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าในปีพ.ศ.2310 แล้ว การค้าระหว่างราชอาณาจักรไทย กับชาติตะวันตกได้ลดน้อยลงไปจนเกือบไม่มีเลยในสมัยกรุงธนบุรี คงมีแต่การค้ากับชาติในเอเชียด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประเทศจีน ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นชาวตะวันตกเริ่มกลับเข้ามาติดต่อค้าขายกับราชอาณาจักรไทยใหม่ แต่ไม่มากนัก การติดต่อกับคณะผู้แทนจากประเทศตะวันตก สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย(รัชกาลที่ 2) โดยมีจอห์น ครอเฟิร์ด (John Crawford) เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนจากอังกฤษเข้ามาติดต่อในปีพ.ศ.2364 (ค.ศ.1821) แต่ไม่ประสบความสำเร็จถึงขั้นทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรี และการค้าต่อกัน ฝ่ายไทยเพียงแต่อนุญาตให้พ่อค้าชาวอังกฤษเข้ามาติดต่อค้าขายในราชอาณาจักรไทยได้

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันนั้น ประเทศเพื่อนบ้านของไทย(พม่า) ถูกอังกฤษคุกคามและค่อย ๆ เสียดินแดนบางส่วนให้แก่อังกฤษอย่างต่อเนื่อง ส่วนฝรั่งเศสก็ขยายอิทธิพลเข้าไปทางเวียดนาม ผู้ปกครองไทยเริ่มตระหนักว่าเราคงไม่สามารถจะรอดพ้นจากจักรวรรดินิยมตะวันตกได้ จึงต้องยอมเปิดรับความสัมพันธ์ทางพระราชไมตรีและการค้ากับชาติตะวันตก ดังนั้นเมื่ออังกฤษส่งคณะผู้แทนซึ่งมี เฮนรี เบอร์นี หัวหน้าคณะมาเจรจาทางพระราชไมตรี และการค้ากับไทยในปีพ.ศ.2368 (ค.ศ.1825) จึงได้ตกลงทำสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าตามแบบสมัยใหม่ ที่เท่าเทียมกัน ข้อตกลงทำสัญญากันแล้ว ก็มีการนำไปให้ประเทศคู่สัญญาลงนามให้สัตยาบัน แล้วนำมาแลกเปลี่ยนกัน มีผลผูกพันต่อประเทศคู่ภาคี สนธิสัญญานับนี้รู้จักกันดีในนามสนธิสัญญาเบอร์นี พ.ศ.2369 (The Burney Treaty 1826) (ชาติชาย พถมานานนท์.2516: หน้า 30-31

หลังจากทำสนธิสัญญานับแรกกับอังกฤษ ในปีพ.ศ.2369 แล้ว ในปีพ.ศ.2376 สหรัฐอเมริกาได้ส่ง เอ็ดมันด์ โรเบิร์ตส์ (Edmund Roberts) เข้ามาเจรจาท่าสนธิสัญญาการค้ากับไทย ฝ่ายไทยต้อนรับด้วยไมตรีจิตมิตรภาพและตกลงทำสัญญากันได้โดยเร็ว ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากสหรัฐอเมริกาสนใจแต่ด้านการค้า และศาสนา มิได้แสดงตนเป็นผู้รุกรานให้ไทยหวาดระแวง

สนธิสัญญาที่ไทยทำกับอังกฤษ และสหรัฐอเมริกาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า สนธิสัญญาทั้งสองฉบับมีลักษณะเป็นการตอบแทนซึ่งกันและกันและกันเป็นส่วนใหญ่ แต่แท้ที่จริงแล้ว ผู้ที่จะได้รับผลประโยชน์ก็คือผู้ที่เข้ามาขอทำสนธิสัญญานั้นเอง เพราะในสมัยนั้นมีแต่พ่อค้าอังกฤษ และอเมริกันเท่านั้น ที่เข้ามาอาศัยและค้าขายอยู่ในประเทศไทย ส่วนไทยเองยังไม่สามารถที่จะเดินทางไปอยู่อาศัยหรือค้าขายถึงประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาได้ นอกจากนั้นที่สำคัญก็คือสนธิสัญญาทั้งสองฉบับที่ไทยทำกับอังกฤษและอเมริกาในครั้งนั้นเป็นสนธิสัญญาที่เสมอภาค ประเทศไทยยังมีอำนาจอธิปไตยอย่างสมบูรณ์

สถาบันทางเศรษฐกิจ ลักษณะโครงสร้างทางเศรษฐกิจของไทย มีลักษณะสอดคล้องกับการบริหาร กล่าวคือมีองค์พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ และขุนนาง ที่ทำหน้าที่เป็นผู้บริหาร โดยได้รับบรรณาการ(ส่วย) เป็นวัตถุสิ่งของหรือแรงงานจากผู้ที่อยู่ใต้สังกัดตามลำดับฐานันดร เพื่อเป็นการตอบแทนการปกป้องคุ้มครอง เจ้า ขุนนาง และนายทุนจีน เป็นผู้ครอบครองปัจจัยการผลิต ทั้งที่ดินและเงินทุน นอกจากนั้นพระมหากษัตริย์ และขุนนางยังควบคุมแรงงานชายไทยทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ 18 ถึง 60 ปี บางแห่งประชาชนถูกกำหนดให้เสียเงินจำนวนหนึ่ง หรือผลิตผลที่มีค่าจำนวนหนึ่งแทน การถูกเกณฑ์แรงงาน ผลิตผลที่เป็นที่ต้องการได้แก่ ทองคำ เงิน ดีบุก พลอย ทองแดง ไม้สัก ปอ ฝ้าย รังนก กำมะถัน ไหม และงาช้าง การเกณฑ์แรงงานไพร่เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเกิดชนชั้นกลางที่มีเสรีภาพในแรงงานของตนเอง เพราะไพร่ไม่สามารถทำการค้าขายได้สะดวก

การควบคุมทุน: พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ ขุนนาง และคนจีน แบ่งกันควบคุมทุนในรูปของระบบเจ้าภาษี ระบบเจ้าภาษีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ถือกำเนิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ระบบนี้ค่อย ๆ ถูกแทนที่โดยการจัดเก็บภาษีของรัฐบาลโดยตรง ในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผลผลิตทางการเกษตร: ประชาชนส่วนใหญ่ของไทยประกอบอาชีพทางการเกษตร ข้าวเป็นพืชผลที่สำคัญที่สุด ส่วนมากจะปลูกตามที่ราบลุ่มแม่น้ำ ซึ่งมีน้ำอุดมสมบูรณ์สม่ำเสมอ การขาดน้ำที่ใช้ในการทำงาน มีบ้างในภาคเหนือซึ่งมีพื้นที่ลาดชัน แม้ว่าข้าวจะเป็นพืชผลที่สำคัญเพราะเป็นอาหารหลักของประชาชน แต่ก็ไม่มีสถิติที่แน่นอนเกี่ยวกับผลผลิตต่อไร่ มีหลักฐานจากบันทึกของชาวต่างประเทศ(เบคอน) ว่าประเทศไทยผลิตข้าวได้มากพอที่จะเลี้ยงคนไทยทั้งชาติ และยังมีส่วนเกินซึ่งนำไปเลี้ยงคนจีนในภาคใต้ของจีนที่ประสบภัยธรรมชาติอีกด้วย พื้นที่ที่ใช้ในการเพาะปลูกของไทยร้อยละ 95 ปลูกข้าว ส่วนพืชอื่น ๆ ใช้พื้นที่เพียงร้อยละ 5 พืชอื่น ๆ ที่ปลูกได้แก่ ยาสูบ ข้าวโพด อ้อย ผลไม้ ถั่ว มะพร้าว ฯลฯ ในปีพ.ศ.2393 ประเทศไทยผลิตน้ำตาลเป็นสินค้าออกที่สำคัญ การผลิตเส้นฝ้ายเริ่มมีความสำคัญขึ้นในปีพ.ศ.2393 เช่นกัน การผลิตนี้เริ่มต้นจากครอบครัวซึ่งผลิตด้วยมือ และเครื่องมือง่าย ๆ ในปีพ.ศ.2393 มีการส่งฝ้าย และเส้นฝ้ายเป็นสินค้าออกเพียงเล็กน้อย หลังจากนั้นจำนวนร้อยละของการส่งออกก็เพิ่มขึ้น โดยลำดับ จนกระทั่งมูลค่าการส่งออกสูงถึงร้อยละ 10 ของรายได้จากสินค้าออกทั้งหมด

นอกจากน้ำตาลและฝ้ายแล้ว พริกไทยก็เป็นสินค้าออกอีกชนิดหนึ่ง ส่วนผักผลไม้ต่าง ๆ มีปลูกกันตามบ้านและตามสวนทั่วไป ไม่อาจคำนวณปริมาณการผลิตได้ แต่เข้าใจว่าเป็นผลิตผลสำคัญในเวลานั้นเช่นกัน (เจมส์ ซี อินแกรม 2552; หน้า 30-32)

เทคนิคที่ใช้ในการเกษตร: เทคนิคที่ใช้ในการเกษตรของไทยยังล้าสมัยมาก ส่วนใหญ่ต้องอาศัยธรรมชาติ การชลประทานแทบไม่มีเลย วิธีปลูกข้าวซึ่งเป็นพืชสำคัญ 2 วิธีคือ นาดำ และนาหว่าน นาดำต้องใช้แรงงานมากกว่านาหว่าน แต่ก็ให้ผลผลิตสูงกว่า หลังฤดูเพาะปลูกกับฤดูเก็บเกี่ยวชาวนามักว่างงาน เครื่องมือที่ใช้ในการทำนาเป็นแบบง่าย ๆ เช่น โถขนาดเล็ก จอบ มีด หรือเคียว กระบือเป็นสัตว์ที่เป็นกำลังสำคัญในการทำนา

อาชีพอื่น ๆ: อาชีพอื่น ๆ ของคนไทยนอกเหนือจากการเกษตร ได้แก่

1. การประมง ปลาเป็นอาหารโปรตีนที่คนไทยได้รับเป็นส่วนใหญ่ แทบทุกวันคนไทยจะบริโภคอาหารที่ประกอบด้วยปลา แหล่งปลาที่สำคัญของคนไทยคือทะเล ห้วย หนอง คลอง บึง และทะเลสาบ เครื่องมือที่ใช้ในการจับปลาเป็นเครื่องมือง่าย ๆ ที่สามารถประดิษฐ์ขึ้นได้เอง เช่น แห อวน ขอบ สวิง ตาข่าย เบ็ด และโป๊ะ นอกจากจับปลาเพื่อการบริโภคแล้ว คนไทยยังส่งปลาแห้งออกไปจำหน่ายยังประเทศจีน และประเทศข้างเคียงด้วย ปลาที่เป็นสินค้าออกส่วนใหญ่เป็นปลาที่จับจากทะเล ประชากรที่อาศัยอยู่ตามฝั่งทะเลของอ่าวไทย ประกอบอาชีพทางการประมง

2. ป่าไม้ ในปีพ.ศ.2393 คนไทยยังมีความรู้เกี่ยวกับอุตสาหกรรมป่าไม้ไม่มากนัก ไม้สักยังไม่ได้รับการปรับปรุงหรือพัฒนาให้เป็นสินค้าออก ชาวพื้นเมืองได้เอาไม้สักจากป่าที่อยู่ใกล้ ๆ มาใช้ในการปลูกสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย สร้างวัด สะพาน เรือ และอื่น ๆ ส่วนรัฐบาลถ้าต้องการใช้ไม้จำนวนมาก ๆ ก็จะใช้วิธีเกณฑ์แรงงานคนไปตัด ดังนั้นแม้ผลิตผลจากป่าจะมีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวัน แต่คนไทยก็ได้ทำป่าไม้ให้กลายเป็นเงินทอง นอกจากไม้สัก ซึ่งผลิตเป็นสินค้าภายในประเทศโดยพ่อค้าชาวจีนซื้อสัมปทานป่าไม้จากเจ้าภาคเหนือ การดำเนินกิจการป่าไม้ของชาวจีนใช้กำลังคนเป็นหลัก (มีเครื่องจักรผ่อนแรงน้อยมาก)

3. การทำเหมืองแร่ การทำเหมืองแร่ของไทยมีมานานแล้ว โดยคนจีนได้เข้ามาขอสัมปทานทำเหมืองแร่ดีบุก ทางภาคใต้ของไทย ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 22 ชาวยุโรปจึงเริ่มเข้ามามีบทบาทในการทำเหมืองแร่ส่วนใหญ่ในประเทศไทย คนไทยเองเข้าไปมีส่วนน้อยมาก เพราะไม่มีความสนใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ รัฐบาลเองก็สนใจแต่ว่าจะทำอย่างไรจึงจะเก็บภาษีเหมืองแร่ได้มาก ๆ

จอห์น ครอเฟิล (John Crawford) คาดว่าประเทศไทยจะต้องมีแหล่งแร่เหล็กอยู่เป็นจำนวนมาก เพราะราคาเหล็กในกรุงเทพฯต่ำมาก ครอเฟิล บันทึกไว้ว่าในขณะนั้น (พ.ศ.2364) ปริมาณการผลิตแร่เหล็กในประเทศไทยมีมาก นอกจากนั้นกรุงเทพฯ ยังมีอุตสาหกรรมทำเหล็กหล่อสำหรับต่อเรือหลายแห่ง แต่กิจการทั้งหมด คนจีนเป็นผู้ดำเนินการ

4. การผลิตเกลือ เกลือเป็นผลิตผลที่ได้จากอ่าวไทยและแถบที่ราบสูงโคราช แล้วส่งไปจำหน่ายยังภาคเหนือของประเทศไทย นอกจากนั้นยังส่งเป็นสินค้าออกไปขายยังต่างประเทศอีกด้วย เกลือเป็นสินค้าที่มีราคาสูง เมื่อติดตามน้ำหนักต่อหน่วย ซึ่งนับว่าเป็นโภคภัณฑ์ชั้นดีอีกอย่างหนึ่งของพ่อค้าสมัยนั้น

5. การฝีมือและหัตถกรรม นอกจากอาชีพดังกล่าวแล้วงานช่างฝีมือ เป็นงานที่มีผู้ผลิตมากกว่าสินค้าอื่น ๆ ทั้งหมดในประเทศไทย จัดเป็นอุตสาหกรรมขั้นพื้นฐาน งานช่างฝีมือนี้จะต้องอาศัยช่างผู้ชำนาญเป็นพิเศษที่สามารถจะสละเวลาให้กับงาน ได้อย่างเต็มที่ แต่ความสำคัญของการผลิตเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบอาชีพ หรืออุตสาหกรรมในครอบครัว เพราะเป็นงานที่ใช้วัตถุดิบตามธรรมชาติที่หาได้ง่าย รายได้จาก การประกอบอาชีพนี้สามารถเลี้ยงตัวได้อย่างสบาย กิจการช่างฝีมือมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจ และการดำรงชีพของคนไทยมากพอสมควร ผู้เชี่ยวชาญงานด้านนี้จริง ๆ ส่วนมากจะทำงานกับเจ้านาย หรือขุนนางผู้มั่งคั่ง ร่ำรวย ช่างฝีมือจะผลิตงานตามความต้องการของเจ้านาย ส่วนมากมักเป็นงานประณีตหรูหรา เช่น งานช่างโลหะ เครื่องเงิน เครื่องชุบทอง และแกะสลักทองเงิน ตลอดจนเครื่องเพชรพลอยต่าง ๆ ช่างฝีมือเหล่านี้ไม่มีอิสระในการทำงานอย่างเต็มที่ เพราะต้องทำตามความต้องการของเจ้านายหรือขุนนางผู้ให้อุปการะ งานช่างฝีมือเป็นงานสืบสายโลหิต ซึ่งทำให้งานฝีมือของคนไทยไม่กว้างขวาง ในที่สุดก็ถูกชาวจีนแย่งชิงอาชีพนี้ไป และขยายงานได้โดยเร็ว นอกจากนั้นคนไทยยังมีทรศนะต้องงานช่างไปในทางที่ต่ำต้อยไม่มีเกียรติ

6. งานทอผ้า เป็นงานของผู้หญิง ผ้าที่ทอมีทั้งผ้าไหม และผ้าฝ้าย และเป็นงานที่ทำกันทั่วไปในครอบครัว ทำเพื่อใช้มากกว่าทำเพื่อขาย นอกจากทอผ้าแล้วผู้หญิงมักย้อมผ้า ทำเครื่องปั้นดินเผา ทำหมวก และงานจักสาน ชักเงา จำนวนการผลิตมีไม่มากนัก ผลิตเพื่อใช้เองเป็นหลัก มิได้ทำเพื่อการค้า (เจมส์ ซี อินแกรม. 2552; หน้า 19-30)

การค้าภายในประเทศ การค้าภายในประเทศเป็นการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าภายในหมู่บ้านเท่านั้น การเคลื่อนย้ายขนสินค้าระหว่างหมู่บ้าน หรือบริเวณหนึ่งไปยังอีกบริเวณหนึ่งมีน้อยมาก เพราะราคาค่าขนส่งแพง และมีพาหนะไม่เพียงพอ

ในปีพ.ศ.2393 ชาวจีนซึ่งเข้ามาค้าขายในประเทศไทยได้มีบทบาทมากขึ้น จนกลายเป็นผู้ควบคุมการค้าขายภายในประเทศไป ชาวจีนได้นำสินค้าเข้ามาโดยอาศัยการคมนาคมทางน้ำ การแลกเปลี่ยนสินค้าโดยใช้เงินเป็นสื่อหรือใช้แลกเปลี่ยนสินค้ากับผลผลิตของประชาชนก็ได้คนไทยทำการค้า โดยวิธีนำผลผลิตที่ผลิตได้ไปยังตลาดเพื่อขาย โดยมีการตกลงราคากันกับผู้ที่ผ่านมาและพ่อค้าจีน ในช่วงเวลานี้ดูเหมือนว่าคนไทยมีความกระตือรือร้นขึ้นกว่าเดิมเล็กน้อยในความพยายามที่จะแข่งขันกับพ่อค้าจีน ส่วนพ่อค้าตะวันตกที่เข้ามาแข่งขันกับพ่อค้าจีนก็มีไม่มาก

หลังจากไทยเข้าร่วมในการค้าระหว่างประเทศในปีพ.ศ.2393 แล้ว โครงสร้างสินค้าออกเริ่มเปลี่ยนไป แต่เดิมเป็นสินค้าจำนวนน้อยแต่มาชนิด เปลี่ยนเป็นสินค้าจำนวนมากแต่ไม่กี่ชนิด เกิดมีการผลิตเฉพาะอย่างเพื่อการส่งออก ส่วนสินค้าเข้าซึ่งแต่เดิมประกอบด้วยสินค้าฟุ่มเฟือยเพื่อการบริโภคของชนชั้นนำ เปลี่ยนเป็นสินค้าหลายชนิดเพื่อการบริโภคของคนทั่วไป การค้าทั้งภายในและการค้าระหว่างประเทศของไทยเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วในปีพ.ศ.2385 มีเรือกำปั่นใบ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรือของอังกฤษเข้ามาค้าขายเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก

ไทยส่งน้ำตาลออกขายถึงปีละประมาณ 250,000 หาบ (น้ำตาลทรายแดง) น้ำตาลโตนด 180,000 หาบ ข้าวสาร 1,500,000 เกวียน ฝ้าย 200,000 ลูก ไม้แดง ไม้สัก ชนิดละ 100,000 - 130,000 ตัน นอกจากนั้นยังส่งออกคิงบุก หนังสัตว์ น้ำมันยาง ปลาแห้ง ปลาเค็ม กุ้งแห้ง กระวาน เร่ว ปลิงทะเล เขาสัตว์ งาช้าง นอแรด รง ยางไม้ กำยาน และรังนก อีกด้วย

น่านน้ำอ่าวไทยในช่วงเวลานั้นคารคาสไปด้วยกำปั่นโบราณจากนานาประเทศที่เข้ามาจอดพักขนถ่ายสินค้า ในส่วนของอ่าวไทยตั้งแต่เขาสามมุขถึงอ่างศิลา เป็นแหล่งจอดพักขนถ่ายสินค้าของเรือกำปั่นจากต่างประเทศในฤดูลมเหนือ(ฤดูหนาว) ซึ่งเป็นฤดูที่คลื่นลมแถบเกาะสีชังค่อนข้างแรง ไม่สะดวกที่จะจอดพักขนถ่ายสินค้า อ่างศิลาจึงเป็นพื้นที่ที่ถุกักไปด้วยผู้คนที่แตกต่างกันหลาย ทั้งด้านชาติพันธุ์ ภาษา วัฒนธรรม และภูมิปัญญา ประกอบกับเป็นที่ ๆ มีอากาศดี อุดมด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ทำเลที่ตั้ง เหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐาน และประกอบสัมมาชีพ จึงเป็นพื้นที่ที่ชาวต่างประเทศสนใจที่จะมาพักผ่อน พักฟื้นหลังการเจ็บป่วย หรือมาตั้งถิ่นฐานประกอบสัมมาชีพ

อ่างศิลายุคปรับปรุงประเทศตามแบบตะวันตก

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญของประวัติศาสตร์ไทย ปัญหาทางการเมืองที่สำคัญที่สุดในรัชสมัยนี้คือ ปัญหาในการป้องกันรักษาประเทศให้ปลอดภัยจากการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก อันได้แก่ อังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งแข่งขันกันทั้งในด้านการค้าและการเมือง การเผชิญหน้ากับมหาอำนาจตะวันตกในสมัยนี้นับว่าเป็นของใหม่สำหรับผู้ปกครองประเทศไทย และเป็นสภาพที่ล่อแหลมสำหรับการเมืองไทยในยุคนั้นมาก ทั้งนี้เพราะชาติตะวันตกเหล่านั้นได้เปรียบประเทศไทยทั้งในด้านความรู้ วิทยาการ กำลังอาวุธสมัยใหม่ และความมั่นคงทางเศรษฐกิจ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังไม่ทรงตระหนักถึงอำนาจและภัยอันตรายจากมหาอำนาจตะวันตกเท่าใดนัก ดังจะพิจารณาได้จากความตึงเครียดด้านความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกที่กล่าวแล้วข้างต้น แต่ประเทศไทยยังโชคดีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงครองราชบัลลังก์ในขณะที่ความรุนแรงจากการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกอยู่ในระดับสูง ประเทศเพื่อนบ้านของไทยหลายประเทศต้องสูญเสียเอกราชและบูรณภาพแห่งดินแดนไป แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสามารถรักษาประเทศไทยไว้ได้ และยังทรงนำประเทศผ่านช่วงเวลาอันวิกฤต เข้าสู่ยุคใหม่ได้สำเร็จด้วยพระปรีชาญาณ ทรงมองเห็นการณ์ไกล พระองค์ทรงยอมรับอิทธิพลของตะวันตกมาปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย แทนที่จะหลีกเลี่ยงอิทธิพลของตะวันตก หรือต่อสู้อย่างรุนแรงเหมือนประมุขของประเทศเพื่อนบ้าน (เอ.บี.คริส โวลด์. 2510: หน้า 1)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า การนำประเทศเข้าสู่ยุคใหม่นั้น จะต้องทรงดำเนินการทั้งภายในและภายนอกประเทศไปพร้อม ๆ กัน กล่าวคือ ในด้านต่างประเทศทรงเปิดสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศตะวันตกอย่างกว้างขวาง เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดทางการเมืองระหว่างประเทศ ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ทรงทอดทิ้งกิจการภายในประเทศ ทรงเปิดโอกาสให้ชาวไทยได้รับความรู้ความคิดใหม่ ๆ จากตะวันตก และปรับปรุงประเทศไปสู่รากฐานประชาธิปไตยสมัยใหม่ ในการดำเนินการนั้น พระองค์ทรงทุ่มเทไปทางด้านต่างประเทศมากกว่า เพราะสถานการณ์ระหว่างประเทศขณะนั้นคับขัน น่าเกรงว่าจะต้องเสียเอกราช หรือบูรณภาพแห่งดินแดนให้กับมหาอำนาจตะวันตก พระองค์ทรงตระหนักดีว่า ถ้าจีนตั้งด่านขัดขวางสู้รบไปก็ไม่มีโอกาสชนะเช่นเดียวกับจีน และญวน และพม่าได้ประสพมาแล้ว ทรงมีวิจรรณญาณหยั่งรู้ปัญหาว่าผลประโยชน์สำคัญของมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษในระยะนั้นก็คือการค้า มิใช่การแสวงหาอาณานิคมเพิ่ม ดังนั้น ประเทศไทยจึงประสบความสำเร็จในการปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ โดยการเปิดสัมพันธ์ทางการทูตตามความต้องการของชาติตะวันตก

ดังนั้นเมื่ออังกฤษส่งเซอร์ จอห์น เบริง (Sir John Bowring) เป็นหัวหน้าคณะทูตเข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าในปีพ.ศ.2398 ไทยยอมตกลงทำสัญญาในวันที่ 18 เมษายน พ.ศ.2398 (Treaty of Friendship and Commerce 1855) เซอร์จอห์นเบริง กล่าวถึงสนธิสัญญานี้ว่า เป็นการปฏิวัติอย่างสมบูรณ์ในกลไกทางการเงินทั้งหมดของรัฐบาลไทย และเป็นการถอนรากถอนโคนบรรดาอภิสิทธิ์และการผูกขาดของบรรดาเจ้านายที่มีอิทธิพล และขุนนางที่มีตำแหน่งสูง ๆ ในประเทศ และในขณะเดียวกันก็เป็นสนธิสัญญาที่ทำลายสิทธิ และอำนาจทางด้านการศาลของไทยเหนือคนในบังคับอังกฤษ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า คนในบังคับอังกฤษมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขต (Extra - Territoriality) ในประเทศไทยซึ่งทำให้ เซอร์จอห์น เบริง เองก็มีความสงสัยว่า ไทยยอมเจรจาทำหนังสือสัญญาเช่นนี้ เพราะคิดว่าจะเกิดประโยชน์กับประเทศไทยอย่างแท้จริง หรือเพราะไทยเกรงกลัวอำนาจของอังกฤษ (ตราฐ สุวรรณานนท์.2519; หน้า 89-96)

ผลทางด้านเศรษฐกิจของสนธิสัญญาเบริง 2398 คือ การค้าขายระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศเป็นไปอย่างกว้างขวาง หมอบรัดเลย์บันทึกไว้ว่า วันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2399 มีเรือต่างประเทศมาทอดสมออยู่ในแม่น้ำถึง 60 ลำ (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 12 จดหมายเหตุหมอบรัดเลย์.1507; หน้า 314) และได้เพิ่มจำนวนขึ้นเป็น 103 ลำ ในปลายปีเดียวกัน ส่วนพ่อค้าในกรุงเทพฯ ได้ส่งเรือออกไปค้าขายในต่างประเทศถึง 37 ลำ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ภาค 1.2504; หน้า ; 179) เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ได้บันทึกถึงความคึกคักในการค้าขายตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

“พระนครศรีธรรมมั่งคั่งด้วยสมบัติ ฝนก็ตกตามฤดูกาล ลูกค้าวานิชเข้ามาตั้งห้างค้าขาย
สิ่งของต่าง ๆ ที่ไม่เคยเห็นก็ให้เห็นของที่ไม่เคยมีก็มีขึ้น และลูกค้านานาประเทศเข้ามาค้าขาย ซื่อซื่อ
ออกไปปีหนึ่งถึง 300 ลำ บางปีถึง 400 ลำ ราษฎรก็ได้ขายข้าวไปแก่ลูกค้านานาประเทศ เป็นจำนวน
ข้าวออกไปปีหนึ่งถึง 80,000 เกวียน 80,000 เกวียนเศษบ้าง... ราษฎรก็มั่งคั่ง มีเงินทองขึ้นทุกแห่งทุก
ตำบล...” (เจ้าพระยาพิพากรวงศ์.2504; หน้า 205)

ตามท่าเรือกรุงเทพฯ คึกคักถึงกับต้องออกกฎหมายท้องน้ำ ควบคุมการเดินเรือใหญ่ในลำน้ำ มีการต่อ
เรือกำปั่นแบบสมัยใหม่แทนเรือสำเภามากขึ้น และได้รับการสนับสนุนจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว

1. การสร้างท่าเทียบเรืออ่างศิลา

นอกจากอ่างศิลาจะเป็นพื้นที่ที่มีภูมิประเทศงดงาม อากาศดี อ่าวอ่างศิลายังมีเขาสามมุข
แหลมแท่น และป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์ ช่วยกำบังคลื่นลมในฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ(ฤดูหนาว) จึงมี
เรือสินค้านานาชาติเข้ามาจอดพักขนถ่ายสินค้าในฤดูหนาวที่คลื่นลมแรง พวกมิชชันนารีอเมริกันที่เข้ามา
เผยแผ่คริสต์ศาสนาในประเทศไทย ก็นิยมมาพักตากอากาศและพักผ่อนหลังการเจ็บป่วยที่ “อาศรัยสถาน” อ่าง
ศิลา ซึ่งสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เมื่อครั้งยังดำรงฐานันดรศักดิ์ เป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ สมุหกลา
โหมสร้างไว้ 1 หลัง (หลังใหญ่) และเจ้าพระยาพิพากรวงศ์(เจ้าคุณกรมท่า) สร้างไว้อีก 1 หลัง (หลังเล็ก) ดังได้
กล่าวไว้ในบทที่ 2 แล้ว ความคึกคักคับคั่งของเรือสินค้า และการจราจรทางน้ำล้วนเป็นเหตุปัจจัยให้
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสนพระทัยที่จะเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคมาประทับพักแรมที่
อ่างศิลาหลายครั้ง พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า อ่างศิลามีศิลาใต้น้ำมาก เวลานั้นลงจะมีศิลาและเลนลาดออกไป
จากฝั่งเป็นระยะทางยาว ไม่สะดวกในการจอดเรือเทียบท่า จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสนาบดีกรมท่า
สร้าง “สะพานหิน” (สะพานหิน) ให้ยื่นออกไปในทะเลจนพ้นเขตศิลาใต้น้ำเพื่ออำนวยความสะดวกแก่เรือ
พาณิชย์ ที่มาจอดเทียบท่าขนถ่ายสินค้า

ภาพที่ 71 ภาพสะพานหินหรือสะพานปลาในปัจจุบัน

2. พระวิภาคภูวดล และพระยาชลยุทธโยธิน เสนอขอสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-อ่างศิลา

ความสำคัญของอ่างศิลาในฐานะท่าเทียบเรือ และขนถ่ายสินค้าของอ่างศิลา ยังคงมีอยู่มากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ดังจะพิจารณาได้จากกรณีที่พระวิภาคภูวดล และพระยาชลยุทธโยธินต่างแข่งขันกันยื่นหนังสือขอสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-อ่างศิลา และสร้างท่าเรืออ่างศิลาเพื่อขนถ่ายสินค้าจากเรือสินค้า เข้าสู่กรุงเทพฯ โดยทางรถไฟ จนกระทั่งพระเจ้าวรวงศ์เธอฯ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ในเวลานั้น ต้องพยายาม โกล่เกลี่ยให้ทั้งสองท่านร่วมมือกันทำเป็นโครงการเดียวกันในที่สุด พระยาชลยุทธโยธินได้เสนอให้ทำเป็นของหลวง(กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (ร.ศ.113) เอกสารรัชกาลที่ 5.ชธ.5.2/1)

หลังจากนั้นไม่ปรากฏว่าได้มีการสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-อ่างศิลา และท่าเรือแต่อย่างไร เข้าใจว่าความคิดที่จะสร้างทางรถไฟดังกล่าวถูกระงับไปด้วยเหตุผลด้านความปลอดภัยจากพระราชดำริของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทววงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศในเวลานั้นประการหนึ่ง กับอีกประการหนึ่งอาจจะเนื่องมาจากข้อจำกัดทางธรรมชาติของอ่างศิลาที่ไม่สามารถจะพัฒนาเป็นท่าเรือน้ำลึกที่สามารถรองรับการขยายตัวทางการค้าได้ดีเท่ากับบริเวณที่อยู่ถัดออกไป(ตรี อมาตยกุล.2502; หน้า 29)

3. การสร้างค่ายหลวงอ่างศิลา(พ.ศ.2415)

ในปีพ.ศ.2415 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้น ไปรับพระเสวตสูวภาพรรณ ที่สระบุรีและเสด็จไปนมัสการพระพุทธบาท และพระฉายแล้วพระองค์ได้เสด็จกลับพระนครทางจังหวัดนครนายก ปราจีนบุรี ที่อ่างศิลาในครั้งนั้นเสนาบดีกรมท่า เจ้าพระยาภาณุวงศ์ มหาโกษาธิบดี ได้ออกมาสร้างพลับพลารับเสด็จที่อ่างศิลา พลับพลาที่สร้างในครั้งนั้นสร้างค่อนข้างจะถาวร เพื่อจะได้ใช้เป็นที่พักในโอกาสที่เสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเลต่อไปด้วย จึงได้สร้างเป็นค่ายหลวงใหญ่ มีห้องพระโรง และพระที่นั่ง มีเรือนข้างหน้า ข้างใน ใหญ่โต พร้อมทุกพนักงาน ตัวพลับพลาออกแบบได้เป็นที่พอพระทัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างยิ่ง(กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.2415(ร.ศ.91) เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.1.1/2) ทรงพระราชนิพนธ์ชมเชยไว้ในเอกสารระยะทางเสด็จประพาสจันทบุรี ร.ศ.95 ความตอนหนึ่งว่า

“...ไปอ่างศิลาครั้งนั้น ท่านกรมทำออกมาทำปลับปลารับเรา คือหลังที่อยู่นี้ แต่การทำนั้น ไม่ได้คิดจะรื้อ หมายถึงเอาไว้เป็นที่เรา ไปเที่ยวต่อไปจึงทำเป็นค่ายหลวงใหญ่ มีห้องพระโรง และ พระที่นั่งเรือนข้างหน้า ข้างใน ใหญ่โตพร้อม ทุกพนักงาน ในปลับปลาที่ทำนั้นออกจากความคิด ของท่านกรมทำทั้งนั้น ตัวปลับปลานั้นทำดีนัก ใช้ฝาแฝงทาสีขาวเขียวลายคราม วางที่พระที่นั่งเป็นที่เปิดออกสู่ข้างหน้า มีเฉลียงรอบ เมื่อเราออกมาที่เฉลียงแล้วแลเห็นทะเลตลอดทีเดียว เป็นที่รับลม ไม่ร้อน และฝาที่เป็นฝาปิดทั้งชั้นบน ชั้นล่าง ใช้ไม้ระกำทั้งลำทากาว เชิงล่างทาดำรอบเรือน บน เรือนเรากันห้องสามห้อง ห้องหนึ่งเป็นห้องนอน ห้องหนึ่งเป็นห้องนั่ง อีกห้องหนึ่งนั้นยาวกว่าทั้ง ปวงเป็นที่กินเข้า... เฉลียงด้านหน้าเป็นข้างหน้า เฉลียงด้านหลังเป็นข้างใน ที่ตามช่องกบประตุมีฝ้า แดงเป็นฝากรุกันทุกช่อง... ในเรือนนั้นมีเครื่องเรือนพร้อมทุกอย่างคือติดกระจก ภาพต่าง ๆ มาก ใน ห้องนอนเรามีเตียงทองเหลือง และเตียงลวด ตู้ผ้าถุง ที่ล้างน้ำ กระจกแต่งตัว... ที่ห้องนั่งมีโต๊ะเก้าอี้ แพร และตู้เขียนหนังสือ... ห้องกินเข้า มีตู้สำหรับตั้งถ้วยชาม แล้วลงบันไดไปที่ปลายเฉลียงเรือน มาถึงห้องพระ โรงแนี้ก็มีพื้นต่ำกว่าที่อยู่ ทำเป็น โถงเกลี้ยง ๆ มีแท่นสำหรับเรานั่ง เพดานระบาย พื้นปู เสื่อลาวจันทบุรี รอบนอกเป็นเฉลียงโถง มีเกยเสลียงติดอยู่กับเฉลียงห้องพระ โรงแนี้ด้วย รอบรั้วค่ายมี ห้องเครื่อง มหาเด็ก แลห้องพนักงานต่าง ๆ ... มีเสาชงปักอยู่ในหมุดต้นไม้ มีต้นมะม่วงงาม ๆ หลาย ต้น ต่อออกมานอกค่ายด้านหน้าเป็นหนทางใหญ่ลงมาถึงท่าน้ำ แต่ไม่ตรง คดไปตามศิลาที่เป็นเนิน สูงและต่ำ สองข้างทางนั้นมีศิลาของเดิมแต่ช่วยตกแต่งบ้าง... ทางที่จะไปเที่ยวมีหลายแห่งไปเมือง ชลบุรีก็ได้ อีกทางหนึ่งไปตะกาศ และไปบ่อน้ำร้อน... ที่อ่างศิลาเป็นที่สนุกและสบายมาก เรา อยากจะใคร่อยู่นาน ๆ แต่ไม่มีใครมีเวลาที่จะไปอยู่พ้น 20 วัน เลข(กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.2415: เอกสารรัชกาลที่ 5 บ. 1.1/2 ร.ศ.91)

4. ยกบ้านอ่างศิลาขึ้นเป็นเมือง(พ.ศ.2419)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากประพาส เมืองจันทบุรีในวันเสาร์ที่ 6 มกราคมพ.ศ.2419 กำหนดจะเสด็จประทับแรม ณ ค่ายหลวงอ่างศิลาเป็นเวลา 4 วัน เพื่อทรงเยี่ยมเยียนข้าราชการและราษฎรชาวชลบุรี เมื่อเรือพระที่นั่งมาถึงอ่างศิลาทรงบรรยายสภาพของอ่างศิลาที่ทรงทอดพระเนตรเห็นจากเรือพระที่นั่งว่างดงามเหมือนที่ปิ่นแก้วว่า

“...เวลาที่ขบวนเรือมาถึงอ่างศิลา แลดูบนฝั่งเป็นแผ่นดินสูงชันไปหน่อยหนึ่ง เห็นเรือนสูง ๆ ชันไปกว่ากันเป็นลำดับ ดูนามคิล้าย ๆ กับที่ปิ่นแก้ว เราลงเรือโอบขึ้นบกเวลาบ่ายโมงครึ่ง...”(จดหมายเหตุแห่งชาติ.2419 เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 1.1/2 95)

เมื่อเสด็จขึ้นฝั่งแล้วได้ทรงพบพระยาจางวางเมืองชลบุรี(พระยาชลบุรารักษ์: ทด สมุทรา นนท์ ซึ่งได้เลื่อนยศเป็นพระยาวิชิตชลเขตวิเศษศักดิ์จางวางผู้กำกับการเมืองบางละมุงตลอดจนพระยาบำเรอฯ (พระอภัยพิพิธ: เสพ) และพระสุนทรราชฯ (พระยาศรีสรรราชภักดี: หนู) ซึ่งท่านเสนาบดีกรมท่าบัญชาสั่งให้มาจัดการเตรียมการรับเสด็จ คอยเฝ้ารับเสด็จอยู่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสนทนากับผู้มาคอยเฝ้ารับเสด็จอยู่ ก่อนจะเสด็จพระราชดำเนินเข้าไปในค่ายหลวงอ่างศิลา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพอพระทัยปลัดจันเมืองชลบุรีที่ท่านเสนาบดีกรมท่าจัดให้มาเป็นผู้ดูแลรักษาค่ายหลวงอ่างศิลา ที่เอาใจใส่ดูแลรักษาไว้ได้ดีมาก ทรงมีรับสั่งกับท่านเสนาบดีกรมท่าว่า “จะยกบ้านอ่างศิลาให้เป็นเมืองเมืองหนึ่ง ขึ้นเมืองชลบุรี” ด้วยทรงพิจารณาเห็นว่า ที่อ่างศิลามีคนอยู่มาก เวลาเกิดศึกความเกิดขึ้นต้องไปว่าความถึงเมืองชลบุรี ซึ่งในช่วงเวลานั้นการเดินทางระหว่างอ่างศิลากับตัวเมืองชลบุรีค่อนข้างลำบากมาก และจะทรงแต่งตั้งปลัดจันที่เป็นผู้ดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยอยู่ที่บ้านอ่างศิลาในขณะนั้นขึ้นเป็นเจ้าเมือง ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์ “ระยะทางเสด็จประพาสจันทบุรี ร.ศ.95” ลงวันที่ 6 มกราคม พ.ศ.2419 ว่า

“...เรามาดูที่ท้องพระโรง และเห็นเรือนที่เราอยู่เหมือนกับยังใหม่แรกทำไม่ผู้คิดนันทานกรมท่าให้ปลัดจันเมืองชลมาเป็นผู้รักษาอยู่ที่นี้คนหนึ่ง เขาเอาใจใส่รักษามาก เป็นคนดีจริง ๆ เราได้ยอมรับกับท่านกรมท่าว่า จะยกบ้านอ่างศิลานี้เป็นเมืองหนึ่งขึ้นเมืองชลบุรี เพราะเห็นว่ามีคนมาก ถ้าเป็นถ้อยร้อยความกันขึ้นแล้ว ต้องไปว่าความถึงเมืองชล เป็นทางไกลได้ความลำบาก จะตั้งให้ปลัดที่เป็นผู้รักษาอยู่เดิมนั้นเป็นเจ้าเมือง...” (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.2419; เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 1.1/2 ร.ศ.95)

บ้านอ่างศิลาได้ยกฐานะเป็นเมืองขึ้นเมืองชลบุรีในปีพ.ศ.2419 สถานภาพของอ่างศิลา ตามรายงานของท่านเสนาบดีกรมท่าในช่วงเวลานั้น คือ

“...ตำบลอ่างศิลาแขวงเมืองชลบุรีมีบ้านเรือนราษฎร ๑๘๕ เรือน ราษฎรที่เป็นไทย ๑๘๐ คนเศษ ราษฎรจีนมาแต่เมืองจีน แลเกิดเมืองไทย ๕๖๐ คนเศษ รวมราษฎรไทยจีน ชายหญิงในอ่างศิลา ๗๔๐ คนเศษ ในแขวงบ้านอ่างศิลานั้น หลวงฤทธิศักดิ์ชลเขต หลวงพิทักษ์จีนประชา ๒ นายนี้ เป็นปลัดเมืองชลบุรี เป็นผู้ใหญ่บ้าน เพราะหลวงฤทธิศักดิ์ชลเขต หลวงพิทักษ์จีนประชา ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ อ่างศิลา ในบ้านอ่างศิลามีวัด ๒ วัด เรียกชื่อว่าวัดนอก วัดใน วัดในมีพระสงฆ์ ๑๐ รูป วัดนอกมีพระสงฆ์ ๑๑ รูป เป็นวัดเดิมมีมาแต่โบราณ ไม่ปรากฏว่าผู้ใดสร้าง แลมีตำบลใกล้เคียง ๕ ตำบล คือ บ้านเสม็ด... มีราษฎรชาวบ้านชายหญิงไทยจีน ๘๐ คนเศษ บ้านยี่สุต... มีราษฎรชาวบ้านชายหญิงไทยจีน ๔๐ คนเศษ บ้านหัวโปรง...มีราษฎรชาวบ้านชายหญิงไทยจีน ๗๒๐ คนเศษ บ้านโรงนอก... มีราษฎรชาวบ้านชายหญิงไทยจีน ๒๐๐ คนเศษ ช้างได้ต่อพรมแดนกับบางละมุงบ้านเนินมะกอกทางไปอ่างศิลา...มีราษฎรชาวบ้านชายหญิงไทยจีน ๒๐๐ คนเศษ รวมคนบ้านอ่างศิลา แลบ้านใกล้เคียง ๑๓๘๐ คนเศษ (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.2419; เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 1.1/2 ร.ศ.95)

ราษฎรบ้านอ่างศิลาประกอบอาชีพทางการประมง เช่น ทำโป๊ะ ลงเรือลากเบ็ดในทะเล และถีบกระดานหาหอยตามชายเลน ตลอดจนปักหลักจับหอยแมลงภู่ ปีนึ่งสามารถผลิตปลาทุเค็มส่งออกไปจำหน่ายที่กรุงเทพฯ และเป็นสินค้าออกไปต่างประเทศได้ประมาณหมื่นตัวเศษ และผลิตหอยแมลงภู่แห้งส่งออกได้ปีละ 1300 หาบเศษ ส่วนหอยนางรม และปลาที่จับได้จากเรือ อวนลาก เบ็ด ตลอดจนหอยที่ได้จากการถีบกระดาน ก็ได้ส่งเป็นสินค้าออกไปต่างเมือง หรือต่างประเทศ คงซื้อขายแลกเปลี่ยนกันในแขวงบ้านอ่างศิลา และบ้านใกล้เคียง

สินค้าที่ขึ้นชื่อของอ่างศิลาอย่างหนึ่งคือ “ผ้าอ่างหิน” เป็นผ้าทอฝีมือดี เคยเป็นผ้าทรงของพระราชาธิบดี คู่กันมากับผ้าจันทบุรี แต่ผ้าทอจันทบุรีเลิกลूमไปนานมาแล้ว ส่วนผ้าทออ่างหินยังมีการทอต่อเนื่องมา เพียงแต่เปลี่ยนจากทอผ้าพื้น และผ้าเช็ดปาก ไปเป็นผ้าจีนและผ้าขาวม้าแทน ในยุคปรับปรุงประเทศตามแบบตะวันตก ผ้าอ่างศิลาเป็นของฝากที่มีค่า เป็นที่พึงพอใจแก่ผู้ได้รับ ในทศวรรษที่ 2510 ผ้าทออ่างศิลายังมีวางจำหน่ายอยู่ แต่ความนิยมเริ่มเสื่อมคลายไปมากในที่สุดก็ค่อย ๆ หายไปจากตลาด จนกระทั่งทศวรรษที่ 2550 ชาวอ่างศิลาและผู้นำท้องถิ่นเริ่มตระหนักในคุณค่าของมรดกภูมิปัญญาในการทอผ้าของบรรพชนที่เคยสร้างชื่อเสียงให้แก่บ้านอ่างศิลามาแต่อดีต จึงร่วมกันรื้อฟื้น เพื่อสืบสานและพัฒนา มรดกภูมิปัญญาด้านการทอผ้าให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยีในยุคโลกาภิวัตน์

ส่วนราษฎรชาวบ้านเสม็ด บ้านยี่สุด บ้านหัวโปรง บ้านโรงนา บ้านเนินมะกอก ซึ่งพื้นที่เป็นที่ดอน ราษฎรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา สิ้นฤดูทำนาก็ทำไร่แดง โม(ตุลิต) ทำไร่ถั่วลิสง ผลผลิตที่ได้ซื้อขายแลกเปลี่ยนกันในแขวง และบ้านใกล้เคียง แต่ถั่วลิสง ออกไปจำหน่ายในกรุงเทพฯ และหัวเมืองใกล้เคียง(กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.2419; เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.1.1/2 ร.ศ.95)

ในปีพ.ศ.2430 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมาทอดผ้าพระกฐินที่วัดเขมาบางทราย และเสด็จประพาสชลบุรี ในครั้งนั้นพระองค์ได้เสด็จมาประทับพักแรมที่ค่ายหลวงอ่างศิลาอีกครั้ง

5. สถานภาพของอ่างศิลาหลังการปฏิรูประเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาค (พ.ศ.2437-2443)

ก่อนการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคในปีพ.ศ.2437 ชลบุรีเป็นเมืองตรีสังกัดกรมท่า นับแต่ปีพ.ศ.2437 เป็นต้นมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาค โดยการนำ "ระบบเทศาภิบาล" มาใช้แทน "ระบบกินเมือง" ที่ใช้มาแต่เดิม เนื่องจากระบบดังกล่าวไม่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพที่จะใช้ในขณะที่สภาวะแวดล้อมทางการเมืองเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ประเทศเพื่อนบ้านของเรามีชัมพูชา มลายู กัมพูชา ลาว และเวียดนาม ซึ่งมีระบบทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง ตลอดจนการป้องกันและการขยายอำนาจทางการเมือง การปกครองในลักษณะคล้ายคลึงกันกับไทยต่อไปอีกแล้ว เพราะประเทศเหล่านั้นได้กลายเป็นพม่า และมลายูของอังกฤษ และอินโดจีนของฝรั่งเศส ที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองการปกครองที่แตกต่างจากไทย และโอบล้อมดินแดนไทยอยู่ ทำให้เกิดปัญหากระทบกระทั่งทางชายแดนอยู่เสมอ ดังกรณีการกระทบกระทั่งทางชายแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งในที่สุดก็ลุกลามเป็นวิกฤตการณ์ที่รู้จักกันในนามของ "วิกฤตการณ์ร.ศ.112"(พ.ศ.2436) ซึ่งนำความเสียหายใหญ่หลวงมาสู่พระราชอาณาจักร

ก่อนนำระบบเทศาภิบาลมาใช้หัวเมืองชั้นใน หัวเมืองชั้นนอก และเมืองประเทศราชของไทย แยกกันสังกัดอยู่กับหน่วยงาน 3 หน่วยคือ กลาโหม มหาดไทย และกรมท่า(กรมพระคลัง) ในเดือนธันวาคม พ.ศ.2437 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศจัดป็นหน้าที่กระทรวงกลาโหมกับกระทรวงมหาดไทย(ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 11 ธันวาคม ร.ศ.113; หน้า 306-307) ให้บรรดาหัวเมืองชั้นใน ชั้นนอก และเมืองประเทศราช ที่สังกัดกระทรวงกลาโหมและกรมท่า มาขึ้นต่อกระทรวงมหาดไทยเพียงกระทรวงเดียว แล้วโอนงานอื่น ๆ ที่ควรเป็นงานของกระทรวงกลาโหม กระทรวงพระคลัง ฯลฯ จากกระทรวงมหาดไทย ไปสังกัดตามกระทรวงที่มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนั้น ๆ โดยตรง

การดำเนินการปฏิรูประเบียบบริหารราชการเริ่มต้นด้วยการวางแผนปรับปรุงหน่วยงานบริหารราชการส่วนภูมิภาค โดยกำหนดรูปแบบให้คล้ายคลึงกับแบบแผนที่มีอยู่เดิมให้มากที่สุด กล่าวคือ มีการแบ่งเขตการปกครองเป็นหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เมือง(จังหวัด) แล้วจัดหน่วยเพิ่มเติมขึ้นอีกชั้นหนึ่งเรียกว่า "มณฑลเทศาภิบาล" เป็นหน่วยราชการที่เพิ่มเติมขึ้น เพื่อแก้ปัญหาระบบอำนาจการควบคุมและเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการติดต่อสื่อสารระหว่างรัฐบาลกลางกับหัวเมืองนอกราชธานี รูปแบบการปกครองส่วนภูมิภาคที่กำหนดให้มีสาขาของกระทรวงใหญ่ในนครหลวงรับหน้าที่ดูแลกิจการของตนในส่วนภูมิภาคเป็นหน่วยบริหารราชการส่วนภูมิภาคที่รวมเอาเมืองหลาย ๆ เมืองเข้าด้วยกันมากน้อยต่างกันตามความสะดวกในการปกครองของข้าหลวงเทศาภิบาล(ภารดี มหาจันทร์.2527; หน้า 63-64)

ประกาศจัดป็นหน้าที่กระทรวงกลาโหมกับกระทรวงมหาดไทยในปีพ.ศ.2437 ยังผลให้เมืองชลบุรี เมืองพนัสนิคม และเมืองบางละมุง ต้องโอนไปสังกัดกระทรวงมหาดไทย และรวมอยู่ในมณฑลปราจีนบุรี

ต่อมาในปีพ.ศ.2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติปกครองท้องที่เป็นกฎหมายปกครองสมัยใหม่ มีการจัดหน่วยบริหารที่เรียกว่า "เมือง" เสียใหม่ เปลี่ยนสถานภาพของความเป็นข้าราชการใหม่ กล่าวคือ ให้ข้าราชการหัวเมืองทุกคนเข้ารับราชการโดยยึดถือความรู้ ความสามารถเป็นเกณฑ์ และอยู่ในบังคับบัญชาของราชการส่วนกลาง รัฐบาลกลางเป็นผู้ให้เงินเดือน เป็นผู้แต่งตั้งโยกย้าย เลื่อนขั้น และถอดถอน ข้าราชการทุกคนต้องปฏิบัติราชการอยู่ภายในขอบเขตของกฎหมาย และข้อบังคับอย่างเคร่งครัด ปฏิบัติงานในสำนักงาน มีเวลาราชการที่จะให้บริการแก่ประชาชน (ซึ่งตามระบบกินเมืองที่ใช้อยู่เดิม มีการสืบสกุลทางการเมือง เช่น พ่อเป็นเจ้าเมืองลูกชายคนโตก็จะได้เป็นเจ้าเมืองต่อจากพ่อ ไม่มีเงินเดือน ไม่มีสำนักงาน ทำงานที่บ้าน มีรายได้จากค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ได้เกณฑ์แรงงานไพร่ และทรัพย์สินของจากราษฎรในปกครอง) ทำให้หน่วยราชการบริหารระดับเมืองเป็นตัวแทนที่แท้จริง ซึ่งจะบริหารราชการแก่รัฐบาลอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย และเป็นเครื่องมือในการบริหารราชการส่วนภูมิภาคระดับรองลงไปได้ด้วย

ในปีพ.ศ.2441 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ตราข้อบังคับลักษณะปกครองท้องที่ร.ศ.117 ว่าด้วย ตำแหน่งข้าราชการประจำเมือง ไบบอก รายงาน และคำสั่ง การตรวจการตั้งตำแหน่ง และการทำบัญชีข้าราชการ การรักษาพระอัยการ การโยธา และการศึกษา

ตามข้อบังคับฉบับนี้ ได้แก้ไขระเบียบการแบ่งเขตการปกครองให้เรียบร้อยขึ้น กล่าวคือ ได้กำหนดเขตการปกครองแต่ละหน่วย โดยเฉพาะในชั้นต่ำให้มีขนาดและจำนวนพลเมืองใกล้เคียงกันเป็นระเบียบเดียวกัน

ข้าราชการประจำเมือง ประกอบด้วยผู้ว่าราชการเมือง และกรมการเมืองอีก 2 คณะ เป็นข้าราชการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้รับการแต่งตั้งและโยกย้ายตามความรู้ความสามารถ มีหน้าที่บริหารราชการเพื่อประเทศชาติและประชาชนเป็นสำคัญ

คณะกรมการเมือง 2 คณะประกอบด้วย กรมการเมืองในทำเนียบ ได้แก่ข้าราชการประจำ ซึ่งเข้ารับราชการเป็นอาชีพได้รับเงินเดือนจากรัฐบาลเป็นปกติอยู่ภายใต้ข้อบังคับ ได้รับการแต่งตั้งโยกย้ายเลื่อนขั้นหรือถูกถอดถอนตามระเบียบของทางราชการบริหารส่วนกลาง คณะที่ 2 เป็นกรมการเมืองนอกทำเนียบ เป็นตำแหน่งที่แต่งตั้งจากบุคคลผู้ทรงคุณวุฒิ หรือบุคคลซึ่งเป็นคหบดีที่ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเมืองนั้น เป็นที่ปรึกษาข้าราชการต่าง ๆ ในเมือง มีประมาณ 10 คน มีหน้าที่ประชุมปีละ 2 ครั้ง ที่ทำการเมืองและอีกครั้งที่ทำการมณฑล เพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการปกครองบ้าง กรมการเมืองนอกทำเนียบไม่ได้รับเงินเดือน แต่อาจจะให้บรรดาศักดิ์และรางวัลพิเศษ(จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ.2506; หน้า 189-195)

หน่วยราชการบริหารส่วนภูมิภาคระดับรองลงไปจากเมืองคือ "อำเภอ" เป็นหน่วยปกครองที่ประกอบกันขึ้นเป็นเมือง ขึ้นตรงต่อเมือง เดิมเรียกว่า "แขวง" ไม่ค่อยมีบทบาทในการปกครองนัก แต่อำเภอก็เป็นหน่วยราชการสำคัญของการบริหาร กล่าวคือ เป็น "จุดกระทบ" (Point of Contact) ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน โดยที่อำเภอจะเป็นผู้บริหารราชการในท้องที่ และให้บริการทุกอย่างในทรงสนะที่รัฐบาลพึงมีตามนโยบายแก่ประชาชนพลเมือง (จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ.2506; หน้า 208-209)

ข้าราชการประจำอำเภอประกอบด้วย กรมการเมืองอำเภอ ซึ่งได้แก่ นายอำเภอ ปลัดอำเภอ และสมุหบัญชีอำเภอพวกหนึ่ง กับข้าราชการที่มีใช้กรมการเมืองอำเภอ ได้แก่ เสมียนพนักงานอีกพวกหนึ่ง

5.1 อ่างศิลาเปลี่ยนจากเมืองเป็นอำเภอ

"ตามพระราชบัญญัติปกครองท้องที่.ศ.117 เมืองอ่างศิลามีสถานภาพเป็นอำเภอ อำเภอหนึ่งในจังหวัดชลบุรี" มีหลวงอนุรักษฤทธิเดช(แถบ) เป็นนายอำเภอ ดังปรากฏในทำเนียบข้าราชการ และส่วนราชการเมืองชลบุรี พ.ศ.2441 ดังนี้คือ

ทำเนียบข้าราชการและส่วนราชการเมืองชลบุรี พ.ศ.2441

ผู้ว่าราชการ	พระยาชลบุรีรักษ(เจริญ) วม.
จำเมือง	นายผาด
สารเลข	นายกิ่ง

มหาดไทยเมือง

ปลัด	จำฤทธิพิไชย (เนียม)
เสีตติ	ขุนวิจิตรสรรพการ(แวง)
ศุภมาตรา	(ว่าง)

รักษายัยการเมือง

ยกรบัตร์	(ว่าง)
ผู้ช่วย	ขุนศรีธรรมการ

ศาลเมือง

อธิบดีผู้พิพากษา	หลวงนฤมิตรสารานุกร(นก)
ผู้พิพากษา	นายทอง
ยกรบัตร์ศาล	นายโชค

นครบาลเมือง

นายร้อยตรี	กองตำรวจภูธร นายวัน
------------	---------------------

คลังเมือง

พนักงาน	นายชั้น
---------	---------

กรรมการอำเภอ

อำเภอชลบุรี	ที่ตั้ง เมืองชลบุรี	นายอำเภอ ขุนโกชวิสูตร (ชุ่ม)
อำเภออ่างศิลา	ที่ตั้ง อ่างศิลา	นายอำเภอ หลวงอนรุฐนฤพคอง (แถบ)
อำเภอบางปลก	ที่ตั้ง บางปลก	นายอำเภอ นายแยม
อำเภอพนัสนิคม	ที่ตั้ง นำเมือง	นายอำเภอ หลวงบัญชาพิชิตราชภูริ (บุญ)
อำเภอวัดโบด	ที่ตั้ง วัดโบด	นายอำเภอ นายเอม
อำเภอท่าตะกู	ที่ตั้ง ท่าตะกู	นายอำเภอ ขุนสงครามพินาศ (สิน)
อำเภอเมืองบางละมุง	ที่ตั้ง บางพระ	นายอำเภอ ขุนเทพบุรี (ช่วง)
อำเภอนาเกลือ	ที่ตั้ง นาเกลือ	นายอำเภอ หลวงบุรตถคามบดี (เปลี่ยน)

กรรมการที่ปรึกษา

พระสาครสงครามนิกมคามรักษา นาก) ลาออกจากตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองบางละมุงแล้ว

หลวงเพียรกำแหงสงคราม(จบ) ปลัดเมืองบางละมุง (กระทรวงมหาดไทย.2441; หน้า 36-37)

อำเภอหนึ่ง ๆ แบ่งซอยพื้นที่ออกเป็นส่วนย่อยลงไปอีก คือ แบ่งเป็นตำบลและหมู่บ้าน ตามลำดับอำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบของหน่วยปกครองทั้งสองนี้ก็ลดน้อยลงไปตามสายการบังคับบัญชาด้วย

พนักงานรับผิดชอบของตำบลและหมู่บ้านอยู่ในฐานะที่แตกต่างจากอำเภอ ในแง่ที่ข้าราชการอำเภอ อยู่ในฐานะตัวแทนของรัฐบาล เป็นข้าราชการพลเรือน ส่วนกำนันผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นหัวหน้าหน่วยปกครอง ขึ้นตำบลและหมู่บ้าน ไม่ได้อยู่ภายใต้ข้อบังคับที่จะได้รับเงินเดือน เช่น ข้าราชการอำเภอ ซึ่งได้รับผลตอบแทนเป็นเงินเดือน ผลตอบแทนที่กำนันผู้ใหญ่บ้าน ได้รับคือ ส่วนแบ่งจากค่าธรรมเนียม หรือ ได้รับการยกเว้น ไม่ต้องเสียภาษีอากรบางอย่าง กำนันและผู้ใหญ่บ้าน ได้รับสถาปนาขึ้นเป็นตัวแทนของประชาชนในท้องที่ เพื่อปฏิบัติงานที่เป็นสิ่งเชื่อมโยงระหว่างรัฐบาลกับประชาชน

ส่วนที่เกี่ยวกับการปรับปรุงการปกครองส่วนท้องถิ่นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินชาวเบลเยียม ได้เสนอให้จัดระบบการปกครองท้องถิ่นแบบ "เทศบาล" ขึ้น แต่ฝ่ายรัฐบาลไทยเกรงว่าจะไปขัดกับข้อกำหนดในสนธิสัญญาชุดเบริง ในส่วนที่เกี่ยวกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของคนในบังคับต่างชาติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดในรูปของ "สุขาภิบาล" ไปพลางก่อน

สุขาภิบาล สุขาภิบาลเป็นรูปแบบการบริหารส่วนท้องถิ่นที่เป็นพื้นฐานของรูปแบบการบริหารแบบเทศบาล กล่าวคือ ในเขตสุขาภิบาลจะมีเจ้าหน้าที่ซึ่งได้รับการเลือกจากประชาชนให้เป็นผู้ดำเนินการบริหารกิจการของสุขาภิบาล โดยอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาล

การกำหนดเขตการบริหารแบบสุขาภิบาลเริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกในปีพ.ศ.2440 ในเขตกรุงเทพฯ โดยมีจุดมุ่งหมายจะจัดระเบียบชุมชน ป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ ต่อมาตำบลบ้านตลาด-ท่าฉลอม ก็ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นเขตสุขาภิบาล เรียกว่า สุขาภิบาลตำบลบ้านตลาด-ท่าฉลอม ในปีพ.ศ.2448

ลักษณะของการบริหารสุขาภิบาล

- (1) มีการกำหนดเขตสุขาภิบาล
- (2) มีการดำเนินการประกอบด้วยกำนันเป็นหัวหน้า ผู้ใหญ่บ้าน ในเขตสุขาภิบาล เป็นกรรมการ
- (3) กรรมการมีหน้าที่ดำเนินการตามอนุมัติของเทศาภิบาล
- (4) กรรมการมีอำนาจจ่ายเงินเพื่อการสุขาภิบาลตามที่เห็นสมควร
- (5) เทศาภิบาลมีอำนาจตรวจ แนะนำ ตรวจบัญชี การเงิน หากกรรมการจัดการไม่สมควร เทศาภิบาลมีอำนาจทักท้วงห้ามปรามได้ (จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ.2505; หน้า 208-209)

เมื่อพิจารณาลักษณะของสุขาภิบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะพบว่า กิจการของสุขาภิบาลดังกล่าว ก็คือ กิจการในหน้าที่บางส่วนของเทศบาลในปัจจุบัน (สุขาภิบาลต่าง ๆ ได้ยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลตามพระราชบัญญัติระเบียบเทศบาลพ.ศ.2476 ในปีพ.ศ.2478) และเป็นระบบการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปสู่ท้องถิ่น ทั้งยังเป็นสนามฝึกการปกครองระบอบประชาธิปไตยให้กับประชาชนอีกด้วย

5.2 พระดำริของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เกี่ยวกับอำเภอ อ่างศิลา

ต้นเดือนมกราคม พ.ศ.2443 สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเสด็จ
มาตรวจราชการเมืองชลบุรี โดยเริ่มที่อ่างศิลาเป็นที่แรกดังนี้คือ

วันที่ 3 มกราคม พ.ศ.2443 เสด็จออกจากกรุงเทพฯ เวลา 8.00 น. โดยรถไฟสายปากน้ำ เพื่อไปลงเรือ
อรรถเรศ ที่เมืองสมุทรปราการ โดยมีพระยาชลยุทธโยธินทร์ เป็นผู้จัดทั้งรถและเรือที่ใช้ในการเสด็จตรวจ
ราชการครั้งนั้นที่เมืองสมุทรปราการ พระสมุหบุรุษารักษ์ กรมการเมือง และนายทหาร ได้คอยต้อนรับอยู่
ข้าราชการที่ตามเสด็จ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยไปด้วยในครั้งนั้น ได้แก่ พระยาสุนทรบุรี ข้าหลวง
เทศาภิบาลมณฑลนครไชยศรี ซึ่งยังป่วยอยู่ แพทย์แนะนำให้ออกไปพักรักษาตัวอยู่ชายทะเลตามเสด็จมาด้วย
หลวงอนุชิตพิทักษ์ ข้าหลวงสรรพากร มณฑลปราจีนบุรี นายใหญ่ในกระทรวงมหาดไทย พนักงานตรวจการ
เรือนจำ ขุนแพทย์วิเศษ(หมอ) เสมียนและคนใช้พอสมควร

เวลา 9.00 น. น้ำขึ้น(คราวน้ำ) เรืออรรถเรศใช้จักรแล่นออกจากเมืองสมุทรปราการ ไปถึงอ่างศิลาเวลา
14.00 น. พระยาชลบุรารักษ์ ผู้ว่าราชการเมืองชลบุรี กับกรมการผู้ใหญ่ผู้น้อย กำนันผู้ใหญ่บ้านในอำเภออ่าง
ศิลา ทั้งพระนรินทร์รังสรรค์ ผู้บังคับการทหารเรือ ได้มาต้อนรับขึ้นพักที่อาศัยสถาน

เวลา 16.00 น. ทรงตรวจที่ว่าการอำเภออ่างศิลา นายอำเภออ่างศิลาในเวลานั้นชื่อ นายเสน่ห์ สมเด็จพระ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงรายงานไว้ว่า แบบแผนการงานของอำเภออ่าง
ศิลายังคลาดเคลื่อนอยู่มาก เพราะกรมการอำเภอขาดความรู้และผู้ว่าราชการเมืองก็ไม่เข้มงวดตรวจตรา งานที่ดู
ดีกว่างานอื่นก็คืองานด้านสรรพากร เพราะมีเจ้าพนักงานคอยตรวจตราอยู่เสมอ และยังทรงมีพระวินิจฉัย
เกี่ยวกับอำเภออ่างศิลาว่า อำเภออ่างศิลามีพื้นที่เล็ก รายรูก็มีไม่กี่พันคน ผลประโยชน์แผ่นดินที่เก็บได้ปีละ
ประมาณ 100 ชั่งเท่านั้น ถ้าพิจารณาตามขนาดอ่างศิลาคงจะรวมไว้ในอำเภอเมืองชลบุรี ระยะทางไปมา
ประมาณ 200 เส้นเศษ(8 กิโลเมตร) ไม่ควรจะแยกออกเป็นอำเภอต่างหาก แต่อ่างศิลามีความพิเศษอย่างหนึ่ง
คือ อ่างศิลาเป็นพื้นที่ที่มีผู้มีบรรดาศักดิ์และชาวต่างประเทศไปพักตากอากาศ และพักฟื้นหลังการเจ็บป่วย
นอกจากนั้นในฤดูลมเหนือ(ฤดูหนาว) เรือพาณิชย์จากต่างประเทศจะมาจอดพักขนถ่ายสินค้าที่อ่างศิลาเป็น
จำนวนมาก อ่างศิลาจึงมีชาวต่างประเทศที่พูดภาษาแตกต่างกันหลายภาษา ถ้าไม่มีเจ้าพนักงานประจำอยู่ที่อ่าง
ศิลาจะให้เพียงกำนันปกครองคงจะยุ่งยากลำบากมิใช่น้อย แต่ถึงกระนั้นท่านเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ก็มี
พระดำริว่า ถ้าจัดให้มีปลัดอำเภอเมืองแยกมาตั้งที่ทำการอยู่ที่อ่างศิลา หรือจะให้ให้มีนายอำเภออ่างศิลาดังหาก
แต่ให้มีผู้ช่วยไม่ต้องมากนัก มีแค่เพียงพอแก่ราชการจะได้ไม่เป็นการสิ้นเปลืองพระราชทรัพย์

กรมการอำเภออ่างศิลาในเวลานั้น(พ.ศ.2443) มีเต็มชุด คือ 4 คน ท่านเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยมี
พระวินิจฉัยว่ามากเกินไปจนความจำเป็น ควรจะลดลงเหลือเท่าที่จำเป็น

เมื่อเสด็จตรวจราชการอำเภออ่างศิลาแล้ว ทรงดำเนินไปเยี่ยมหมู่บ้านอ่างศิลา และทรงบันทึกไว้ว่า “ยังบริบูรณ์อยู่เสมอ ไม่ทรุดโทรมลงกว่าแต่ก่อน” จากนั้นทรงดำเนินต่อไป “วัดโนน” เจ้าอธิการเที่ยงรายงานว่ พระครูเจ้าคณะแขวงอ่างศิลาได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในวัดโนน มีนักเรียนมาเข้าเรียนกว่า 20 คน และได้เรียกรายเงิน กรรมการ และผู้ปกครองเด็กให้เป็นเงินเดือนครู ซึ่งได้เงินเดือนไม่แน่นอน บางเดือนได้มากบางเดือนได้น้อย แต่ก็ยังพอ “กล้อ้งแกล้ง” สอนกันมาได้ ทรงพิจารณาว่าคงจะเป็นความหนักใจของเจ้าอธิการมีใช้น้อย ผู้อำนวยการศึกษามณฑลปราจีนบุรี ตั้งชื่อให้โรงเรียนนี้ว่า “โรงเรียนเสถัมภ์พิทยากร”

ท่านเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงชมเชยว่าการจัดการและการดูแลรักษาเรียบร้อยสะอาดสะอ้านดี ทั้งอำเภออ่างศิลามีโรงเรียนนี้เพียงโรงเรียนเดียว ท่านเสนาบดีทรงมีพระวินิจฉัยว่า ถึงแม้ว่าจะมีเพียงโรงเรียนเดียว แต่ถ้าจัดการดี ๆ ก็น่าจะเพียงพอที่จะให้การศึกษาแก่กุลบุตรกุลธิดาชาวอ่างศิลา เพราะโรงเรียนตั้งอยู่ไม่ห่างจากหมู่บ้านนัก เด็กและผู้ปกครองสามารถเดินไปเรียนได้สะดวกพอควร

วันรุ่งขึ้น(4 มกราคม พ.ศ.2443) สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย มีพระดำริว่า ถ้าวางสายโทรเลขเชื่อมอ่างศิลากับสถานีที่เมืองชลบุรี จะมีประโยชน์มาก ระยะทางจากอำเภอเมืองมาอ่างศิลาห่างกันเพียง 200 เส้นเศษ และการวางเส้นทางโทรเลขจากอำเภอเมืองไปตำบลศรีราชาที่ผ่านไปไม่ห่างจากอ่างศิลามากนัก โดยปรกติใช้เพียงโทรศัพท์ก็พอเป็นประโยชน์แก่ราชการ และเป็นประโยชน์แก่ผู้ไปมาอาศัยที่อ่างศิลา เมื่อถึงฤดูหนาว(ฤดูลมเหนือ) จะมีเรือเมล์ เรือพาณิชย์มาจอดพักขนถ่ายสินค้า ที่อ่างศิลามาก ควรเปิดสถานีโทรเลขชั่วคราว ปีละคราวก็จะเป็นประโยชน์แก่การค้าและราชการดียิ่งขึ้น

ตอนบ่ายท่านเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยได้ทรงม้าไปชมภูมิประเทศ ผู้คนและอาชีพทางด้านหลังของบ้านอ่างศิลา ไปจนถึงบ้านบึง ทรงพบว่าพื้นที่ด้านหลังดังกล่าวเป็นที่นา สลับกับไร่และสวนไปสุดสายตา ที่นาไม่สู้จะสมบูรณ์นักเพราะว่าเป็นที่ทรายเป็นที่นาไม่ใคร่ได้ผล ที่สวนเป็นสวนหมากและสวนมะพร้าวงามมาก ทำให้คาดเดาว่าทำสวนหมากสวนมะพร้าวคงจะร่ำรวยเพราะต้นหมากต้นมะพร้าวคูดอกงามสดชื่นดีทุกแห่ง แต่พอได้สนทนากับเจ้าของสวนจึงได้รู้ว่ามะพร้าวที่ชลบุรีและอ่างศิลาขายได้ราคาต่ำมาก เมื่อเปรียบเทียบกับมะพร้าวที่หัวเมืองใกล้ ๆ กรุงเทพฯ เช่นสมุทรสงคราม และมณฑลกรุงเทพฯ ต้นหนึ่งขายผลได้ไม่ต่ำกว่า 3 บาท แต่มะพร้าวแถบชลบุรี อ่างศิลาราคา 10 ผล 1 บาท มะพร้าวทางแหลมมลายูก็มีราคาดี มีทั้งปลูกและขายเอง และให้คนอื่นเขาถือไปก็ได้ เขาเปรียบว่ามีสวนมะพร้าวทางแหลมมลายูเหมือนกับมีตึกแถวสร้างไว้เก็บค่าเช่า มะพร้าวทางชลบุรี อ่างศิลา ต้นงามผลไม่ค่อยออก ผลออกมาน้อยขึ้นกับปริมาณน้ำฝน ถ้าฝนตกมากก็ออกผลมาก ฝนตกน้อยก็ออกผลน้อย สวนมะพร้าวแถบนี้ปีหนึ่ง ๆ ได้เงินเฉลี่ยปีละประมาณ 2 สลึงต่อ 1 ต้น ต้นหมากก็เช่นเดียวกันการทำมาหากินของราษฎรแถบอ่างศิลาอาจจำแนกได้เป็น 2 พวกคือพวกหนึ่งหาปลาเป็นประจำ พวกหนึ่งทำการเพาะปลูก คือทำเลือกสวนไร่นาเป็นงานประจำ ผู้หญิงทอผ้าขาย (ผู้ชายทำประมง ทำไร่ ทำสวน ทำนา) ผ้าที่วางขายที่ตลาดเมืองชลบุรีเป็นผ้าทอจากอ่างศิลาเป็นส่วนใหญ่ ในเวลาที่การทำมาหากินฝืดเคือง เช่น ปลาไม่เข้าละมุกดี หรือฝนแล้งทำเลือกสวนไร่นาไม่ได้ผล ราษฎรก็จะเข้า

ป่าตัดไม้มาขายทดแทนรายได้ แต่พอบริษัทศรีราชา ได้สัมปทานทำป่าไม้ราษฎรชาวอ่างศิลาพากันร้องเรียนว่า การที่บริษัทศรีราชาไม่อนุญาตให้เข้าไปตัดไม้ในป่า ทำให้ไม่สามารถหาเลี้ยงชีพในยามผิดปกติได้ ทำให้ขัดสน ได้ทราบว่าเป็นบริษัทได้ขอมอบอนุญาตให้ราษฎรชาวบางพระเข้าตัดไม้ในป่าได้ แต่ไม่ยอมให้ชาวอ่างศิลาเข้าตัด เพราะเหตุที่อยู่ต่างอำเภอกับบริษัทป่าไม้ ท่านเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยจึงรับปากว่าจะไปช่วยพูดกับบริษัทศรีมหาธาตุ

ก่อนที่ท่านเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยจะดำเนินกลับที่ประทับที่อ่างศิลา ท่านได้แวะเยี่ยมตอบ พระยาศรีสุนทรที่มาสืบบ้านอยู่ที่อ่างศิลา ซึ่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงบรรยายว่า บ้านของพระยาศรีสุนทรเป็นเรือนไม้ที่ไม่เน้นความสวยงาม แต่เน้นการอยู่สบาย สร้างเป็นเรือสองชั้นยาว มีเฉลียงใหญ่รอบตัว ในเรือนอากาศเดินได้สะดวก ไม่ร้อนเหมือนเรือนอื่น ๆ เครื่องตกแต่งมีเพียงพอใช้สอยเพื่อให้เกิดความสบายเป็นประมาณ

กำหนดการเดิมสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย จะประทับอยู่ที่อ่างศิลาจนถึงวันที่ 7 มกราคม พ.ศ.2443 แล้วจึงจะไปตรวจราชการเมืองพนัสนิคม(อำเภอพนัสนิคม และอำเภอนาทอง) แต่พอถึงวันที่ 5 มกราคม พ.ศ.2443 ท่านดำริว่าถ้าไปพักที่อำเภอเมืองชลบุรีจะเดินทางไปพนัสนิคมได้สะดวกและรวดเร็วกว่าพักที่อ่างศิลา ดังนั้นในวันที่ 5 มกราคม พ.ศ.2443 จึงลงประทับเรือกรรเชียงจากอ่างศิลาผูกพ่วงกับเรือลอมแล่นไปอำเภอเมืองชลบุรี ใช้เวลาประมาณหนึ่งชั่วโมงถึงสะพานหลวง พระยาก็คิด ณรงค์ ผู้ว่าราชการเมืองฉะเชิงเทรา กับกรมการผู้ใหญ่ผู้น้อย และกำนัน ผู้ใหญ่บ้านเมืองชลบุรีมากอยรับขึ้นไปพักอยู่ที่สถานีทหาร(บางทราย)

5.3 เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ตราข้อบังคับสำหรับการรักษา "อาศรัยสถาน" อ่างศิลา

อาคาร "อาศรัยสถาน" อ่างศิลา 2 หลัง คือ ตึกมหาธาตุ ซึ่งสร้างโดยเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์สมุหกลาโหม และตึกราชินีที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เจ้าคุณกรมท่า สร้างไว้เพื่อเป็นที่พักแก่คนเดินทาง ข้าราชการ ชาวต่างประเทศ ฯลฯ ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้รับการบูรณะซ่อมแซม โดยสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินต่างพระองค์ โดยทรงบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ พระราชทานให้ซ่อมแซมอาคารทั้ง 2 หลัง และสร้างเครื่องเรือสำหรับอาคารทั้ง 2 หลัง เพื่อจัดให้เป็น "อาศรัยสถาน" สำหรับสาธารณประโยชน์ เพื่อเป็นพระราชกุศลในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในเวลานั้นเสด็จประทับอยู่ในยุโรป(พ.ศ.2440) เมื่อพระองค์เสด็จกลับพระนคร ทรงอนุโมทนา และพระราชทานนามอาคารทั้ง 2 หลัง โปรดพระราชทานนามอาคารหลังใหญ่ว่า "ตึกมหาธาตุ" อาคารหลังเล็กว่า "ตึกราชินี" สืบมา

ผู้ประสงค์จะอาศัยเป็นที่พักรักษาตัว ต้องขออนุญาตเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เมื่อได้รับอนุญาตแล้วก็เข้าไปอาศัยได้โดยไม่ต้องเสียค่าเช่าแต่อย่างใด แต่ถ้าเต็มใจจะช่วยสนับสนุนการดูแลรักษาอาศัยสถานทั้ง 2 หลังก็บริจาคได้ตามควรแก่อัธยาศัยและเจตนา

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้ทรงตรวจดูสมุดรายชื่อผู้ที่เข้าพักอาศัยตั้งแต่ ร.ศ.118 (พ.ศ.2442) จนถึงมกราคม พ.ศ.2443 ผู้เข้าพักบริจาคเงินบำรุงอาศัยสถานรายละ 100 บาท ลงมาถึง 5 บาท ตามเวลาที่ได้อาศัยอยู่วันสองวันบ้าง นานหลายวันบ้าง เป็นเงินรวม 330 บาทและที่ได้รับจากกรุงเทพฯ อีกจำนวนหนึ่ง รวมเป็นเงินทั้งสิ้นกว่า 500 บาท ถ้ามีผู้เข้าพักอาศัยและผู้อุปการะต่อไปเหมือนที่ดำเนินมาใน 2 ปีที่ผ่านมา เงินบำรุงจะพอซ่อมแซมอาศัยสถานได้ แต่ไม่คุ้มถึงเงินเดือนคนดูแลรักษา

เครื่องแต่ง เครื่องใช้ประจำอาศัยสถานทั้ง 2 หลังยังพอใช้ได้ดีพอสมควร การดูแลรักษายังไม่ค่อยดีไม่ได้คอยซ่อมแซมตามฤดูกาล ในครั้งนั้นเขาเตรียมเพื่อรับรองเสนาบดีจึงดูเรียบร้อยเกลี้ยงเกลา ท่านเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยสงสัยว่าเวลาปกติจะเรียบร้อยเกลี้ยงเกลาเช่นนี้ตลอดเวลาหรือไม่เพราะเห็นมีร่องรอยปูนแตกกะเทาะยังซ่อมไม่ทัน ลีก็ยังไม่ทั่ว และยังไม้ทันแห้งดี อีกประการหนึ่ง เครื่องใช้เครื่องแต่งอาศัยสถานยังบกพร่องอยู่หลายอย่าง ทั้งยังไม่รู้ว่าเป็นหน้าที่ของใครในการรักษาอาศัยสถานนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ จึงทรงกำหนดมอบให้พระยาชลบุรารักษ์ไว้เป็นแนวปฏิบัติดังนี้คือ (มูลนิธิพิพิธภัณฑฯ วิจารณ์ศ.2529; หน้า 124-126)

หมวดที่ ๑

ว่าด้วยการรักษา

ข้อ ๑ เครื่องใช้ในห้องนอน ห้องน้ำ ห้องกินข้าวให้เก็บไว้ประจำห้องนั้น ๆ เครื่องใช้สำหรับเฉลี่ยซึ่งเป็นที่เปิด ให้เก็บรวมไว้ในห้องกินข้าว

ข้อ ๒ เตียงนอนเตียง ๑ ต้องมีมุ้งไว้สำหรับเตียง ๒ หลัง ผ้าปูที่นอน ๒ ผืนปลอกหมอน ๆ ละ ๒ ปลอก สำหรับเครื่องล้างหน้า ต้องมีผ้าเช็ดตัวขนหนู ๒ ผืน ผ้าเช็ดหน้าขนหนู สองผืน สำหรับเตียงนอนต้องมีที่นอนเตียงละอัน หมอนเตียงละ ๒ ใบ เครื่องผ้าเหล่านี้จะทำคู่เก็บรวมกันไว้ในห้องใดห้องหนึ่งก็ได้ แต่ต้องซักฟอกให้สะอาดอยู่เสมอ คือ เวลาผู้อาศัยกลับไปแล้วต้องซักทีเดียวไว้ทันทีที่ผู้ที่มาอาศัยใหม่

ข้อ ๓ ให้มีโคมแขวนตามเฉลี่ยแลห้องกินข้าวพอให้แสงสว่าง แลตามห้องนอนให้มีโคมตั้งห้องละใบ ห้องน้ำให้มีโคมติดฝาห้องละใบ โคมเหล่านี้ต้องมีหลอดไว้โคมละ ๒ หลอด และคอยตรวจตราอย่าให้กะจุบร้าว

หมวดที่ ๒

ว่าด้วยการรับผู้อาศัย

ข้อ ๔ เมื่อผู้อาศัยนำใบอนุญาตออกมาให้ผู้รักษาสถานเปิดแลจัดสถานหลังใดให้เข้าอยู่ตามใบอนุญาต ต้นใบอนุญาตนั้น ผู้รักษาสถานเก็บไว้และให้จดลงในสมุดบัญชีสำหรับสถานด้วยจนทุกราย เมื่อผู้อาศัยไปแล้วให้พนักงานจดสลักหลังลงในต้นใบอนุญาตว่า ผู้อาศัยนั้น ได้มาอยู่ตั้งแต่วันที่ใดจนวันใด แลส่งต้นใบอนุญาตนี้ไปยังที่ว่าการเมืองจกทุกคราว

ข้อ ๕ เมื่อผู้อาศัยได้เข้าอยู่ในสถานแล้ว ให้ผู้รักษานำสมุดลงนามไปให้เขาลงชื่อ ถ้าเขาให้เงินบำรุงสถานเท่าใด ให้ผู้รักษาทำใบเสร็จให้เขาเป็นสำคัญ แต่ถ้าเขาว่าจะไปให้เงินในกรุงเทพฯ ไม่ต้องทำใบเสร็จให้

ข้อ ๖ ตัวเงินบำรุงสถานที่ซึ่งผู้อาศัยให้ไว้แก่ผู้รักษามากน้อยเท่าใด ต้องส่งไปไว้ยังคลังเมืองชลบุรีทั้งสิ้น จะใช้สอยเท่าใด ให้ไปเบิกจากคลังเมือง

หมวดที่ ๓

ว่าด้วยการซ่อมแซม

ข้อ ๗ การซ่อมแซมสถานโดยปรกติ ให้นำปูนปีละครั้ง ๑ ทาสี ๒ ปีครั้ง ๑

ข้อ ๘ ถ้ามีการชำรุดเกิดขึ้น คือ หลังคารั่ว วิกี้ดี หรือสิ่งใดแตกหักชำรุดก็ตี ต้องซ่อมแซมแก้ไขโดยทันที จะทอดทิ้งไม่ได้

หมวดที่ ๔

ว่าด้วยการตรวจ

ข้อ ๙ ผู้รักษาต้องเปิดสถานตรวจตราด้วยตนเอง ๓ วัน ต่อครั้ง ๑ อย่างให้ขาดได้

ข้อ ๑๐ ผู้ว่าราชการเมืองชลบุรี หรือปลัดต้องมาตรวจรักษาสถานไม่น้อยกว่าเดือนละครั้ง ๑ อย่างให้ขาดได้ แลในการตรวจนั้นต้องตรวจให้การเป็นไปได้อย่างข้อบังคับนี้

หมวดที่ ๕

ว่าด้วยรายงาน

ข้อ ๑๑ ผู้รักษาสถานต้องทำรายงานยื่นผู้ว่าราชการเมืองชลบุรีเดือนละครั้ง ๑ ในรายงานนั้นให้บอกรายชื่อผู้ที่ได้มาอาศัยในเดือนนั้น แลเงินหรือสิ่งของที่ได้รับหรือได้ซื้อขึ้นในเดือนนั้น รายการที่สิ่งของหรือสถานชำรุดทรุดโทรม แลที่ได้ทำการซ่อมแซมในเดือนนั้น ทั้งจำนวนเงินที่ได้ใช้จ่ายไปในเดือนนั้น แลให้ผู้ว่าราชการเมืองลงความเห็นแล้วส่งไปยังกระทรวงมหาดไทยทุกเดือน

อ่างศิลาหลังปีพ.ศ.2443-ปัจจุบัน

1. ฐานะของอ่างศิลาหลังปีพ.ศ.2443

หลังปีพ.ศ.2443 แล้ว สถานภาพของอำเภออ่างศิลาคงเปลี่ยนแปลงไปตามแนวพระดำริของสมเด็จพระบรมราชาธิบดีราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้น อ่างศิลาจึงมีฐานะเป็นเพียงตำบลหนึ่งในอำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี (พระยาศรีมหาเกษตร(ชวน สมุทรานนท์ จัคนิมิต).2483; หน้า 16)

2. ปีพ.ศ.2449 เจ้าจอมมารดาดารารัศมี บริจาคทรัพย์สร้างบ่อกักเก็บน้ำฝนไว้เป็นอุทกทานที่อ่างศิลา

ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2449 (ร.ศ.125) เจ้าจอมมารดาดารารัศมี พระธิดาเจ้านครเชียงใหม่ ซึ่งได้มารับราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งพระสนมเอก มีอาการป่วยกระเสาะกระแสะเรื้อรังมานาน ได้รับพระบรมราชานุญาตให้ออกมารักษาตัวที่อ่างศิลา เจ้าจอมมารดาดารารัศมีมีดำริเห็นว่า ตำบลอ่างศิลาเป็นที่กันดารน้ำจืด จึงได้บริจาคทรัพย์สร้างบ่อกักเก็บน้ำฝนไว้สำหรับชาวอ่างศิลาได้ใช้เพิ่มขึ้นอีก เพื่อเป็นอุทกทานแก่ราษฎรโดยขอให้เจ้าพระยาศรีธรรมราช ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้ดำเนินการจัดจ้างแรงงานเงินชุดบ่อขนาดกว้าง 6 สอก ทรงสี่เหลี่ยม เสียค่าจ้างและไม้เป็นเงิน 310 บาท และยังให้สร้างศาลาไว้เพื่อเป็นที่พักของคนที่จะมาตักน้ำไปใช้ไว้ข้าง ๆ บ่ออีก 1 หลัง เป็นเงิน 345 บาท รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 655 บาท สร้างเสร็จในวันวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ.2449 แต่ปรากฏว่าน้ำไม่เข้า ต้องปรับใหม่ เดิมกำหนดว่าจะทำบุญฉลองบ่อในวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2449 แต่ในที่สุดก็ต้องเลื่อนไปทำในวันที่ 27-28 มิถุนายน 2449 (สวคมนตรีเขียนวันที่ 27 รุ่งขึ้น เช้าวันที่ 28 ทำบุญเลี้ยงพระ)

บ่อที่เจ้าจอมมารดา ดารารัศมีสร้างขึ้นเพื่ออุทกทานในครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามว่า "บ่อนพรัณู" โดยทรงมอบหมายให้กรมพระสมมตอมรพันธ์ จารึกนามลงในแผ่นศิลา ส่งมาพระราชทานให้เจ้าจอมมารดาดารารัศมีให้ทันการทำบุญฉลองบ่อ (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.2449: เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.11/15 ; 15-28 มิถุนายน ร.ศ.125)

“...เจ้าจอมมารดาธารีศรี คำนึงเห็นว่า ที่ตำบลอ่างศิลา นี้ เป็นที่กั้นคาน้ำจืด มีความปรารถนาที่จะขุดบ่อไว้ให้เป็นอุทกทานทั่วไปแก่ผู้ซึ่งอยู่ในที่นี้และผู้ซึ่งจะมาในที่นี้ จึงได้ขอให้เจ้าพระยาศรีธรรมราช ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้ดูแลออกมาจัดจ้างเงินขุดบ่อกว้าง ๖ ศอก ลึกเหลี่ยม ค่าจ้างแลค่าไม้สิ้นเงิน ๓๑๐ บาท ได้สร้างศาลาเป็นที่พักผู้ซึ่งจะไปตักน้ำหลังหนึ่ง สิ้นเงิน ๓๔๕ บาท รวม ๒ รายการเป็นเงิน ๖๕๕ บาท ได้ทำสำเร็จลงในวันที่ ๑๕ เดือนมิถุนายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๕ ทำบุญเลี้ยงพระให้เป็นสวัสดิมงคลแก่บ่อนี้ แล้วได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามบ่อนี้ว่า “บ่อนพริ้ว” ...”

ภาพที่ 72-73 บ่อนพริ้ว

3. ในปีพ.ศ.2452 (ร.ศ.128) ข้าราชการและราษฎรเตรียมการรับเสด็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่อ่างศิลา

ในปีพ.ศ.2452 อันเป็นปีหลังสุดของการเสด็จประพาสต้นชลบุรี มีข่าวรั่วออกมาถึงหม่อมเจ้าธำรงศิริ ผู้ว่าราชการเมืองชลบุรีในเวลานั้นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จประพาสต้น มาทางคลองบางเหี้ย (คลองด่านในปัจจุบัน) ออกสู่ทะเลตัดตรงมาประพาสอ่างศิลา แล้วจะเสด็จกลับในวันเดียวกัน เมื่อได้ทราบข่าว หม่อมเจ้าธำรงศิริจึงมีคำสั่งให้จัดเตรียมตึกมหาราช ตึกราชินี และเตรียมสร้างพลับพลารับเสด็จไว้อีกหลังหนึ่งด้วย ราษฎรชาวเมืองชลบุรีต่างตื่นตื่นยินดี เตรียมการจะลงเรือไปคอยเฝ้ารับเสด็จที่อ่างศิลา กันเป็นจำนวนมาก เช้าวันดังกล่าวจึงมีเรือใบขนาดใหญ่แล่นไปอ่างศิลาหลายลำ ในเรือมีคนเต็มทุกลำ พลับพลาประดับธงทิวงดงาม ราษฎรชาวชลบุรีชาวอ่างศิลาคอยเฝ้าจับตาดูเรือที่จะนำเสด็จ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาด้วยความตื่นเต้น กระวนกระวายใจ จนถึงเวลาประมาณ 11.00 น. จึงได้เห็นเรือใหญ่ดำต๊ะคุ่มที่แล่นมาจากคลองด่าน เป็นเรือคอปิโด้ลำหนึ่งแล่นตามเรือยนต์เล็ก มาจนเห็นลำเรือได้ถนัด ต่างตื่นตื่นยินดี ต่อมาเห็นเรือคอปิโด้เบนหัวเรือแล่นเข้าทางฝั่งเมืองชลบุรีจนตัวเรือเอียงจากอ่างศิลา

เล็กน้อยแล้วก็หยุดอยู่กับที่ ส่วนเรือยนต์ลำเล็กมองไม่เห็น เวลาผ่านไปจนถึงเวลาประมาณ 13.00 นาฬิกาเศษ ที่ทำการไปรษณีย์อ่างศิลาจึงได้รับโทรศัพท์จากทางเมืองชลบุรีว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นฝั่งทางชลบุรี และเพิ่งเสด็จผ่านไป เมื่อราษฎรที่มาคอยเฝ้ารับเสด็จที่อ่างศิลาทราบต่างพากันผุดหวังที่มีใฝ่ฝ่าชมพระบารมีไปตาม ๆ กัน(สุบิน สืบสงวน.2530; หน้า 124-126)

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้เสด็จประพาสอ่างศิลาคตามพระประสงค์เดิม เพราะเรือยนต์พระที่นั่งครั้งนั้นเป็นเรือเล็ก เมื่อแล่นออกทะเลที่คลองด่านแล้ว ปรากฏว่าทะเลตอนใกล้อ่างศิลาในวัน เวลานั้น มีคลื่นลมแรง ได้กั๊กและคณะผู้ตามเสด็จจึงตกลงกันเปลี่ยนไปขึ้นฝั่งที่สะพานศาลเจ้า (สะพานท่าเรือพลี) ที่ตำบลบางปลาสร้อย อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี แทนที่จะเสด็จเดินทางต่อไปอ่างศิลา

หลังจากปีพ.ศ.2452 อ่างศิลายังคงมีสถานภาพเป็นตำบลหนึ่งในอำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี มีหมู่บ้าน อยู่ในตำบล 5 หมู่บ้าน

4. อ่างศิลาปัจจุบัน

ในปีพ.ศ.2495 กระทรวงมหาดไทยประกาศยกฐานะท้องถื่นตำบลอ่างศิลา และตำบลบ้านปึกทั้ง ตำบลบางส่วนของตำบลเสม็ด และบางส่วนของตำบลห้วยกะปิจัดตั้งเป็นสุขาภิบาลแห่งใหม่ คือ "สุขาภิบาล อ่างศิลา" อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี

ปีพ.ศ.2542 สุขาภิบาลอ่างศิลาได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลอ่างศิลา ตามพระราชบัญญัติ เปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ.2542(ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 116 ตอนที่ 9 ก ประกาศ วันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2542 หน้า 1) มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2542 (ใช้บังคับเมื่อพ้นกำหนดเก้าสิบวันนับแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

เทศบาลตำบลอ่างศิลาได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลเมืองอ่างศิลา ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่องเปลี่ยนแปลงฐานะเทศบาลตำบลอ่างศิลา อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี เป็นเทศบาลเมืองอ่างศิลา เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2554

ภาพที่ 74-75 ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช(ตึกราชินี)

บทที่ 4

ภูมิปัญญาท้องถิ่นอ่างศิลา

ภูมิปัญญา: ความหมาย ความเป็นมา

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ถือเป็นความรู้ทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่ายิ่ง เพราะเป็นรากฐานของสังคมที่มีการสั่งสม สืบทอด เป็นความรู้ที่อยู่กับตัวคน และคิดแผ่นดิน ทั้งยังสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของผู้คนซึ่งเกิดจากการปรับตัวให้สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข ทั้งในทางวัตถุ (ปัจจัยสี่) และจิตใจ (ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อต่าง ๆ) (เอกวิทย์ ณ ถลาง นิธิ เอียวศรีวงศ์ วิจารณ์ พานิช รัตนา โตสิตระกุล และม.ร.ว.นงคราญ ชมพูนุช. 2546: หน้า 1)

ความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมินิเวศน์ของดินแดนประเทศไทย เป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อโลกทัศน์และภูมิปัญญาในการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับธรรมชาติของคนไทย ที่เอื้อต่อการมีสุขภาวะในการดำรงชีวิต

ความรู้ที่เกิดจากการทดลองปฏิบัติจริงในสังคม คือ ความรู้กระแสวัฒนธรรม หรือความรู้ดั้งเดิม (Traditional Knowledge) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นมรดกทางปัญญาของมนุษย์ (human heritage) ภูมิปัญญาชาวบ้านไทยเป็นมรดกของบรรพชนไทย ที่คนไทยควรรู้ รักษา พัฒนา และใช้เพื่ออนาคตแห่งการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

กระบวนการทางการศึกษาควรเอาความเป็นจริงเป็นตัวตั้ง แทนการเอาวิชาเป็นตัวตั้ง ความจริงในทุกพื้นที่ของผืนแผ่นดินไทย มีทั้งความหลากหลาย ทางชีวภาพ และความหลากหลายทางวัฒนธรรม ถ้าสังคมไทยรู้ความจริงเกี่ยวกับแผ่นดินเกิด การรู้ความจริงจะเป็นฐานให้ทำอะไร ๆ ได้ถูกต้อง การทำให้ถูกต้องทำให้เจริญ

ผลกระทบจากการทำประเทศให้ทันสมัยตามแบบตะวันตกทำให้เกิดสำนึกร่วมในกลุ่มปัญญาชนไทย ที่มีความคิดว่า เรากำลังสูญเสียความเป็นตัวตนของไทยไปโดยลำดับ เพราะเราได้แต่รับเอาความรู้ และสติปัญญาจากโลกตะวันตก จนเราไม่รู้จักตนเอง

"...คนในบ้านเมืองเรารู้ไม่พอ เกี่ยวกับบ้านเมืองของเราเอง ถ้าไม่มีการศึกษารวบรวมค้นคว้าความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของไทย ในหลาย ๆ ลักษณะแล้ว ของดีทั้งสิ้นทั้งปวงก็รังแต่จะถูก ลืม ไปกับกาลเวลา คนรุ่นลูกหลานจะขาดลอยจากรากเหง้าทางวัฒนธรรม ที่มีการสั่งสมเป็นเวลานาน..."

สำเนักร่วมในคุณค่าของภูมิปัญญาไทยทุกวันนี้ มีผู้พิจารณาว่า เป็นปฏิกริยาตอบโต้การเปลี่ยนแปลง
ของไทยในเวทีโลกาภิวัตน์อย่างชัดเจน สำเนักร่วมที่ขยายตัวเป็นพลังตอบโต้นี้ เป็นก้าวสำคัญที่ส่งผลให้คน
ไทยได้สติ หันมาทำความรู้จัก ทำความเข้าใจรากเหง้า และพลังทางวัฒนธรรม ของเราเองให้มากขึ้น มิใช่
เพื่อย้อนยุคกลับไปหลงใหลกับชีวิตในอดีต แต่เป็นปฏิกริยาเชิงสร้างสรรค์ เพื่อให้คนไทย สังคมไทย ดำรง
อยู่และก้าวหน้าต่อไปตามวิถีทางที่เราเลือกสรรแล้วว่าดี มีศักดิ์ศรี และเป็นตัวของตัวเอง บนรากฐาน
วัฒนธรรมของเราในประชาคมโลก

การพัฒนาคนเพื่อให้ก้าวไปในอนาคตอย่างเหมาะสม ไม่เพียงแต่คนไทยจะต้องรอบรู้ในวิทยาการ
สมัยใหม่เท่านั้น เราจำเป็นต้องรู้จักวัฒนธรรมของเราเอง เข้าใจภูมิปัญญาที่ได้สั่งสม และสืบสานมาช้านาน
ในขณะนี้ก็ยังมีการปรับเปลี่ยน ปรับใช้ และงอกงามอยู่มิรู้จบ เพื่อให้เราสามารถเรียนรู้ และปรับตัวบน
แนวทางที่ผสมผสาน “ของดี” ที่เรามีอยู่เป็นทุนกับ “ของใหม่” ที่เราใช้สติปัญญาเลือกสรรแล้วว่าเหมาะสม
กับเรา

การสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย ควรทำอย่างอิสระ หลุดจากกรอบทฤษฎี หรือหลักการ
ของโลกตะวันตก เพื่อให้สอดคล้องกับพื้นฐาน และพัฒนาการอันยาวนานของสังคมไทย ในโลกตะวันตก
ตะวันออก(เอกวิทย์ ณ ถลาง.2544: หน้า 23-24)

การตื่นตัวเรื่องภูมิปัญญาไทย เป็นผลของการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศในช่วงสี่
ทศวรรษที่ผ่านมา เนื่องจากกระแสการพัฒนาผลักดันให้ชาชนบตต้องปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจทุนนิยมเสรี
อันมีกลไกซับซ้อนจากวิธีการผลิต เพื่อยังชีพโดยอิสระ ชาวบ้านเปลี่ยนมาผลิตเพื่อขาย โดยที่อำนาจการ
ต่อรองเป็นของผู้ซื้อ และกลไกตลาดที่เกี่ยวข้องกับความต้องการผลผลิตในต่างประเทศ ทำให้ชาวบ้านต้อง
สูญเสียความเป็นไทยแก่ตัว เป็นหนี้เป็นสิน และประสบกับความทุกข์ยากเป็นอันมาก ในภาวะการณ์เช่นนี้
ชาวบ้านที่มีความคิดเป็นของตนเอง และต้องการจะปลดปล่อยหนี้สินพันธนาการ จึงย้อนกลับไปหาวิธีการ
ทำมาหากินด้วยการพึ่งพาตนเอง พึ่งพากันเองในหมู่บ้าน

การชูประเด็นภูมิปัญญาไทยในระยะต้นมีขอบเขตอยู่ที่ระดับชาวบ้าน การใช้ปัญญา วัฒนธรรม
ท้องถิ่น แก้ปัญหาการทำมาหากิน การเข้าถึงกฎธรรมชาติ รวมทั้งการฟื้นฟูจารีตประเพณีมาใช้ใน
สถานการณ์ และบริบทใหม่ และการนำพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการปรับแก้จิตสำนึก และกระบวนการทัศน์
ต่อมาการชูประเด็นเรื่องภูมิปัญญาได้ขยายขอบเขตกว้างขวางไปสัมผัสทุกแง่มุมของชีวิตวัฒนธรรม
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบัน(พระบาทสมเด็จพระปรมินมหาภูมิพลอดุลยเดช) ทรงมีพระ
ราชดำรัสเกี่ยวกับเรื่องภูมิปัญญาว่า

“...ประชาชนนั้นแหละเขามีความรู้ เขาทำงานมาหลายชั่วคนแล้ว เขากำกันอย่างดี เขามี
ความเฉลียวฉลาด เขารู้ว่าตรงไหนควรทำกิจกรรม เขารู้ว่าที่ไหนควรเก็บรักษา...”

พระราชดำรินี้ ถือเป็นก้าวสำคัญยิ่งของการยอมรับนับถือภูมิปัญญาของชาวบ้าน และเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในการสืบค้น และแสวงหาภูมิปัญญาชาวบ้าน

การศึกษาค้นคว้าเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการค้นหาความรู้ความสามารถสั่งสมของคนในท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งประกอบขึ้นเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ... ในสังคมไทยยังมีประชาชนจำนวนมากที่มีความรู้ความสามารถ วิชาญาณสั่งสมตามแบบฉบับของเขาเอง หรือมีความรอบรู้วิชาญาณตกผลึกอยู่ในจิตสำนึก พฤติกรรม และความสันตัดจัดเจนที่สืบสานกันมาหลายชั่วคน รวมทั้งความรู้ความคิด ๆ ที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ หรือทุกอย่างดังกล่าว ที่เรียกรวม ๆ ได้ว่า "ภูมิปัญญา" ก็เท่ากับได้ค้นพบศักยภาพ และทุนรอนทางปัญญาอันมีคุณค่ายิ่ง สำหรับนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการเผชิญหน้ากับปัญหา และสิ่งท้าทายนานาประการในปัจจุบันและอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพัฒนาคนรวมไปถึงการพัฒนาประเทศด้วยกระบวนการที่ไม่น่าจำเป็นต้องเดินตามกระแสหลัก แต่ใช้ปัญญาแสวงหาทางเลือกอันเหมาะสมแก่พื้นฐานของเราเอง

ภูมิปัญญาไทยนั้นมีอยู่ในทุกซอกทุกมุมของชีวิตที่พยายามหาความหมายและคุณค่าในสรรพสิ่งไม่น้อยไปกว่าภูมิปัญญาที่มีอยู่ในอารยธรรมอื่น ๆ

ความเปลี่ยนแปลงธรรมชาติแวดล้อม และความเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิต และการบริโภคของคนในหลาย ๆ วัฒนธรรมที่มีการพัฒนาตามกระแสหลัก ได้สร้างปัญหาให้คนต้องคิดหาทางเลือกใหม่เพื่อความอยู่รอดยิ่งขึ้น หลาย ๆ กรณีเมื่อไม่อาจปรับตัวหรือแก้ไข แก้ปัญหาได้ด้วยวิทยาการสมัยใหม่ ก็ได้กลับไปแสวงหาคุณค่าภูมิปัญญาชาวบ้าน การแก้ปัญหาคำถามหาถิ่นรวมถึงสุขภาพอนามัย

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมิได้มีลักษณะจำกัดเฉพาะถิ่น แต่มีลักษณะเป็นสากล เป็นภูมิปัญญาแห่งการเอื้ออาทร มุ่งให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติ โดยเราเป็นเพียงส่วนเล็ก ๆ ซึ่งนี่เป็นกฎสากลของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกพบมานานแล้ว แต่ถูกทำให้เป็นเรื่องไร้สาระในช่วง 100 ปีที่ผ่านมา

ในช่วงประมาณ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา เรื่องภูมิปัญญาได้รับความสำคัญ ได้รับการยกระดับคุณค่าสูงขึ้นอย่างกว้างขวางรวดเร็ว แต่ส่วนใหญ่ยังอยู่ในขั้นปลูกจิตสำนึก สร้างความตื่นตัว และตระหนักในคุณค่า เพื่อความรู้ ความเข้าใจเรื่องภูมิปัญญาได้ขยายวงกว้างขึ้น

ภูมิปัญญาเป็นผลของการใช้สติปัญญา ปรับตัวให้เข้ากับสภาวะการณ์ต่าง ๆ ในพื้นที่ ที่กลุ่มชนนั้นตั้งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่น ที่มีการติดต่อสัมพันธ์กัน แล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยน นำมาสร้างประโยชน์ หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อม และบริการทางสังคม และวัฒนธรรมของกลุ่มชนชั้น ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่ หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหา และการปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 มาตรา 46 บรรจุเรื่องภูมิปัญญาไทยไว้ว่า

“...บุคคลซึ่งรวมกันอยู่เป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น และของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามกฎหมายบัญญัติ” (เอกวิทย์ ฌ กลาง.2544: หน้า 40)

การเปลงรูปภูมิปัญญาไทยมาสู่ความเป็นองค์ความรู้ที่ผ่านการเลือกสรร กลั่นกรอง แล้วจัดเป็นระบบเพื่อให้เกิดความสะดวกต่อการเรียนรู้ และการปรับตัว และยังเป็นเรื่องที่จะต้องพัฒนาอีกมากอย่างต่อเนื่องและจริงจัง วิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยาหรือเทคโนโลยีนั้น เป็น “ภูมิปัญญาใหม่” ที่มีแหล่งกำเนิดในสังคมตะวันตกที่เข้ามามีอิทธิพลอยู่ในวิถีชีวิตของสังคมทั่วโลก แม้จะช่วยแก้ปัญหาหลายอย่าง แต่ก็ได้สร้างปัญหาเพิ่มขึ้นหลายอย่างเช่นกัน (เอกวิทย์ ฌ กลาง.2544: หน้า 41-44)

การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาในอดีต เกิดจากการเรียนรู้โดยธรรมชาติ และประสบการณ์ในชีวิตจริงเป็นพื้นตลอดมาและคงดำเนินต่อไปสังคมอุตสาหกรรม และสังคมข้อมูลข่าวสารที่มีการปฏิวัติวิธีการเกี่ยวกับการจัดการข้อมูลข่าวสาร และองค์ความรู้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง การเรียนรู้นอกชั้นเรียน และการเรียนรู้ด้วยตนเองตามธรรมชาติท่ามกลางระบบข้อมูลข่าวสารอันทันสมัย จะทวีความสำคัญยิ่งขึ้นไปอีก

สภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ กับความสามารถในการปรับตัวของมนุษย์ ซึ่งมีพัฒนาการที่ยาวนาน จนกลายเป็นวัฒนธรรมและอารยธรรมอันหลากหลายนี้ ได้อาศัยภูมิปัญญาอันเกิดขึ้นต่างกรรมต่างวาระในแต่ละภูมิภาค อีกทั้งมีการปะทะสังสรรค์แลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกันเป็นเวลายาวนาน จึงทำให้เกิดความมั่งคั่งทางวัฒนธรรม และเกิดเป็นมรดกทางปัญญา อันควรแก่การศึกษาและเชิดชูให้เกิดคุณูปภาพในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้เหมาะสมขึ้นต่อไป ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

พัฒนาการของภูมิปัญญาไทย

1. พัฒนาการของภูมิปัญญา และกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านทุกภูมิภาคของไทย เป็นผลพวงของการเรียนรู้เกี่ยวกับสรรพสิ่งแห่งธรรมชาติแวดล้อม แล้วปรับตัวสร้างสรรค์ขึ้นเป็นวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีพในสภาพแวดล้อมนั้น ๆ ดังจะเห็นได้จาก การจัดระบบเหมืองฝายในภาคเหนือ ที่มีได้มีความสำคัญเฉพาะการจัดสรรทรัพยากรน้ำมาหล่อเลี้ยงการกสิกรรมในบริเวณที่ราบระหว่างเขาเท่านั้น แต่เป็นแก่นของการจัดระบบความสัมพันธ์แห่งชุมชน และระหว่างชุมชน เช่นเดียวกับการปลูกสร้างบ้านเรือน และการทำนา ทำสวน ในภาคกลางก็ต้องอาศัยระบบนิเวศที่มีฤดูกาลน้ำมาก น้ำน้อยแห่งพื้นที่ราบลุ่ม ซึ่งมีสายน้ำหล่อเลี้ยงเป็นหลักการ ในการทำมาหากิน โดยเป็นการแก้ปัญหาการครองชีพที่รับสภาพความจริงอันแตกต่างจากภาคเหนือ หรือการดำเนินชีวิตตามฮิตสิบสองกองสิบสี่ของชาวอีสาน ก็เป็นไปตามความผันแปรของฤดูกาลในรอบปี โดยผูกพันแน่นแฟ้นอยู่กับศรัทธาความเชื่อในพุทธศาสนา รวมถึงระบบการ

พึ่งพากันระหว่างคนต่างชุมชนที่มีการผลิต และการบริโภคต่างกันด้วยการเป็นเกลอกันของเครือข่ายชุมชนภาคใต้ที่เป็นสังคมเปิดเป็นต้น

2. ภูมิปัญญาใหม่ที่เข้ามาจากโลกภายนอก มิได้เข้ามาทดแทนภูมิปัญญาดั้งเดิม หรือภูมิปัญญาที่พัฒนาไว้เดิมทั้งหมด สำหรับสังคมไทยระดับ "ชาวบ้าน" หากแต่ในหลายกรณี ภูมิปัญญาดั้งเดิมจะได้รับการทดสอบเลือกเฟ้น และคัดแปลงให้สามารถแก้ปัญหาหรือตอบสนองความต้องการในการปรับตัวตามบริบททางเศรษฐกิจ และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และทำหน้าที่เป็นฐานรองรับภูมิปัญญาใหม่ ๆ ที่เข้ามาผสมผสานอย่างต่อเนื่อง เพื่อรักษาคุณภาพในระบบความสัมพันธ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะเห็นได้จากความรู้ความสามารถในการปรับตัวโดยการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในบริบทใหม่ในลักษณะที่เป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของคนไทย

3. การปรับตัวของสังคมไทยไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิง แบบขุครากถอนโคน แต่เป็นการปรับเปลี่ยนที่ยึดรากฐานภูมิปัญญาดั้งเดิมอันมีอยู่เดิม ที่มีพลวัตในตัวของมันเองอยู่แล้ว ทั้งโดยจิตสำนึก และโดยสำนึก ดังจะเห็นได้จากการปรับระบบความสัมพันธ์ที่ยังคงให้ความสำคัญกับเครือญาติ และชุมชนของคนอีสาน ระบบอุปถัมภ์ในรูปแบบต่าง ๆ

4. ภูมิปัญญาของคนไทยในภูมิภาคต่าง ๆ มีความหลากหลายตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และลักษณะสังคมที่แตกต่างกันระหว่างท้องถิ่นตามความแตกต่างของภูมิภานาของกลุ่มชนหลายชาติพันธุ์ หลายภาษา หลายความเชื่อ ความหลากหลายแห่งภูมิปัญญาเหล่านี้มิใช่ความแตกต่างที่นำไปสู่ความไร้พลังตรงกันข้ามกลับจะเป็นความร่ำรวย มั่งคั่งทางปัญญาที่เป็นพลังสำคัญ ถ้าสามารถเข้าถึงความหมาย และคุณค่าแห่งภูมิปัญญา อันหลากหลายนั้น ๆ ได้

5. การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาในสังคมไทยระดับพื้นบ้าน เป็นการสะสมความรู้ และประสบการณ์อันยาวนาน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมนุษย์ในการปรับตัว ทั้งกับธรรมชาติ และการปรับตัวในสังคมด้วยกัน กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาตินี้เป็นศักยภาพอันยิ่งใหญ่ ที่ปัจจุบันเราให้ความสำคัญน้อยเกินไป แต่จะกลับมีความสำคัญอย่างสูงอีกครั้งหนึ่ง นอกเหนือจากการเรียนรู้ในรูปสถาบันการศึกษา ทั้งในด้านวิธีการ เนื้อหา และระบบปฏิสัมพันธ์ ภูมิปัญญาในการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์นั้น มีพื้นฐานที่สอดคล้องกับเครือข่ายการเรียนรู้สมัยใหม่ในสังคม ข้อมูลข่าวสารที่ได้มาแล้วจึงเป็นการประสานกันระหว่างการเรียนรู้ใน "โลกเทียมจริง" (virtual reality) และ "โลกกายภาพ" ที่มีมนุษย์รู้จักคุ้นเคยมาแต่เดิม

กระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชาวบ้านไทย

การสร้างสรรคและตั้งสมมุติปัญญาคือกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ ท่ามกลางสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีพัฒนาการมายาวนาน กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ มีดังนี้คือ

1. มนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิต และรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้รอดด้วยการลองผิดลองถูก ทั้งในการหาอาหาร ต่อสู้กับภัยธรรมชาติ การรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย ต่อสู้แย่งชิงสิ่งของและที่อยู่ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และเผชิญโชคด้วยความเสี่ยงต่าง ๆ เมื่อประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวถึงกับชีวิตดับ หรือบาดเจ็บ แต่ถ้าสำเร็จก็ได้อาหาร ได้สิ่งของ พันธุ์สัตว์ ฯลฯ

ประสบการณ์ของการลองผิดลองถูก มนุษย์จะสะสมความรู้ ความเข้าใจของตนไว้แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้แก่ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของตน นาน ๆ เข้าสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติหรือห้ามประพฤติปฏิบัติก็กลายเป็นจารีต ธรรมเนียม หรือข้อห้ามใน "วัฒนธรรม" ของกลุ่มคนนั้น ๆ ไป

ความรู้และประสบการณ์เหล่านี้ได้รับการทดสอบอยู่ตลอดเวลาในการดำเนินชีวิตจริง บ่อยครั้งที่ภูมิปัญญาเหล่านั้นใช้การต่อไปไม่ได้ เพราะเหตุปัจจัยเปลี่ยนแปลง และสถานการณ์เปลี่ยนแปลง มนุษย์ต้องแก้ปัญหาขบคิดแก้ปัญหาเอาใหม่ ต้องเสี่ยงชีวิตกันใหม่อีก ต่อเมื่อได้เรียนรู้ว่าคิดอย่างไร หรือทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาได้ก็จดจำความคิดและวิธีปฏิบัตินั้นไว้ต่อไป ถ้าล้มเหลวก็จะจดจำไว้เป็นข้อห้าม ด้วยวิธีการดังกล่าวทำให้มนุษย์ตั้งสมมุติปัญญาในการดำรงชีพไว้มากขึ้น มีความเสี่ยงน้อยลง

2. การเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริงในสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง เช่น การเดินทาง การปลูกพืช สร้างบ้าน ต่อสู้กับภัยอันตราย ฯลฯ ในกรณีของชาวบ้านในประเทศไทย ชาวภาคเหนือเรียนรู้จากการจัดระบบเหมืองฝาย เพื่อการกสิกรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำระหว่างเขา แล้วค่อย ๆ พัฒนาขึ้นมาเป็นระบบความสัมพันธ์ในการแบ่งปันน้ำระหว่างคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำเดียวกัน ชาวอีสานเรียนรู้ที่จะแสวงหาแหล่งดินค้ำน้ำชุ่มเป็นที่ทำกิน หรือการขุดสระไว้เป็นบารายรอบเทวดาน เพื่อเลี้ยงชุมชน ชาวภาคกลางเรียนรู้ที่จะอยู่กับสภาวะน้ำหลาก น้ำท่วม น้ำลด ด้วยการปลูกเรือนได้สูง เดินทางด้วยเรือ และทำนา ทำไร่ให้สอดคล้องกับฤดูกาล ส่วนชาวใต้เรียนรู้ที่จะพึ่งพากันระหว่างคนอยู่ต่างถิ่น ต่างทำเลกันในเขตเชิงเขา ลุ่มน้ำ และชายทะเล ด้วยการผูกไมตรีเพื่อแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างพื้นที่ การเรียนรู้ และตั้งสมมุติประสบการณ์ต่าง ๆ ไว้ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริงแล้วส่งต่อ ไปยังรุ่นลูกหลาน แบบค่อยเป็นค่อยไป จนกลายเป็นแบบธรรมเนียม หรือวิถีปฏิบัติในชีวิต

3. การถ่ายทอดความรู้ และการเรียนรู้จากการทำจริง ได้พัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อ (transmission) แก่คนรุ่นหลังด้วยการ "สาธิตวิธีการ" การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า (oral tradition) ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต และการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ (Literacy tradition) โดยทั่วไป การถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านทุกภูมิภาคจะนิยม 2 วิธีคือ สาธิตวิธีการและสอนเป็นวาจา ในกรณีที่เป็นศิลปะ หรือวิทยาการระดับที่มีความซับซ้อน หรือลึกซึ้งจะใช้วิธีถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์ในรูปของตำรา เช่น

ตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ ฯลฯ หรือผูกเป็นวรรณกรรมคำสอน ภาษิต คู่มือ แผนที่ และตำนาน นิทาน การถ่ายทอดจะใช้วิธีใด แล้วแต่ผู้ถ่ายทอด และผู้รับการถ่ายทอดจะเห็นว่าเหมาะสม

4. การเรียนรู้โดยผ่านพิธีกรรม พิธีกรรมมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไปให้ตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อ และกรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน รวมทั้งตอกย้ำแนวปฏิบัติ และความคาดหวัง โดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธา ความหวัง ความศักดิ์สิทธิ์ และพิธีกรรม เป็นการสร้างกระแสความเชื่อ และพฤติกรรมพึงประสงค์ ถึงแม้จะมีภูมิปัญญา และความรอบรู้อยู่เบื้องหลังพิธีกรรม ก็ไม่มีการโน้มน้าภูมิปัญญาเหล่านั้น แต่จะเน้นผลที่เกิดต่อสำนึกของผู้มีส่วนร่วมด้วยเหตุดังนั้น พิธีสืบชะตาแม่น้ำ สืบชะตาเมือง บวชต้นไม้ บวชป่า พิธีอุปสมบท พิธีบั้งสุก พิธีคู่ขวัญในโอกาสต่าง ๆ ฯลฯ จึงเกิดผลทางใจแก่ผู้ร่วมในพิธี และมีผลในการวางบรรทัดฐานความประพฤติ...

พิธีกรรมจึงมิใช่เรื่องเหลวไหล หรือมกมาย แต่เป็นกรรมวิธีในทางวัฒนธรรมที่มีผลในการปลูกฝัง และบ่มเพาะความเชื่อ คุณค่า และแนวทางความประพฤติที่พึงประสงค์ตลอดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมประเพณี แม้แต่ในสังคมสมัยใหม่ที่นับถือความเป็นเหตุเป็นผล ต่อกันของสรรพสิ่ง และให้ความสำคัญต่อข้อมูลเชิงประจักษ์ พิธีกรรมก็ยังมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณ เพราะมนุษย์ยังเป็นมนุษย์ที่มีได้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของวิทยาศาสตร์ฝ่ายเดียว

5. ศาสนา หลักธรรมคำสอน ศิล และวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรม และกิจกรรมทางสังคมที่มิใช่เป็นศูนย์กลางของชุมชน ในเชิงการเรียนรู้ ส่วนมีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้กรอบและบรรทัดฐานยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอน..., สถาบันศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า ศาสนาเป็นหลักในการหล่อหลอมบ่มเพาะทั้งความประพฤติ สติปัญญา และอุดมการณ์แห่งชีวิตไปพร้อม ๆ กัน ถือได้ว่าเป็นการศึกษาที่มีลักษณะเป็นองค์รวม และมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนที่นับถือศาสนาอื่น ๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อีกทั้งเป็นแก่นและกรอบในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม(socialization) ด้วย ปัจจุบันสถาบันศาสนาได้อ่อนกำลังลงมาก เพราะเหตุปัจจัยทั้งภายในและภายนอกหลายประการ

6. การแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกัน ทั้งในทางชาติพันธุ์ถิ่นฐาน ทำกินรวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรมทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่วิธีการใหม่เข้ามาผสมกลมกลืนบ้าง ขัดแย้งบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย กว้างขวาง ทั้งในด้านสาระ รูปแบบ และวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมไทยจึงมีพลวัต โดดโผนกว่าเดิม ส่วนหนึ่งไปกับกระแสเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสารอันทันสมัย ส่วนหนึ่งไปกับโลกกายภาพหรือธรรมเนียมแวดล้อม และอีกส่วนหนึ่งมุ่งมั่นไปทางจิตวิญญาณ ขณะเดียวกันก็มีการกระจายเครือข่าย และการขยายตัวของกระบวนการเรียนรู้ที่กว้างขวางหลากหลายอย่างไม่เคยปรากฏมาแต่กาลก่อน สังคมไทยจึงกลายเป็น "สังคมแห่งการเรียนรู้" ที่มีทางเลือก(option) ให้แสวงหามากมายไม่รู้จบ และมี "เครือข่ายการเรียนรู้" มีภูมิปัญญาทั้งเก่าและใหม่ให้พิจารณาอยู่อย่างเอนกอนันต์

7. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม(cultural reproduction) ในการแก้ปัญหาทั้งทางสิ่งแวดล้อม ทางเศรษฐกิจ และทางสังคม ได้มีคนพยายามเลือกเฟ้นเอา ความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคม ประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ระดับหนึ่ง การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย ดังจะเห็นได้จากการแสวงหาความมั่นคงทางจิตใจในหมู่คนที่มิอาจหนีพ้นซึ่งต้องเสี่ยงโดยการบูชา “เจ้าแม่กวนอิม” “เสด็จพ่อ ร.5” “พระพรหม” และการทรงเจ้าเข้าผีที่มีอยู่ดาษดื่น หรือการรักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยการผสมผสานการแพทย์สมัยใหม่กับสมุนไพร การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่ง ที่ย่อมมีทั้งได้ผลและไม่ได้ผล สร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์

8. ครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้วิถีหนึ่งที่มีมาแต่เดิม และยังมีอยู่ต่อไปในที่นี้วิถี “ครูพักลักจำ” เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำตามแบบอย่างที่เราสังเกตเห็นอยู่เงียบ ๆ แล้วรับเอามาเป็นของตน เมื่อสามารถทำได้จริงวิธีนี้ดูเผิน ๆ เป็นเหมือนการลักขโมยสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของผู้อื่น แต่ในความหมายที่เข้าใจกันนั้นหาได้ลึบไปในทางลบไม่ หากเป็นวิถีธรรมชาติธรรมดาของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น ในชีวิตจริงของทุกคนจะมีพฤติกรรมครูพักลักจำอยู่ไม่มากก็น้อย และถ้ายอมรับนับถือกันว่าวิธีการเรียนรู้ที่ดูประหนึ่งไม่สำคัญนี้มีคุณค่าสูง มีความเป็นธรรมชาติในนิสสัยมนุษย์ และเป็นทางหาความรู้ทางหนึ่งที่มีประสิทธิภาพ เป็นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นผลดีอีกทางหนึ่งได้ โดยนัยดังกล่าวนี้ “ครูพักลักจำ” เป็นคนละเรื่องกับการขโมยลิขสิทธิ์ทางปัญญา

กระบวนการเรียนรู้ทั้ง 8 แบบดังกล่าว เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างจากการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ของชุมชนในทุกภูมิภาคของสังคมไทย ที่เป็นแหล่งบ่มเพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นมาช้านาน ในชีวิตจริงทุกคนในสังคมไทย มีการเรียนรู้ทั้ง 2 แบบ

เราจะเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาไปทำไม

คำตอบคือ

1. เพื่อให้เข้าใจความหมาย คุณค่า และคุณลักษณะของภูมิปัญญาจากทุกภูมิภาคของไทย ตามความเป็นจริงที่ได้มีพัฒนาการมายาวนาน แล้วนำความเข้าใจไปแพร่กระจายให้คนทั่วไป โดยเฉพาะลูกหลานของเราได้เข้าถึงความหมายและคุณค่านั้น
2. เพื่อให้คนในแผ่นดินนี้สามารถชื่นชม และภูมิใจในมรดกทางปัญญา และมรดกวัฒนธรรมที่ได้สั่งสมสืบสานกันมาช้านาน แล้วช่วยกันสร้างสรรค์สิ่งใหม่ เพื่อสืบต่อให้อยู่บนฐานความรู้ ความเข้าใจของภูมิปัญญาสั่งสมอย่างถูกต้อง
3. เพื่อผลคุณค่าศักดิ์ศรี เกียรติภูมิ ความงาม และความเยบยลของภูมิปัญญา และปรัชญาธรรมที่ได้มีผู้สร้างสรรค์ และสั่งสมไว้พร้อมกันนั้นก็ให้ยอมรับความจริงว่า ภูมิปัญญาบางอย่างหมดสิ้นอายุขัยแล้ว หรือแปรเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัยที่ไม่เคยหยุดนิ่ง

4. เพื่อค้นหาศักยภาพ และพลังสร้างสรรค์ที่มีพลวัตอยู่ในชีวิตของสังคมไทย แล้วนำเอา ศักยภาพและพลังสร้างสรรค์ที่รู้จักกันมาเป็นฐานแห่งการปรับเปลี่ยนและสร้างใหม่สืบต่อไป ในการปรับตัว กับยุคสมัยในปัจจุบัน และอนาคต

5. เพื่อสร้างรอยต่อ และเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ตลอดจนความสำนึกในสิ่งที่มีคุณค่า คู่ แผ่นดินแก่วงการศึกษาไทย วงการ วัฒนธรรม วงการพัฒนาและสาธารณชนในอันที่จะเป็นพลังเกื้อหนุนให้ เกิดคุณภาพของชีวิต และการดำรงอยู่อย่างยั่งยืน โดยไม่ปิดกั้นการเรียนรู้ ภูมิปัญญาใหม่ในสถานการณ์ใหม่ ที่จะมามีมาในอนาคต (เอกวิทย์ ณ ถลาง.2544: หน้า 118-119)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างศิลา

โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “โอท็อป” (OTOP) เป็น โครงการที่รัฐบาลสมัย พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี(พ.ศ.2544-2549) สร้างขึ้น โดยมี วัตถุประสงค์จะสร้างความเจริญแก่ชุมชนท้องถิ่น ให้สามารถยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ท้องถิ่นให้ดีขึ้น โดยการผลิตหรือจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ให้กลายเป็นสินค้าที่มีคุณภาพ มีจุดเด่น เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น ที่สามารถจำหน่ายในตลาดทั้งภายใน และต่างประเทศ โดยมีหลักการพื้นฐาน 3 ประการคือ

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สากล (local yet global)
2. พึ่งตนเอง และคิดอย่างสร้างสรรค์ (self reliance creativity)
3. การสร้างทรัพยากรมนุษย์ (human resource development)

คำว่า “ผลิตภัณฑ์” ในที่นี้มิได้หมายถึงตัวสินค้าเพียงอย่างเดียว แต่เป็นกระบวนการทาง ความคิด รวมถึงการบริการ การดูแล การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การรักษาภูมิปัญญา ไทย การท่องเที่ยว ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี การต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้ กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ มีจุดเด่น จุดขาย ที่รู้จักกันแพร่หลายทั่วประเทศ และทั่วโลก

โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นแรงกระตุ้น หรือปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่น แต่ละแห่งตื่นตัว หวนกลับไปค้นหาเอกลักษณ์ภูมิปัญญาของบรรพชนของตน ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ รื้อฟื้น ปรับปรุงผลิตภัณฑ์ที่เคยเป็นจุดเด่น เป็นเอกลักษณ์ ภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น ให้สอดคล้องกับการ เปลี่ยนแปลง และความต้องการทางสังคม เศรษฐกิจ ตลอดจนเทคโนโลยีในปัจจุบัน

สำหรับชุมชนท้องถิ่นอย่างศิลา ผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ภูมิปัญญาที่สำคัญคือ “ผ้าทออย่าง ศิลา” และ “ครกหินอย่างศิลา”

ผ้าทออ่างศิลา: ประดิษฐานกรรมจากการสังสมภูมิปัญญา

งานทอผ้า เป็นงานที่เรียนรู้ถ่ายทอดกันในครอบครัว จากพ่อแม่สู่ลูก ลูกชายจะได้รับการฝึกฝนในการทำเครื่องมือทอผ้าต่าง ๆ จากพ่อ ส่วนลูกสาวจะต้องเรียนรู้ขั้นตอนการผลิตเส้นใยผ้า ไปจนถึงงานทอผ้าจากแม่ โดยจะเรียนรู้จากขั้นตอนง่าย ๆ ไปสู่การทอผืนลายที่สลับซับซ้อนขึ้น ตามวัยและวุฒิภาวะ และเนื่องจากค่านิยมของสังคมท้องถิ่น คาดหวังว่างานทอผ้าเป็นงานที่แสดงสถานภาพของสตรี ซึ่งจะต้องเป็นผู้ผลิตผ้าให้พอเพียงกับจำนวนสมาชิกในครอบครัว และสำหรับใช้ในโอกาสพิเศษต่าง ๆ ด้วย สตรีจึงต้องแสวงหาหนทางที่จะเรียนรู้ และพัฒนาการทอผ้าให้มีคุณภาพและสวยงาม โดยฝึกฝนจากแม่ ญาติผู้ใหญ่ หรือเพื่อนบ้านที่เป็นสตรี เรียนรู้โดยการสังเกต และจดจำมาทดลอง หรือแม้กระทั่งการขอยืม ตัวอย่างผ้าต้นแบบ ลวดลายมาทอ

งานทอผ้าเป็นหัตถกรรมที่มีความซับซ้อนและต้องใช้ความพยายามสูงในการสร้างงาน เพราะเป็นงานที่มีความละเอียดอ่อนในการแปรแถวเส้นด้ายไม่ให้พันกัน ในขณะเดียวกันก็เป็นศิลปะของการสร้างสรรค์(กรมศิลปากร.2542;หน้า 76-89)

1. ความเป็นมาของผ้าทออ่างศิลา

ผ้าทออ่างศิลา หรือผ้าทออ่างหิน เป็นงานหัตถศิลป์ที่มีชื่อเสียงของท้องถิ่นอ่างศิลา นายตรี อมาตยกุล เขียนไว้ในหนังสือนำเที่ยวชลบุรีว่า ผ้าทออ่างศิลาเป็นสินค้าที่ขึ้นชื่อ (และเป็นของฝากที่ผู้รับพึงพอใจมาก) มาแต่อดีต ทั้งยังเป็นแหล่งทอผ้าทรงของกษัตริย์ เช่นเดียวกับผ้าทอเมืองจันทบุรี (ตรี อมาตยกุล. 2502; หน้า 29-30 อ้างถึงใน ภารดี มหาจันทร์.2552: หน้า 74)

ผ้าทออ่างศิลาเป็นผ้าเนื้อละเอียด แน่น สวยงามไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเริ่มทอเป็นสินค้ามาตั้งแต่สมัยใด ใครเป็นต้นตำหรับ แต่ผู้ที่มีส่วนอย่างสำคัญในการส่งเสริมสืบทอด และพัฒนาจนมีชื่อเสียงขจรขยายมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

มีผู้สันนิษฐานว่าผ้าทออ่างศิลาน่าจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับกลุ่มลาวล้านช้างที่อพยพมาตั้งรกรากอยู่ที่อ่างศิลาเมื่อจุลศักราช 1198 (พ.ศ.2371) ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยอ้างพระราชพงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสานที่ว่า

“...ให้ท้าววรบุตร(เจียม) หลานพระยาพิไชยสุนทร(แพง) เจ้าเมืองกาฬสินธุ์ เป็นพระยาพิไชยสุนทรเจ้าเมือง ให้ท้าวหล้าบุตรเมืองแสนล้านช้าง เปนอุปฮาด ให้ท้าวอินทิสารบุตรอุปฮาดเมืองจันทคนเก่า เป็นราชวงษ์ให้ท้าวพิมพ์ บุตรจารเบีย เป็นราชบุตร รักษาเมืองกาฬสินธุ์ และโปรดให้ราชวงษ์(พวง) ที่สมัคแยกไปขึ้นเวียงทเลตะวันออก แขวงเมืองชลบุรี

..." (หม่อมอมรวงษ์วิจิตร (ม.ร.ว.ปฐุม คเนจร) 2458: อ้างถึงใน อภิลักษณ์ เกษมผลกุล.2556: หน้า 48)

ด้วยพระชนมของคนที่ปัจจุบันที่เชื่อว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว (คนภาคอีสาน) เป็นกลุ่มผู้มีภูมิปัญญาในการทอผ้าเด่นกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ ในดินแดนประเทศไทย หลักฐานทางโบราณคดีที่พบที่อำเภอบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี ทำให้เราทราบว่า เมื่อราว 3000 ปี ที่ผ่านมา ผู้คนที่เคยอาศัยอยู่ในภาคอีสานของประเทศไทยปัจจุบัน รู้จักนำเส้นใยธรรมชาติจากพืชและสัตว์ (ป่าน กัญชา และรังไหม) มาทอเป็นผืนผ้าแล้วทางภาคใต้ก็พบหินทอเปลือกไม้ ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะใช้สำหรับผลิตเส้นใยที่จะใช้ทอผ้า ชาวเขาทางภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน ยังใช้เส้นใยจากต้นกัญชา มาใช้ทอผ้ากันอยู่อย่างแพร่หลาย

มีผู้สันนิษฐานว่า ความรู้ในการปลูกฝ้ายและเทคโนโลยีการผลิตเส้นใยฝ้าย และการทอผ้าฝ้ายเป็นภูมิปัญญาของชาวอินเดีย ซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่เป็นถิ่นกำเนิดของต้นฝ้าย ภูมิปัญญาเรื่องการปลูกและผลิตเส้นใยฝ้ายจากอินเดีย น่าจะแพร่เข้าสู่เขตที่ราบภาคกลางของประเทศไทยปัจจุบันตั้งแต่สมัย (วัฒนธรรม) ทวารวดี เมื่อประมาณ 1000 กว่าปีที่ผ่านมา ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับการรับพุทธศาสนา และวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ จากอินเดีย เข้ามาพัฒนาวัฒนธรรม (วิถีชีวิต) ของผู้คน ในดินแดนดังกล่าว

ส่วนเทคโนโลยีในการผลิตไหม ถึงแม้จะพบว่าหลักฐานการใช้เส้นใยไหมในวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียง เมื่อประมาณ 3000 ปีที่ผ่านมามีแล้ว แต่สันนิษฐานว่าพัฒนาการการเลี้ยงไหม และผลิตเส้นใยไหมที่สืบทอดเป็นมรดกภูมิปัญญา มาจนถึงปัจจุบัน อาจจะเป็นอิทธิพลที่แพร่กระจายมาจากจีน โดยอาจจะเข้ามาพร้อมกับการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มคนชาติพันธุ์ไทย ที่เคยมีถิ่นฐานเดิมอยู่ทางตอนใต้ของประเทศจีน หรืออาจจะผ่านมามาตามเส้นทางสายไหม ซึ่งเป็นเส้นทางการค้าที่เชื่อมโยงโลกตะวันออกกับโลกตะวันตก เป็นเส้นทางนำเทคโนโลยีการผลิตผ้าไหมจากจีนไปสู่ดินแดนส่วนอื่น ๆ ของโลก

2. สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี(สมเด็จพระบรมราชเทวี ณ ศรีราชา) ทรงส่งเสริม สืบทอด และพัฒนาผ้าทออ่างศิลา จนมีชื่อเสียงขจรขยายไปทั่ว

ในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2442 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จกลับจากประพาสหัวเมืองในแหลมมลายู ทรงและทอดพระเนตรสถานที่ที่ศรีราชาเพื่อสร้างตำหนักพระราชทาน แต่สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี ซึ่งประสูติ พระพลานามัยไม่สมบูรณ์มาตั้งแต่ทรงสูญเสียสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ในปีพ.ศ.2437 แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะโปรดเกล้าฯ ให้ตามเสด็จในคราวเสด็จประพาสชวา (พ.ศ.2438) เพื่อผ่อนคลายความโศกเศร้า แต่มีผู้จะได้ผลนัก และหลังจากนั้นไม่นานพระองค์ยังทรงสูญเสียสมเด็จพระเจ้าฟ้าศิริภรณ์โสภณ พระราชธิดา ในปีพ.ศ.2441 และทรงสูญเสีย สมเด็จพระเจ้าฟ้าสุรมติวงศ์ รัชทายาท กรมขุนศรีธรรมราชธำรงฤทธิ์ พระราชโอรส ในปีพ.ศ.2442

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระบรมราชโองการให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี(เจิม แสงชูโต) อธิบดีเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ซึ่งมาทำธุรกิจป่าไม้ และอุตสาหกรรมแปรรูปไม้อยู่ที่ศรีราชา เป็นพระอภิบาลจัดสร้างพลับพลาที่ประทับ สำหรับสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีรับสนองพระบรมราชโองการจัดสร้างเรือนไม้ขนาดใหญ่ที่ชายทะเล ห่างจากชายหาดไปในทะเล 1 เส้น (40 เมตร) การปลูกสร้างแล้วเสร็จในปีพ.ศ.2442 แล้วกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชเทวี เสด็จมาประทับที่เรือนดังกล่าว ระหว่างที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชเทวีประทับรักษาพระองค์อยู่ที่ศรีราชา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จมาทรงเยี่ยมเยียนถึง 3 ครั้ง คือในปีพ.ศ.2443 พ.ศ.2444 และพ.ศ.2445 ทั้งยังพระราชทานที่ดินในตำบลศรีราชา ตั้งแต่แหลมพานเรือไปจนถึงอ่าวกระสือ เป็นที่ดินหลายพันไร่ ให้เป็นที่ส่วนพระองค์ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชเทวีโปรดเกล้าฯ ให้สร้างตำหนักขึ้นใหม่บนเนินเขาริมทะเล ในครั้งนั้น สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ (กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร) และพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์) ทรงอยู่อภิบาลสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชเทวีตลอดเวลา ต่อมาสมเด็จพระบรมราชเทวีเจ้าทรงพบว่าข้าราชการที่ตามเสด็จมาจากกรุงเทพฯ และราษฎรที่ตำบลศรีราชา และพื้นที่ใกล้เคียงมีอาการเจ็บป่วยกันบ่อย ๆ และไม่มีแพทย์ที่จะดูแลรักษา สมเด็จพระบรมราชเทวีจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แพทย์หลวงที่ตามเสด็จมา ออกไปช่วยดูแลรักษาชาวบ้านที่อยู่ห่างไกลออกไปเป็นครั้งคราวอยู่ระยะหนึ่ง หลังจากนั้นจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระอนุชา (กรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์) สร้างสถานพยาบาลขึ้นที่ริมทะเลใกล้ที่ประทับ สถานพยาบาลแห่งนี้สร้างแล้วเสร็จและทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ 10 กันยายน พ.ศ.2445 ต่อมาได้รับพระราชทานนามจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า "โรงพยาบาลสมเด็จพระ ฌ ศรีราชา" (สมภพ จันทรประภา.2514 หน้า 135-137 อ้างถึงในภารดี มหาจันทร์ 2544. หน้า 73-74) ปัจจุบันคือโรงพยาบาล "สมเด็จพระบรมราชเทวี ฌ ศรีราชา"

นอกจากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชเทวี จะทรงเอาพระทัยใส่ดูแลสุขภาพพลานามัยของประชาชนแล้ว พระองค์ยังทรงสร้างสรรค์งานอาชีพแก่ข้าราชการ และราษฎรชาวศรีราชา บางพระ อ่างศิลา ไปจนถึงบางปลาสร้อย ทั้งในด้าน การทอผ้า การป่าไม้ การเพาะปลูกพืชไร่พืชสวน ด้วยน้ำพระทัยที่เปี่ยมด้วยพระเมตตา

ในส่วนที่เกี่ยวกับผ้าทออ่างศิลา ซึ่งเป็นผ้าทอที่ได้รับความนิยมอย่างสูงในช่วงเวลานั้น(ยุคปฏิรูปการปกครอง 2435-2475) เพราะเป็นผ้าที่สวยงามเนื้อละเอียดทนทาน เป็นของที่ชนชั้นสูงที่มาเที่ยวชายทะเลภาคตะวันออก หรือข้าราชการที่มาตรวจราชการที่ชลบุรีนิคมซื้อไปเป็นของฝากกลับไปกรุงเทพฯ คนที่ได้รับก็ชื่นชอบเป็นอย่างยิ่ง

สมเด็จพระบรมราชเทวีซึ่งสนพระทัยเรื่องการทอผ้าอยู่ก่อนแล้ว เมื่อพระองค์เสด็จมาประทับรักษาพระองค์ ณ พระตำหนักศรีราชา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งหูกทอผ้าขึ้นที่พระตำหนักศรีราชา และนำช่างทอผ้าท้องถิ่นมาถวายการสอน จนทรงสามารถทอได้ด้วยพระองค์เอง และยังโปรดเกล้าฯ ให้ขอตัวคุณทองพูน ปัญญาทเว(ปัญญา ชีวะ) บุตรีข้าราชการในจังหวัดชลบุรี และคุณสัมลิม ช่างทอผ้าพื้นบ้านตำบลอ่างศิลา ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรอบรู้เรื่องการทอผ้ามาทรงชุบเลี้ยง เพื่อเป็นครูสอนการทอผ้าแก่ข้าราชการบริพาร ผ้าที่ทอระหว่างที่ประทับอยู่ที่พระตำหนักศรีราชาเป็นผ้าพื้น เมื่อทอแล้วโปรดเกล้าฯ ให้นำออกจำหน่าย (คณะศิลปกรรม มหาวิทยาลัยมหิดล.2556.หน้า 54)

ต่อมาเมื่อสมเด็จพระบรมราชเทวี เสด็จพระราชดำเนินกลับไปประทับที่พระตำหนักสวนหงส์ ในพระราชวังดุสิต พระองค์ยังโปรดเกล้าฯ ให้นำหูกทอผ้าที่พระตำหนักศรีราชาไปด้วย และโปรดให้ทอผ้าจำหน่ายเช่นเดียวกับเมื่อประทับอยู่ที่ศรีราชา ปรากฏว่าผ้าจำหน่ายดีขึ้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้เพิ่มหูกขึ้นเป็น 4 หูก แล้วทรงจัดรูปงานขึ้นเป็นกอง เรียกว่า "กองทอ" ทรงตั้งหัวหน้ากองให้มีหน้าที่ควบคุมรับผิดชอบ โดยขึ้นตรงต่อพระองค์ และทรงหาผู้เชี่ยวชาญที่สำเร็จวิชาการทอผ้าจากญี่ปุ่นมาเป็นที่ปรึกษา ทำให้เกิดการทอแบบที่กระตุกขึ้นอีกแบบหนึ่ง ต่อจากนั้นผู้เชี่ยวชาญยังกราบบังคมทูลแนะนำให้สมเด็จพระบรมราชเทวี ตั้งเครื่องทอแยกออกจากญี่ปุ่นมาทอใช้งานด้วย ผ้าที่ทอขึ้นในช่วงนี้จึงมีทั้งผ้าพื้น ผ้าฝ้าย ดอกไหม (ผ้าฝ้ายยกดอกไหม) ผ้าไหมศรีสะเกษ(คือผ้าที่ทอสอดเส้นทอง) ผ้าทออ่างศิลาที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระบรมราชเทวี ส่งเสริม และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทั้งรูปแบบ เทคโนโลยีในการทอ และวัสดุ (วัตถุดิบที่นำมาใช้ทอ) จนเป็นผ้าที่ได้รับความนิยมอย่างสูงในหมู่ชนชั้นสูงสมัยนั้น "กองทอ" ของสมเด็จพระบรมราชเทวีมีผู้มาสั่งทอกันมาก ผ้าที่ขายดีที่สุุดก็ยังคงเป็นผ้าพื้น เพราะราคาไม่แพง(สมภพ จันทรประภา.2514; อ้างถึงในอภิสิทธิ์ เกษมผลกุล.2556: หน้า 55)

ในสมัยนั้นเส้นไหมดิบที่นำมาใช้ทอยกดอก ยังต้องสั่งมาจากประเทศญี่ปุ่น ทำให้ต้นทุนในการทอผ้าฝ้ายยกดอกสูง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำการทดลองปลูกต้นหม่อนเพื่อเลี้ยงไหมแบบญี่ปุ่นขึ้นที่พระราชวังดุสิต แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ถึงแม้ในเวลาต่อมาจะมีผู้เชี่ยวชาญจากญี่ปุ่นเข้ามาช่วยดำเนินการก็ยังไม่สำเร็จอยู่ดี จึงยังต้องซื้อไหมดิบจากญี่ปุ่นมาข้อมลิเองตามความนิยมของคนไทย สมเด็จพระบรมราชเทวีทรงสนับสนุนให้เจ้านายที่เป็นพระธิดาในอุปถัมภ์ของพระองค์ทุกองค์ให้ทอผ้าให้เป็น

กองทอที่พระตำหนักสวนหงส์ ขยายตัวมากขึ้นตามการขยายตัวของตลาด(ผู้บริโภคร) สมเด็จพระบรมราชเทวีจึงทรงตั้งหม่อมเจ้าหญิงจันทร์จรัส เกษมสันต์ เป็นหัวหน้ากองทอ ควบคุมส่วนการทอแบบญี่ปุ่นที่ใช้กระตุก ซึ่งมีคุณครูเสริม ซึ่งไปศึกษาการทอแบบนี้มาจากประเทศญี่ปุ่นเป็นผู้แนะนำ (สมภพ จันทรประภา.2514; อ้างถึงในอภิสิทธิ์ เกษมผลกุล.2556: หน้า 55)

กล่าวกันว่าราชสำนักในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว(รัชกาลที่ 6) นับแต่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยลำดับมา ต่างพากันทรงซื้อผ้าทอจากตำหนักสวนหงส์มาใช้ตัดเย็บเครื่องทรง ภูษานานาชนิดเป็นประจำ

ด้วยเหตุนี้กระมัง ที่ทำให้ผ้าทออ่างศิลาได้รับการยกย่องว่าเคยเป็นผ้าทรงของกษัตริย์
เมื่อพิจารณาพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระบรมราชาเทวี ที่เกี่ยวข้องกับผ้าทออ่างศิลาแล้ว
อาจกล่าวได้ว่า

“คงไม่เป็นการเกินความจริง หากจะกล่าวว่าหัตถกรรมผ้าทออ่างศิลา เป็นหนี้พระมหา
กรุณาธิคุณของสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า(สมเด็จพระบรมราชเทวี ณ
ศรีราชา) ยิ่งกว่าผู้ใด ในการที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นงานหัตถศิลป์ที่ประณีตงดงามและได้รับเกียรติให้เป็น
ผ้าทรงของพระมหากษัตริย์”

3. วัตถุดิบ อุปกรณ์ และกระบวนการทอผ้าอ่างศิลา

3.1 วัตถุดิบที่ใช้ในการทอผ้า

วัตถุดิบที่ใช้ในการทอผ้าได้แก่เส้นใยจากพืชและสัตว์ เช่น ใยกล้วย ใยสับปะรด ใยฝ้าย
และไหม เป็นต้น ในปัจจุบันยังมีเส้นใยประดิษฐ์หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า เส้นใยสังเคราะห์ที่ผลิตด้วย
กรรมวิธีทางเคมีจากห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ เช่น เรยอง(Rayon) ไนลอน(Nylon) โพลีเอสเตอร์
(Polyester) อะคริลิก(Acrylic) มีการนำเส้นใยมากกว่า 1 ชนิด มาผสมกัน เช่น ใยฝ้ายผสมโพลีเอสเตอร์ จะ
ได้คุณสมบัติที่ดี คือ ซักง่ายแห้งเร็ว ไม่ยับง่าย ดูดความชื้นได้ดี ทำให้สวมใส่สบาย(จักรกริสน์ บัวแก้ว, 2547;
หน้า 28)

เส้นใยที่นิยมใช้ในการทอผ้าในปัจจุบันมี 3 ประเภท คือ 1) ฝ้าย 2) ไหม 3) เส้นใยสังเคราะห์

3.1.1 ฝ้าย (cotton) เป็นพืชที่ปลูกง่าย ปลูกได้ทุกภาคในประเทศไทย เป็นพืชเขตร้อน
ชอบดินเหนียวปนทราย อากาศโปร่งไม่ชอบที่ร่มเงา การปลูกฝ้ายจะเริ่มปลูกในเดือนพฤษภาคมต่อกับเดือน
มิถุนายน หรือปลายเดือนกรกฎาคมต่อเดือนสิงหาคม (ช่วงฤดูฝน) ฝ้ายจะเติบโตได้ดี พอประมาณเดือน
พฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคมฝ้ายก็จะแก่และแตกปุย(ระยะเวลาที่ปลูกจนกระทั่งสามารถเก็บปุยได้ใช้เวลา
ประมาณ 6-7 เดือน) ชาวบ้านทุกครัวเรือสามารถปลูกฝ้ายได้ แล้วนำเส้นใยมาทอเป็นผืนผ้า คุนยายห่วงวน
เสริมศรี ช่างทอผ้าอาวุโส ปัจจุบัน(พ.ศ.2557) อายุ 94 ปี ในเขตเทศบาลเมืองอ่างศิลา (บ้านเลขที่ 24 หมู่ 7
ตำบลบ้านปึก อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี) กล่าวว่าในสมัยที่ท่านทอผ้า(พ.ศ.2476-2487) ชาวบ้านอ่างศิลา
(รวมบ้านปึก-หนองมน) ทอผ้าฝ้ายเป็นส่วนใหญ่ และมักจะซื้อเส้นฝ้ายสำเร็จมาข้อมสีตามต้องการ ถึงแม้
เส้นฝ้ายจะไม่เหนียว(ขาดง่าย) ผ้าฝ้ายยับง่าย รีดยาก ข้อมสีไม่ค่อยติด แต่ราคาไม่แพง ซักแห้งได้ดี สวมใส่
แล้วรู้สึกสบายไม่ค่อร้อน และด้วยภูมิปัญญาของช่างทอผ้าชาวอ่างศิลา สามารถทำให้เส้นฝ้ายมีคุณภาพ
ดีกว่าเส้นฝ้ายทั่ว ๆ ไป

3.1.2 ไหม (Silk) ไหมเป็นเส้นใยที่เกิดจากสัตว์ (รังของตัวไหม) ชาวบ้านทางภาคอีสาน ภาคเหนือ และภาคกลาง นิยมปลูกต้นหม่อนเพื่อเป็นอาหารสำหรับเลี้ยงตัวไหม ต้นหม่อนขึ้นได้ดีในดินเกือบทุกชนิด ต้นหม่อนต้องการความชุ่มชื้นเล็กน้อยในระยะตั้งตัว เมื่อโตจะทนความแห้งแล้งได้ดี ตัวไหมเป็นสัตว์ที่มีลักษณะคล้ายตัวหนอน เมื่อแก่ตัวเข้าจะชักใยหุ้มตัวเอง ตัวไหมจะอาศัยอยู่ในนั้น ชาวบ้านจะนำใบหม่อนหั่นเป็นฝอยไปให้ตัวไหมกิน จากนั้นก็จะเอารังไหมมาสาวเพื่อให้ได้เส้นใยไหม ต่อจากนั้นก็นำเส้นไหมมาฟอก โดยนำมาต้มด้วยด่างเพื่อขจัดสีเส้นไหมเดิมออก แล้วนำมาทอเพื่อทำให้เส้นใยไหมติดต่อกันเป็นเส้นเดียวตลอด หลังจากนั้นจึงนำมาย้อมสีแล้วนำไปทอเป็นผืนผ้าตามต้องการ

คุณสมบัติที่ดีของเส้นไหมคือ เหนียว สามารถทอด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ ได้ดี มีความลื่นเป็นมัน ยืดหยุ่น เมื่อทอเป็นผืนผ้าแล้วจะมีความคงทนกว่าผ้าประเภทอื่น ระบายความร้อนได้ดี สวมใส่สบาย แต่มีข้อเสียในด้านการเก็บรักษา และการซักรีด และย้อมสีไม่ค่อยดี ราคาค่อนข้างแพง

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวต่างชาติยังต้องพึ่งเส้นใยไหมจากญี่ปุ่น(ยังผลิตเองไม่ได้) ดังได้กล่าวแล้ว จึงนิยมนำมาใช้เป็นการยกดอกผ้าฝ้ายเสียเป็นส่วนใหญ่ มิได้นำมาทอเป็นผ้าไหมล้วน ๆ

3.1.3 เส้นใยประดิษฐ์ (Synthetic Polymer Fibers) หรือที่เรียกกันทั่ว ๆ ไปว่าเส้นใยสังเคราะห์ ในยุคที่ผ้าทออย่างศิลา มีชื่อเสียงขจรขยาย ยังไม่มีการสร้างเส้นใยประดิษฐ์ขึ้นใช้ แต่ในยุคฟื้นฟู ต่อจากนี้ไป อาจจะมีการนำมาใช้ เพราะเส้นใยดังกล่าวมีคุณสมบัติที่ดีอยู่หลายประการ ทนทาน ไม่ยับง่าย เก็บได้นานนับ 100 ปี (จักรกริสน์ บัวแก้ว.2547; หน้า 28-29)

3.1.4 สีย้อม สีที่ใช้ย้อมเส้นใย (ฝ้าย ไหม และเส้นใยประดิษฐ์) แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

1). สีธรรมชาติ ส่วนมากได้จากพืช ส่วนที่เป็นราก แก่น เปลือก ดอก ผล และใบ ฯลฯ สับหั่นให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ ถ้าเป็นดอกไม้สามารถตัดหั่นได้ให้นำไปตำหรือบดให้ละเอียด เพื่อสกัดเอาสีออก ต้นไม้ชนิดเดียวกันต่างต้นก็ให้สีไม่เหมือนกัน เปลือกสด เปลือกแห้ง เปลือกคั้นแก่ เปลือกคั้นอ่อน จะให้สีที่แตกต่างกัน สีที่ย้อมแต่ละครั้งจะคล้ายกันแต่ไม่เหมือนกัน สีธรรมชาติบางชนิด ไม่คิดเน้นในเนื้อฝ้ายและใยไหม ต้องใช้ส่วนผสมอย่างอื่นร่วมด้วย เช่น สารส้ม น้ำด่าง ขี้เถ้า หรือจุนสี น้ำส้มสายชู ผาดหรือสารแทนนิน ปูนขาว ดิน โคลน น้ำสนิมเหล็กเป็นต้น เพื่อให้ทนต่อการซักและแสงแดด การใช้สารช่วยให้สีติดทนมีวิธีการใช้ได้หลายวิธี เช่น ใช้ก่อนย้อม ใช้ขณะที่ย้อม และใช้หลังการย้อม เปลือกหอยบางชนิดก็ใช้เป็นสีย้อมได้สีธรรมชาติ แม้จะให้สีสวยกลมกลืน แต่ไม่คงทนต่อการซักและแสงแดด บางท้องถิ่นจึงเลิกใช้การย้อมสีธรรมชาติไปเพราะพืชที่ให้สีไม่ค่อยมีแล้ว และกรรมวิธีการย้อมก็ยุ่งยาก ซับซ้อน ใช้เวลานาน จึงหันไปซื้อสีวิทยาศาสตร์มาใช้แทน(รักษา.2547; อ้างถึงในจักรกริสน์ บัวแก้ว.2547; หน้า 29)

2) สิววิทยาศาสตร์ เป็นสิ่วที่ทนทานต่อการซักกรด และแสงแดดให้สิ่วสดในติดทน มีสิ่วให้เลือกราก ราคาถูก หาซื้อง่่าย ย้อมง่่ายจึงเป็นที่นิยมใช้กันมากในกลุ่มผู้ผลิตผ้าทอ ข้อเสียของสิ่ววิทยาศาสตร์คือ มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ถ้าใช้ย้อมจำนวนมากและสม้่าเสมอ ของเสียจากการย้อมจะมีผลกระทบต่อดิน พืช และผู้ย้อม

การย้อมสิ่วทั้งสิ่วธรรมชาติและสิ่ววิทยาศาสตร์ ต้องเลือกใช้สิ่วที่เหมาะสมกับคุณสมบัติของเส้นใย แต่ละชนิด และต้องใช้เทคนิคการย้อมที่ถูกต้องเหมาะสมด้วย การกลับเส้น ใยไปมา(ทำให้มีการเคลื่อนไหว) เป็นการช่วยให้สิ่วติดเส้น ใยสม้่าเสมอ ทั้งยังต้องเลือกอุณหภูมิในการย้อมให้เหมาะสมด้วย(ย้อมเย็นกับย้อม ร้อน)

วิธีย้อมเย็น ไม่ต้องต้มน้ำย้อม หรือถ้าต้องต้มน้ำช่วยให้สิ่วติดทน ต้องทิ้งไว้ให้เย็นก่อน

วิธีย้อมร้อน ต้มน้ำย้อมให้ร้อนจัดหรืออุ่น ตามกำหนดระยะเวลาในการย้อมสิ่วให้นานพอ เพื่อให้สิ่วมีการปรับความเข้ม และแทรกซึมเข้าสู่ภายในเส้นใย

3.2 อุปกรณ์ หรือเครื่องมือที่ใช้ทอผ้า

เครื่องมือที่ใช้ทอผ้าพื้นบ้านอ่างศิลา ช่วงทอผ้าพื้นบ้านเรียกว่า "กั๊" บางพื้นที่เรียกว่า "หูก" (SOOM) เป็นเครื่องมือที่ใช้ทอผ้าให้เป็นผืน ก็มีหลายชนิด แต่ละชนิดมีอุปกรณ์หรือส่วนประกอบ และวิธีทอที่แตกต่างกันไปบ้าง ทำให้ลายผ้าที่ทอออกมาแตกต่างกันไปด้วย

3.2.1 กั๊หรือหูก เป็นโครงไม้รูปสี่เหลี่ยมขนาดกว้าง 130 เซนติเมตร ยาว 195 เซนติเมตร สูง 170 เซนติเมตร ทำจากไม้เนื้อแข็ง(ไม้จริง) ใช้เป็นโครงสำหรับนำอุปกรณ์ในการทอผ้า ทั้งหมดมาประกอบเข้าเพื่อใช้ทอผ้าผืน เช่น ราวแขวน โตงแดง โตงแดง กระดานหูก ไม้หน้าหูก ราวแขวน รอก รอก ฟืม ตะกอ กะสม ไม้ตีนหูก เป็นต้น

ภาพที่ 76-77 กั๊ทอผ้า

ที่มา กลุ่มผ้าทอมืออ่างศิลา-บ้านปึก

3.2.2 ฟืม หรือ ฟันหวี(Reed) ทำจากไม้สักกรอบฟืมเป็นไม้สักรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ถอดได้กรอบด้านบน ด้านล่าง ของแผงฟันฟืมซึ่งทำจาก ไม้ไผ่ ปัจจุบันใช้ฟันฟืมโลหะ เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการกระทบเส้นด้วยฟุ้งกับเส้นด้ายอื่น ให้ด้ายที่ทอเข้ากันแน่น ความยาวของแผงฟันฟืม เท่ากับความกว้างของหน้าผ้า

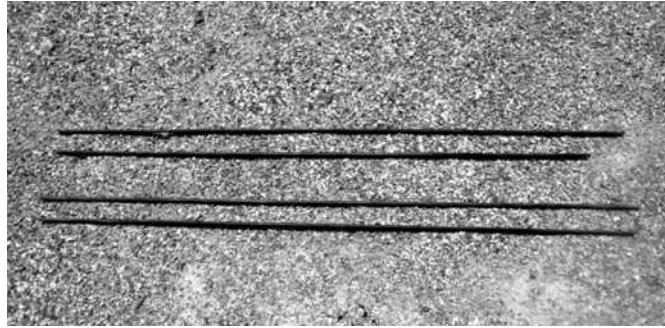
ภาพที่ 78-79 ฟืมและฟันฟืม

ภาพที่ 80 ส่วนประกอบของฟืม
ที่มา: นายศรีศักดิ์ แซ่เฮง

ภาพที่ 81 ฟืมทำหน้าที่กระทบเส้นด้ายขัด

3.2.3 ไม้ตັบตะกอและตะกอหรือเขาหูก(Horness) ไม้ตັบตะกอทำจากไม้ยาวกว่าฟืมเล็กน้อย ตะกอ หนึ่งจะใช้ไม้ตັบตะกอ 4 อัน อยู่ข้างบน 2 ข้างล่าง 2 มีลักษณะเป็นกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้าใช้ด้ายร้อยกับไม้ตັบตะกอเส้นเว้นเส้น (ขัดกัน) สลับกันจนหมดความกว้างของเส้นอื่น ทำหน้าที่ยกด้ายขึ้นลง สลับกันเพื่อสะดวกในการสอดกระสวย ตะกอด้านบนจะมีเชือกเส้นด้ายผูกแขวนไว้ด้านบนที่เคลื่อนไปมา ด้านล่างจะมีเชือกผูกติดกับไม้ตี้นหูกหรือไม้คานเหยียบ ตะกอและคานเหยียบจะมีมากชุดเมื่อต้องการผ้าที่มีลายมาก

ภาพที่ 82 ไม้ตีตะกอ

ภาพที่ 83 ตะกอ

3.2.4 ไม้หลังเต่า ทำจากไม้สัก ลักษณะแบนยาว ปลายเจียนเล็กน้อย ค้ำยาว 30 เซนติเมตร กว้าง 7 เซนติเมตร ปลายเล็กน้อย 4 เซนติเมตร ทำหน้าที่เป็นไม้แบบกำหนดขนาดช่องด้าย ตะกอให้มีความกว้างยาวของช่องเท่ากัน

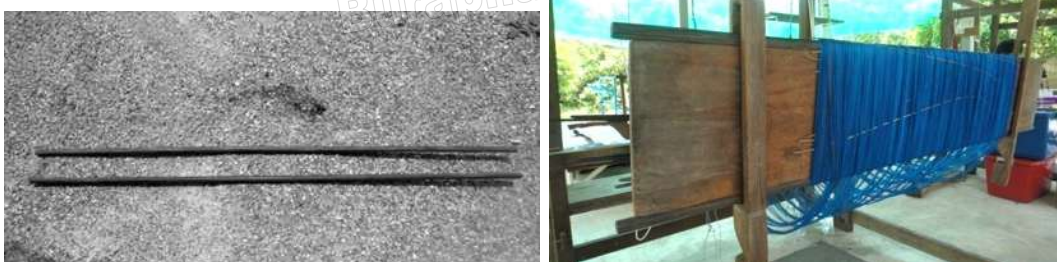
ภาพที่ 84 ไม้หลังเต่า
ที่มา: นายศรีศักดิ์ แซ่เฮง

3.2.5 กระจาดม้วนหูก ทำจากไม้สักว้าง 30 เซนติเมตร ยาว 2 เซนติเมตร ใช้ทาบติดอยู่ริม กระจาดม้วนหูกทั้ง 2 ริม ทำหน้าที่ขัดเส้นด้ายขึ้นและลงคล้ายไม้กะหนด ขัดเส้นด้ายเป็นส่วน ๆ หรือเป็น กระจุก (1 กระจุกเท่ากับ 20 เส้น)

ภาพที่ 85-86 กระจาดม้วนหูก

3.2.6 ไม้หัวหูก ทำจากไม้ทลวชะโอน ยาว 150 เซนติเมตร กว้าง 2 เซนติเมตร ใช้ ทาบติดอยู่ริมกระจาดม้วนหูกทั้ง 2 ริม ทำหน้าที่ขัดเส้นด้ายขึ้นและลง คล้ายไม้กะหนด ขัดเส้นด้ายเป็นส่วน ๆ หรือเป็นกระจุก (1 กระจุกเท่ากับ 20 เส้น)

ภาพที่ 87-88 ไม้หัวหูก

3.2.7 ไม้หน้าหูก ทำจากไม้เนื้อแข็ง เหนียว ยาว 150 เซนติเมตร กว้าง 3-4 เซนติเมตร ปลายทั้ง 2 ข้างใส่ในช่องตะขอ โตงตรง ใช้สำหรับดึงกระจาดม้วนหูกให้ตึง โดยใช้เชือกผูกดึงตรงกลาง

ภาพที่ 89-90 ไม้หน้าหูก
ที่มา: นายศรีศักดิ์ แซ่เฮง

3.2.8 ไม้ตีหนูก ไม้คานเหยียบ หรือไม้เหยียบตะกอ ทำจากไม้ไผ่ ยาวประมาณ 60

เซนติเมตร กว้าง 3-4 เซนติเมตร ใช้เท่ากับจำนวนตะกอ ใช้เหยียบเพื่อสลัดตะกอ ทำให้เส้นด้ายขึ้นสลับชั้น
ลง ก่อนจะกระทบฟืมทุกครั้งต้องเหยียบไม้ตีหนูกก่อน

ภาพที่ 91-92 ไม้ตีหนูกหรือ ไม้เหยียบตะกอ

3.2.9 โตงเตง ทำจากไม้เนื้อแข็งหนียวรูปร่างเป็นแท่งสี่เหลี่ยมยาว 80-90 เซนติเมตร

ด้านบนกว้าง 4 เซนติเมตร ด้านล่างกว้าง 6 เซนติเมตร ด้านบนเจาะรูขนาด 1 เซนติเมตร สำหรับใส่ห่วงหรือ
เชือก เพื่อผูกแขวนกับราว โตงเตง ด้านล่างเจาะช่องเป็นรูปตะขอหงายขึ้นเล็กน้อย กว้าง 4 เซนติเมตร
สำหรับใส่ไม้หน้าหนูกเหนือช่องรูปตะขอเจาะช่องกว้าง 3 เซนติเมตร ยาว 35 เซนติเมตร สำหรับใส่กระดาน
ม้วนหนูก

ภาพที่ 93-94 โตงเตง

ที่มา: ศรีศักดิ์ แซ่เฮง

3.2.10 รอก ทำจากไม้หรือโลหะ เจาะเป็นช่องใส่ล้อรอก ล้อรอกมีลักษณะกลมแบน มีร่องตรงกลางสำหรับ
ให้เส้นเชือกเลื่อนหมุนไปมาได้สะดวก มีทั้ง 1 ร่อง 2 ร่อง 3 ร่อง ทำหน้าที่เลื่อนยกตะกอขึ้นและลงตามที่ถูก
ทอเหยียบไม้ตีหนูกหรือเหยียบตะกอ

ภาพที่ 95-96 รอก
ที่มา: ศรีศักดิ์ แซ่เฮง

3.2.11 ผัง ทำจากไม้ไผ่มีหลายขนาด ยาวเท่ากับความยาวของพื้นพืม หรือความกว้างของผ้าที่ทอ ตรงปลายผังกึ่ง 2 ด้าน มีเข็มเล็ก ๆ ผูกติดไว้ปลายละ 2 เล่ม ใช้สำหรับปักปลายริมผ้าที่ทอทั้ง 2 ข้างให้กว้างตั้งเสมอกันตามขนาดของผ้าที่ทอ และใช้วัดขนาดความกว้างของเส้นด้าย เวลาหมุนใส่กระดาน

ภาพที่ 97-98 ผัง
ที่มา: ศรีศักดิ์ แซ่เฮง

3.2.12 กะหนด ทำจากไม้หลาวชะโอน หรือไม้ไผ่ เหลาให้ยาวแบน ยาว 120 เซนติเมตร ทำหน้าที่ขัดเส้นด้ายนอกตะกอให้สลับขึ้นลง โดยสลับกันครั้งละ 1-2 เส้น แล้วแต่ว่าจะใส่เส้นด้ายในพื้นพืมช่องละ 1 หรือ 2 เส้น ให้สลับกันตามที่ใส่ในช่องพื้นพืม หรือทำให้เส้นด้ายขัดกัน เพื่อจะได้เดิมตะกอให้ถูกต้อง ทั้งตะกอดับหน้า และตะกอดับหลัง และเรียงเส้นด้ายให้เรียบร้อยตามที่คั่นมา

ภาพที่ 99-100 กะหนด

ที่มา: ศรีสักดิ์ แซ่เฮง

3.2.13 กะสม ทำจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ประดู่ ไม้มะค่า ยาว 150 เซนติเมตร กว้าง 5 เซนติเมตร เท่ากันทั้ง 4 ด้าน ด้านหนึ่งเจาะร่องยาว 120 เซนติเมตร กว้าง 1 เซนติเมตร ลึก 2 เซนติเมตร ในร่องมีปลายเหล็กแหลมโผล่ออกมา 0.5 เซนติเมตร เรียกว่า "เขี้ยวหมา" สำหรับเกี่ยวหรือคล้องชายผ้า หรือเส้นด้ายที่มัดผูกเป็นกระจุก เวลาเริ่มทอ เมื่อทอผ้าได้ความยาวตามต้องการแล้ว(ประมาณ 30 เซนติเมตร) ก็ม้วนผ้าใส่กะสม ปลายกะสมทั้ง 2 ข้าง ใส่ในช่องปากกา

ภาพที่ 101-102 กะสม

ที่มา: ศรีสักดิ์ แซ่เฮง

3.2.14 ฝื่อ ทำจากไม้สัก ยาว 80 เซนติเมตร กว้าง 12 เซนติเมตร หนา 4 เซนติเมตร ที่สันด้านบนมีหลักฝื่อ 10 หลัก มี 2 ด้าน มีไม้ราวยาว 150-500 เซนติเมตร กว้าง 7.5 เซนติเมตร หนา 3.5 เซนติเมตร เจาะรูตรงกลางตามขนาดของไม้ราว ยึดให้แน่นข้างหนึ่ง อีกข้างหนึ่งเจาะรูให้หลวมเล็กน้อย เพื่อให้เลื่อนได้ตามขนาดความยาวของผ้าที่ทอ โดยคำนวณเส้นด้ายขึ้นว่าจะให้ยาวกี่ฟืนต่อเกรือ แล้วตอกลิ้มอัดให้แน่น ทำหน้าที่ในการที่จะเอาด้ายที่จะทอมาใส่ เพื่อค้นให้ได้ขนาดความกว้างและยาวและลายตามต้องการ

ภาพที่ 103-104 ฝื่อ
ที่มา: ศรีศักดิ์ แซ่เฮง

3.2.15 มือลิง ทำจากไม้สักยาว 20 เซนติเมตร กว้าง 4 เซนติเมตรหนา 2.5 เซนติเมตร ปลายข้างหนึ่งเจาะรูใส่หลักเฟื่อ 1 หลัก อีกข้างหนึ่งเจาะรู 2.5 เซนติเมตร ไม้กลิ้งปลายหลักเฟื่อมี 2 อัน ใช้คู่กับเฟื่อ ทำหน้าที่ขัดเส้นด้ายขึ้นให้สลับกัน เวลาปั่นอันหนึ่งขัดเส้นด้ายเป็นเส้น ๆ อีกอันหนึ่งขัดเส้นด้ายเป็นกระจุก ๆ

ภาพที่ 105 มือลิง

3.2.16 รวงหลอด มี 2 รวง ทำจากไม้สักยาว 170 เซนติเมตร กว้าง 25 เซนติเมตร สูง 7 เซนติเมตรหนา 1.5 เซนติเมตร เป็นกรอบไม้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ที่ด้านยาวเจาะรูขนาด 0.5 เซนติเมตร จำนวน 25-30 รู ทั้ง 2 ข้าง ห่างกันรูละ 6 เซนติเมตร ไม้ใส่ก้านหลอดด้ายหลอดใหญ่ เวลาปั่นต้องใช้คู่กับเฟื่อ โดยแขวนไว้เหนือศีรษะและเหนือเฟื่อ

ภาพที่ 106 รวงหลอด

ที่มา: ศรีศักดิ์ แซ่เฮง

3.2.17 หลอดด้าย ทำจากไม้กรำ มี 2 ขนาด คือ หลอดด้ายหลอดใหญ่ ยาว 20 เซนติเมตร สำหรับใส่เส้นด้ายยืน ใส่ในรางหลอดเวลาปั่น โดยมีก้านหลอดทำจากไม้ไผ่ เหลาให้เล็กกว่ารูที่เจาะเล็กน้อย ยาว 30 เซนติเมตร หลอดด้ายหลอดเล็กยาว 7.5 เซนติเมตร สำหรับใส่เส้นด้ายขัด โดยใส่ในกระสวยเวลาทอ

ภาพที่ 107 หลอดด้ายเล็ก/ใหญ่

3.2.18 กระสวย ทำจาก ไม้มะนาวผี เป็น ไม้เนื้อแข็ง มีลักษณะคล้ายหน้าไม้ ยาว 25-27 เซนติเมตร กว้าง 3 เซนติเมตร หนา 3 เซนติเมตร ปลายเรียว แบนโค้ง ตรงกลางสำหรับให้ด้ายลอดออกมา ทำหน้าที่พุ่งพาเส้นด้ายขัดลอดผ่านช่องเส้นด้ายยืนหน้าพืม จากริมหนึ่งไปอีกริมหนึ่ง

ภาพที่ 108 กระสวย

ที่มา: ศรีศักดิ์ แซ่เฮง

3.2.19 กระจิง ทำจากไม้สักและไม้ไผ่ ตัวฐานมี 2 แบบ คือ แบบถาวรและแบบพับได้ แบบฐานถาวร ทำด้วยไม้สักยาว 45 เซนติเมตร กว้าง 12.5 เซนติเมตร หนา 4 เซนติเมตร ส่วนฐานแบบพับได้ (หุบได้) ทำจากไม้ไผ่ยาว 60 เซนติเมตร จำนวน 2 อัน ยาว 40 เซนติเมตรจำนวน 2 อัน ทั้ง 2 แบบมีลักษณะมีแกนล้อ มีปลายโผล่มาข้างละ 2.5 เซนติเมตร มีทั้ง 4 แฉก ยาว 55 เซนติเมตร เบะแบบ 6 แฉก ยาว 50 เซนติเมตร แฉกสามารถกางได้ หุบได้ ทำหน้าที่นำขดด้ายที่เป็นใจ มาใส่ในแฉก แล้วกางออกให้ด้ายตั้ง นำปลายด้ายม้วนใส่หลอดด้ายที่ไฉน เพื่อทำการกรอต้องใช้คู่กับไฉน

ภาพที่ 109 กระจิงฐานถาวร

ภาพที่ 110 กระจิงฐานพับได้

3.2.20 ไฉน ทำจากไม้สักและไม้ไผ่ รูปร่างคล้ายกระจิง มีฐานที่ยาวกว่า และมี 8 แฉก แต่ละแฉกยาว 52 เซนติเมตร กางไว้ตายตัว พับไม่ได้ มีแกนล้อหมุนได้แต่ถอดไม้ได้ แกนล้อข้างหนึ่งจะยาว โผล่ออกมา 10 เซนติเมตร มีก้านหมุนเป็นไม้ ยาว 20 เซนติเมตร ส่วนปลายมีฐานยึดแกนเหล็กแหลม ยาว 25 เซนติเมตร สำหรับสวมหลอดด้าย มีเชือกคล้องที่แฉกและแกนเหล็กแหลม ทำหน้าที่ในการหมุนหลอดด้าย เพื่อกรอด้ายจากกระจิง ต้องใช้คู่กันกับกระจิง

ภาพที่ 111 ไฉน
ที่มา: ศรีศักดิ์ แซ่เฮง

ภาพที่ 112 การกรอด้วยไฉนคู่กับกระจิง

3.2.21 จันดวง เป็นกาบเปลือกมะพร้าวทุยมะพร้าว 1 ลูกปอกเปลือก แล้วตัดแบ่งเป็น 3 ส่วน นำเปลือกส่วนที่ตัด 1 ส่วนมาตัดแบ่งครึ่ง นำส่วนที่ตัดแบ่งครึ่ง ตัดแต่งให้สวยงาม จะได้ส่วนที่ตัดกว้าง 9-13 เซนติเมตร นำส่วนที่ตัดมาหวีหรือสานเส้นด้าย ทำหน้าที่เป็นหวีสานเส้นด้าย ที่ย้อมน้ำข้าวสุกมาแล้ว เพื่อให้หมดขน และเรียงเส้นไม่ติดกัน

ภาพที่ 113 จันดวง

ภาพที่ 114 แปรงหวีด้าย

3.2.22 แปรงหวีด้าย ทำจากเปลือกกาบตาลและไม้ไผ่ นำเปลือกกาบตาลแช่น้ำให้นิ่ม ทบให้เป็นเส้นนำมาทอถักสานกับแกนไม้ไผ่ ซึ่งหลายเป็นแท่งเล็กยาว มาทอถักสานเป็นแปรงอันบาง ๆ แล้วนำแปรงที่สานมา 7 อัน มัดรวมกันเป็นแปรงอันใหญ่ ตัดแต่งปลายให้เสมอกัน ทำหน้าที่สานเส้นด้ายให้เรียงเส้นขณะทำการทอ

3.2.23 ลูกคราด ทำจากไม้สักยาว 110 เซนติเมตร หนา 2 เซนติเมตร ตรงกลางใส่แกนเหล็กหรือไม้ โดยตอกเรียงกันเป็นแถวยาว ห่างกันช่องละ 2.5 เซนติเมตร ทำหน้าที่เรียงเส้นด้ายระหว่างช่องกะนัด ทั้ง 2 อัน ใช้เวลาผ่นและทอ

ภาพที่ 115 ลูกคราด
ที่มา: ศรีศักดิ์ แซ่เฮง

ภาพที่ 116 ไม้กระบอง

3.2.24 ไม้กระบอง ไม้กระบองทำจากไม้เนื้อแข็ง ยาว 150 เซนติเมตร กว้าง 3 เซนติเมตร มีหน้าที่สอดคึงเส้นด้ายขึ้นเวลาปั่น

3.3 กระบวนการทอผ้าอ่างศิลา

ไม่ปรากฏหลักฐานว่า ชาวอ่างศิลาปลูกฝ้ายหรือปั่นฝ้ายทำเส้นด้ายกันในชุมชน จากการสัมภาษณ์ช่างทอผ้าที่ยังมีชีวิตอยู่ ต่างให้ข้อมูลว่า ชาวอ่างศิลาซื้อด้ายสำเร็จรูปจากร้านค้าในเมือง กระบวนการทอผ้าอ่างศิลาจึงสรุปได้ดังนี้

3.3.1 ขั้นตอนแรก จัดซื้อเส้นด้ายจากร้านค้าในเมือง กล่าวกันว่าร้านค้าในเมืองส่งซื้อด้ายโดยตรงจากร้านค้าที่กรุงเทพฯ

3.3.2 ขั้นตอนที่ 2 เตรียมด้ายที่ซื้อมาเป็นลูก ๆ ลูกหนึ่งมี 200 ปอย ปอยหนึ่งมี 10 ใจ ด้ายที่ซื้อมามีทั้งด้ายที่ย้อมสีแล้ว และยังมีได้ย้อมสี ถ้าเป็นด้ายที่ยังมิได้ย้อมสี ต้องนำมาย้อมสีธรรมชาติเสียก่อน แต่ในช่วงหลัง ๆ มีการซื้อสีวิทยาศาสตร์มาย้อมแทน เมื่อย้อมสีเรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนไปให้นำขดด้ายมาขยำนน้ำข้าวสุก(ที่นำข้าวสุกตากแห้งมาต้มใหม่ให้มันน้ำ ขยำนด้ายเปียกชุ่ม และนึ่งเสมอกัน จนรู้สึกว่น้ำข้าวที่ใช้มีความเหนียวขึ้นขึ้น ถ้าน้ำข้าวข้นเกินไป จะทำให้ด้ายที่ขยำนแล้วแข็งกระด้าง และสาบยาก แต่ถ้า น้ำข้าวใสเกินไป จะทำให้ด้ายที่นำมาขยำนสว่างไม่หมดจน(บางที่ใช้ข้าวสุกธรรมดากับน้ำธรรมดาขยำนด้วยก็มี) เมื่อขยำนได้ที่แล้วก็บีบน้ำให้หมด แล้วนำด้ายไปผึ่งแดดให้แห้ง ก่อนผึ่งต้องกระตุกเส้นด้ายให้เมล็ดข้าวสุกที่ติดมาหลุดออกจนหมด เพื่อให้การสาวด้ายในขั้นตอนต่อไปง่ายขึ้นสะดวกขึ้น เมื่อด้ายแห้งดีแล้วก็นำมาแช่น้ำให้นิ่ม บีบให้แห้งหมาด แล้วนำไปสาวด้วยการนำปลายด้ายด้านหนึ่งคล้องในคานไม้ไผ่ที่ยึดปลายทั้ง 2 ข้างไว้แน่น ส่วนปลายอีกด้านหนึ่งก็คล้องกับไม้ไผ่ที่ใช้ขาพับยึดไว้ทั้ง 2 ปลาย จากนั้นใช้จันดวง แปรงเส้นด้าย โดยแปรงจากบนลงล่าง แปรงไปเรื่อย ๆ จนเส้นด้ายเริ่มแผ่ขยายตัว แล้วขยับเลื่อนเส้นด้ายไปเรื่อย ๆ โดยเลื่อนจากด้านล่างขึ้นด้านบน เพราะน้ำข้าวสุกที่ย้อมเส้นด้ายจะไหลมารวมกันอยู่ด้านล่างเวลาแปรง แปรงจนเส้นด้ายแห้งหมาดหมดจน และเส้นด้ายเรียงเส้นไม่ติดกัน จึงนำไปกรอต่อไป ขั้นตอนและกรรมวิธีการเตรียมเส้นด้ายที่พิถีพิถัน เป็นความโดดเด่น เป็นเอกลักษณ์ของผ้าทออ่างศิลา

ภาพที่ 117-118 การเตรียมเส้นด้าย

ที่มา: ศรีศักดิ์ แซ่เฮง

3.3.3 การกรอด้วย นำเส้นด้ายที่ผ่านกระบวนการขั้นที่ 2 เรียบร้อยแล้วมากรอใส่หลอดด้าย โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่ากระวัง โน และหลอดด้าย ดังนี้คือ นำขดด้ายมาใส่ในล้อกระวัง แยกปลายเส้นด้าย ออก นำม้วนใส่หลอดด้ายที่โน โดยใช้เส้นด้ายพันที่แกนหลอดด้าย 4-5 รอบ เพื่อกันเส้นด้ายหลุด หมุนแกน ล้อที่โนไปทางขวาช้า ๆ พอเส้นด้ายม้วนจับกับหลอดด้ายดีแล้วจึงเพิ่มความเร็วจน พยายามเลื่อนมือที่จับ เส้นด้ายเข้าออกให้เส้นด้ายเรียงเส้นไปตามหลอดด้ายสลับกันพยายามให้เส้นด้ายนอนตรงกลาง จะทำให้ เส้นด้ายไม่หลุดเวลาคลาย กรอจนได้จำนวนตามที่ต้องการ(ศรีศักดิ์ แซ่เฮง.2556: หน้า 30-32)

ภาพที่ 119 การกรอด้วย

ภาพที่ 120 การกรอด้วย

3.3.4 การด้น การม้วน และการสับ การด้นคือ การนำด้ายหลอดใหญ่ที่กรอไว้มา "ด้น" (คิด คำนวนให้ได้ขนาดความกว้างและยาวของผ้าที่จะทอ) หากต้องการจะเพิ่มลวดลาย จะต้องเพิ่มกระบวนการ ใดๆ อุปกรณ์ที่ใช้ในการด้น ประกอบด้วย 1) เพื่อ 2) มือลิง 3) รางหลอด 4) ด้ายหลอดใหญ่ 5) ฟืม การ ม้วน คือ การนำด้ายที่ด้นแล้วมาใส่กระดานหูก อุปกรณ์ที่ใช้ในการม้วน ได้แก่ 1) กระดานหูก 2) เหล็กหลัก 3) ไม้กระบอง 4) กะหนัด หรือดัดตะกอก การสับ คือการนำด้ายที่ม้วนใส่กระดานหูกแล้วมาสับใส่ตะกอก และ ฟืม เพื่อนำไปทอ อุปกรณ์ที่ใช้ในการสับ ได้แก่ ตะกอก และฟืม การสับมี 3 แบบคือ 1) สับใส่ฟืมก่อนแล้วจึง นำมาเติมตะกอก 2) สับใส่ตะกอกและฟืมของใหม่ 3) สับใส่ตะกอกและฟืมที่เคยผ่านการทอมาแล้ว (ศึกษา รายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก ศรีศักดิ์ แซ่เฮง.2556: หน้า 32-43)

ภาพที่ 120-122 การด้น

ที่มา: ศรีศักดิ์ แซ่เฮง

ภาพที่ 123-126 การม้วน

ภาพที่ 127-128 การสืบ

ที่มา: ศรีศักดิ์ แซ่เฮง

3.3.5 การทอผ้า ก่อนเริ่มทอให้นำอุปกรณ์ทั้งหมดมาประกอบกับกี่หรือเครื่องทอผ้า ได้แก่ 1) โดงเตง 2) ราวแขวน โดงเตง 3) รอก 4) ราวแขวนรอก 5) กะสม 6) ไม้หน้าหูก 7) ไม้ตี้นหูก นำกะสมมาวางใส่ในหลักปากกาที่เครื่องทอ ทั้ง 2 ข้างนำด้ายที่ผ่านการสืบมาวางพักบนกะสมคลี่เส้นด้ายที่กระดานม้วนหูกออกนำไปใส่ในโดงเตง นำรอกที่แขวนตะกอกผูกกับราวแขวนตะกอก นำเชือกที่ผูกยึดฟืมแขวนไว้ราวเดียวกับรอก คลี่ด้ายหลังฟืมออกช้า ๆ นำด้ายหรือชายผ้าที่ยึดติดกับเชือกหมาในร่องกะสม ม้วนกะสมเข้าหาตัว 1 รอบ เพื่อให้ชายผ้ายึดติดดี วางกะสมใส่ในหลักปากกา แล้วจัดเส้นด้ายให้เรียบร้อย

กระบวนการทอเริ่มด้วยการนำเส้นด้ายขวงมาทอผ่านเส้นด้ายยืน เครื่องมือที่ใช้ในขั้นตอนนี้คือ 1) กระสวย 2) ด้ายหลอดเล็ก 3) ฟัง นำฟังขนาดเท่ากับความกว้างของผ้าทอมาเสียบยึดติดริมผ้าทั้ง 2 ข้าง คำนวณว่าจะต้องใช้เส้นด้ายขัดพุ่งทอสีละกี่เที่ยว(จดบันทึกไว้) นำเส้นด้ายหลอดเล็กใส่กระสวยพุ่งข้ามจาก

ริมผ้าข้างหนึ่งไปอีกข้างหนึ่ง หยิบกระสวยถือไว้ขอบหน้าพืม แล้วดึงเส้นด้ายที่พุ่งมาให้เสมอริมผ้า เหยียบไม้ตีนทูกให้เส้นด้ายขัดกัน กระทบพืมเข้ามาให้เส้นด้ายแน่น พุ่งกระสวยสลับกันไปมา ตามลายและสีที่ต้องการ ก่อนจะกระทบพืมทุกครั้ง ต้องเหยียบไม้ตีนทูกสลับก่อนทุกครั้ง เมื่อพอม้าได้ความยาวจนกระทบพืมสุดมือแล้ว(ประมาณ 30 เซนติเมตร) ก็ให้คลายไม้หน้าทูกออก ม้วนกะสมเพื่อเก็บผ้าที่ทอแล้ว ถอดกระดานม้วนทูกออกแล้วคลายเส้นด้ายออก 1 หน้ากระดาน แล้วใส่กลับเข้าตามเดิม ปรับระดับกระดานม้วนทูก ดึงเชือกไม้หัวทูกให้ตึง ขันเชือกปรับเส้นด้ายให้ตึงอีกครั้งด้วยไม้ขันทูก ทำเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ จนได้ผ้ายาวตามต้องการ(ประมาณ 180-220 เซนติเมตร) ทุกครั้งที่ทอม้าได้ความยาวตามต้องการแล้ว ต้องทอม้าต่อชายผืนใหม่ต่ออีก 25 เซนติเมตร(1 รอบ+3 เหลี่ยม) จึงจะถอนกะสมออกเพื่อตัดผ้าที่ทอเสร็จแล้วออก นำชายผ้าที่ทอเพื่อไว้มาใช้ในร่องกะสมเกี่ยวกับเขี้ยวหมา เรียกว่าขัดสนาม แล้วม้วนกะสม 1 รอบ เพื่อให้ผ้าแน่นเรียบกะสมประกอกลับใส่ที่เดิม จากนั้นจึงเริ่มทอม้าผืนใหม่ตามลายและแบบที่ต้องการ นี่คือการบวนการทอม้าอย่างศิลปะ(ศรีศักดิ์ แซ่เฮง.2556: หน้า43-44)

ภาพที่ 129-130 ขั้นตอนการทอม้าอย่างศิลปะ

ที่มา: ศรีศักดิ์ แซ่เฮง

3.4 ลายผ้าทออย่างศิลปะ

ช่างทอม้าอย่างศิลปานิยมทอม้าพื้น 2 ตะกอก ส่วนผ้าลายเท่าที่สภาวะวัฒนธรรมตำบลบ้านปึกสืบค้นและรวบรวมมาได้ในปัจจุบัน ได้แก่ 1) ลายทางลง 2) ลายทางรอบ 3) ลายตาหมากรุก 4) ลายตาสมุก 5) ลายตาตะแกรง 6) ลายนกกกระทา 7) ลายหางกระรอก 8) ลายใส่ปลาไหล 9) ลายตาสก็อต ฯลฯ

ส่วนผ้ายกดอก 4 ตะกอก นิยมทอลายดอกพิกุลเต็มดอก และลายดอกพิกุลครึ่งซีก ผ้าลายราชวัตร ลายข้าวหลามตัด และผ้าเชิง เป็นต้น

ภาพที่ 131 ลายไส้ปลาไหล

ภาพที่ 132 ลายนกกระทา

ภาพที่ 133 ผ้าขาวม้า ลายตาสก็อต

ภาพที่ 134 ฟ้านุ่งลายทางรอบ

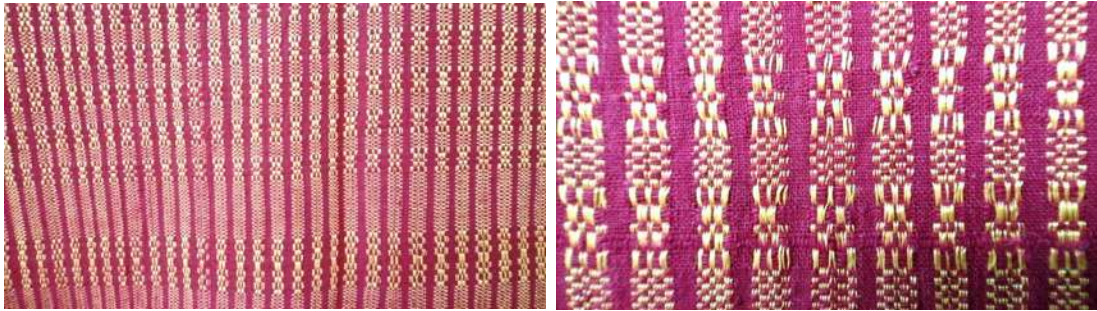

ภาพที่ 135-136 ฟ้านุ่งลายทางกระรอก

ภาพที่ 137-138 ฟ้านุ่งตาสมุก

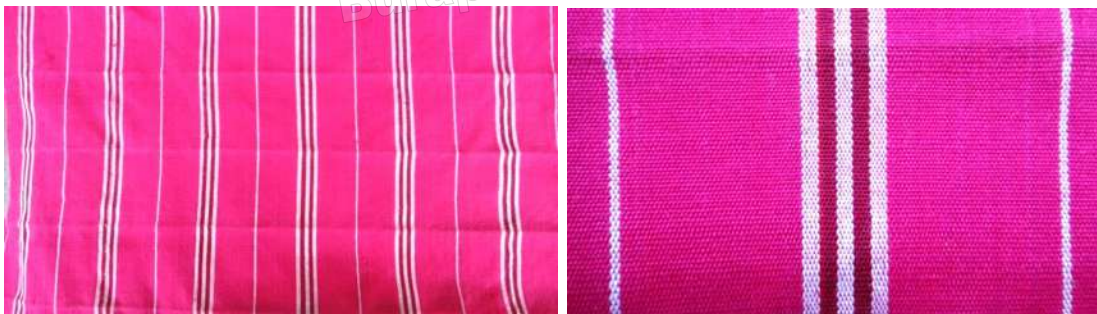
ที่มา: ศรีศักดิ์ แซ่เฮง

ภาพที่ 139-140 ผ้าถุงลายดอกพิกุลครึ่งซีก

ภาพที่ 141-142 ผ้าถุงลายดอกพิกุล

ภาพที่ 143-144 ผ้าขาวม้า

ที่มา: ศรีศักดิ์ แซ่เฮง

ผ้าทออย่างศิลานับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาอาชีพของสตรีในท้องถิ่น สมเด็จพระบรมราชเทวี ศรีสวรินทิรา พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงมีส่วนอย่างยิ่งต่อการเรียนรู้ และพัฒนาเทคโนโลยีการทอแบบใหม่ ขณะเดียวกันก็ทรงอนุรักษ์วิธีการทอแบบดั้งเดิมไว้ด้วย นอกจากนี้ยังทรงเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ้าทออย่างศิลานับเป็นที่รู้จัก และนิยมกันอย่างกว้างขวางในหมู่ชาวพระนคร และเจ้านายในพระราชสำนัก จนได้เป็นผ้าทรงของพระมหากษัตริย์

อาจกล่าวได้ว่า “ชาวอ่างศิลา เป็นหนี้พระมหากษัตริย์คุณของสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ยิ่งกว่าผู้ใดในการอนุรักษ์สืบสาน พัฒนา และเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ รวมทั้งสร้างชื่อเสียงให้แก่ผ้าทออ่างศิลา” สมควรที่ชาวอ่างศิลาจะได้รื้อฟื้น ผลิตซ้ำ และพัฒนามรดกภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นบ้านนี้ไว้สืบไป

ภูมิปัญญาในการแกะสลักหิน: โม่หิน กระถางรูป ป้ายหลุมฝังศพ (ฮวงซุ้ย) ครกหิน หินประดับ และรูปเคารพ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านหัตถกรรมและศิลปหัตถกรรมอ่างศิลาที่มีชื่อเสียงไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าภูมิปัญญาด้านการทอผ้าอ่างศิลา คือ การแกะสลักหิน พื้นที่อ่างศิลาдарขาย ไปด้วยหินแกรนิต เชื่อกันว่าภูมิปัญญาด้านการแกะสลักหิน เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวจีน เมื่อชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพที่ชลบุรี (บางปลาสร้อย) อ่างศิลา เขาสามมุขและแหลมแท่น สังเกตเห็นหินแกรนิตดาดอยู่ทั่วอาณาบริเวณชายฝั่งทะเลจากแหลมแท่นไปถึงอ่างศิลา จึงใช้ภูมิปัญญาในการแกะสลักหิน ผ่า(ตัด) หินแกรนิตที่มีอยู่ดาดขึ้นที่แหลมแท่นมาทำเป็นเครื่องมือในการเตรียมทำอาหาร และเครื่องใช้ในพิธีกรรมสำคัญตามความเชื่อของคนจีน กล่าวคือ สกัดหินจากแหลมแท่นมาสกัดและแกะสลักเป็น โม่หิน กระถางรูป และป้ายหลุมฝังศพ

ภาพที่ 145-146 แท่งหินที่แหลมแท่น

ภาพที่ 147-148 หินชายทะเลแหลมแท่น

ภาพที่ 149 โม้หิน

ภาพที่ 150 เสาศิลาโศกเพิ่มบารมีบ้าน/สุสาน

โม้หิน เป็นเครื่องมือสำคัญในการเตรียมอาหาร เพราะชาวจีนส่วนใหญ่รับประทานอาหารที่ทำจากแป้งนานาชนิด ทั้งอาหารคาว และหวาน รวมทั้งอาหารเจด้วย ดังนั้น โม้จึงเป็นอุปกรณ์ที่จำเป็นสำหรับครัวเรือนจีน และไทยเชื้อสายจีน รวมถึงครอบครัวไทยในสมัยนั้นด้วย (กว่าศตวรรษที่ผ่านมา) ใช้ในการแปรรูปเมล็ดข้าวรวมทั้งหัวพืชบางชนิดให้เป็นแป้ง(ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวสาลี หัวสาकु หัวมันสำปะหลัง หัวผักกาด เมล็ดถั่ว ฯลฯ) เพื่อนำไปประกอบอาหารจำพวก หมั่นโถว ซาลาเปา ขนมถ้วยฟู ขนมเซ่ง ขนมเทียน ขนมกุยช่าย ขนมหัวผักกาด เส้นก๋วยเตี๋ยว ก๋วยจั๊บ เส้นบะหมี่ เป็นต้น

ส่วนกระถางรูปและป้ายหลุมศพ เป็นเครื่องใช้สำคัญในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการตาย ตามความเชื่อของคนจีนและคนไทยเชื้อสายจีน

แหล่งผลิต ในชั้นแรก ผลิตที่แหลมแท่นก่อนและผลิตเพื่อใช้ในครอบครัว เครื่องญาติ ในชุมชน ต่อมาเมื่อผู้สนใจผลิตภัณฑ์ดังกล่าว จึงมีการผลิตเพื่อขายในชุมชนก่อน ต่อมาจึงส่งไปขายในพื้นที่ที่มีชุมชนจีน และสุสานจีน หลายแห่ง เช่น ที่อ่างศิลา และที่ตัวเมืองชลบุรี ซึ่งมีคนจีนและคนไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก มากกว่าคนในท้องถิ่นเองเสียอีก ดังปรากฏในรายงานของเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี เสนาบดีกรมท่า ท่านทูตเกล้าฯ ถวายรายงาน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวาระที่เสด็จมาประทับแรมที่อ่างศิลาในปีพ.ศ.2419 ว่า

“...ตำบลอ่างศิลาที่มีบ้านเรือนราษฎร 189 เรือน ราษฎรไทย 180 คนเศษ ราษฎรจีนมาแต่เมืองจีน และเกิดเมืองไทย 560 คนเศษ รวบรวมราษฎรไทยจีน ชายหญิง ในอ่างศิลา 740 คนเศษ...” (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.2419 เอกสารรัชกาลที่ 5.1.1/2 อ้างถึง ภารดี มหาขันธ์.2555 หน้า 73)

1. กำเนิดครกหินอ่างศิลา

ในช่วงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชุมชนจีนแถบแหลมแท่นยังนิยมผลิตโม้หินเป็นหลัก การแกะสลักป้ายหลุมศพจีน (ฮวงซู่ย) และครกหินมีเพียงเล็กน้อยเท่านั้น และทำกันอยู่ในวงจำกัดเพื่อใช้สอยในครัวเรือน มีการแลกเปลี่ยนแบ่งปันกันใช้บ้าง การอยู่ร่วมกันระหว่างคนไทยและคนจีน ทำให้เกิดการเรียนรู้วัฒนธรรมภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน คนจีนผู้เข้ามาใหม่สังเกตเห็นว่า คนไทยใช้ครกเป็นอุปกรณ์สำคัญในการปรุงอาหาร และครกที่คนไทยสมัยนั้นใช้เป็นครกดินเผา สากไม้ ครกดินเผาเปราะบาง แตกหักชำรุดง่าย และต้องใช้แรงมากในการ โขลกส่วนผสมให้ละเอียด คนจีนจึงนำหินแกรนิตที่นำมาใช้ทำโม้ มาทำเป็นครกและสากขึ้น ใช้ แลกเปลี่ยนแบ่งปัน ส่วนที่เกินก็ส่งไปขายที่กรุงเทพฯ (ตลาดน้อย หรือตลาดเกีย)

อาชีพแกะสลักหินในระยะเริ่มแรก(ราวพ.ศ.2450) ทำกันภายในครอบครัว ไม่มีครอบครัว “พ่อทำครก แม่ทำสาก” ไม่มีลูกจ้าง ต่อมาภายหลังเมื่อมีการสร้างถนนสุขุมวิทเชื่อมกรุงเทพฯ กับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และมีการสร้างบ้านรับรองของสำนักงานกฤษฎีกา บนนเขาสามมุข(สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี พ.ศ.2496) สร้างสถานตากอากาศบางแสนพ.ศ.2498 และตั้งสถาบันอุดมศึกษาขึ้นที่ตำบลแสนสุข (ตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน พ.ศ.2498 ยกฐานะเป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตบางแสน ปีพ.ศ.2517 และแยกตัวเป็นมหาวิทยาลัยบูรพา ในปีพ.ศ.2533) การคมนาคมสะดวก ชุมชนขยายตัว มีนักท่องเที่ยวนิยมเดินทางมาท่องเที่ยวพักผ่อนตากอากาศชายทะเลกันเป็นจำนวนมาก ชายทะเลบางแสน แหลมแท่น อ่างศิลาลีกักไปด้วยนักท่องเที่ยวจากที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ สินค้าพื้นบ้านจำพวกผลิตภัณฑ์จากทะเลทั้งสดและแห้ง ผ้าทออ่างศิลา และครกหินอ่างศิลา เป็นสินค้าที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น โดยลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ครกหิน มีผู้นิยมซื้อกลับไปใช้ และไปเป็นของฝาก ความต้องการครกหินที่เพิ่มขึ้น ทำให้การผลิตขยายตัวจากครอบครัวสู่พี่น้องเครือญาติ เพื่อน และคนในหมู่บ้าน เริ่มมีการรวมตัวกันแกะสลักครกหินเพื่อจำหน่าย มีวางจำหน่ายทั้งที่แหลมแท่น ตลาดหนองมนและอ่างศิลา รวมทั้งส่งไปจำหน่ายในกรุงเทพฯด้วย (บรรยง บุญกั้งวาน.สัมภาษณ์: 2 ตุลาคม 2548.อ้างถึงใน ร.ต.อ.สมชาย ใ้วถาวร.2549: หน้า 39)

ภาพที่ 151-152 บ้านพักรับรองบนเขาสามมุง

ภาพที่ 153 สถานตากอากาศบางแสน

ภาพที่ 154 ชายทะเลบางแสน

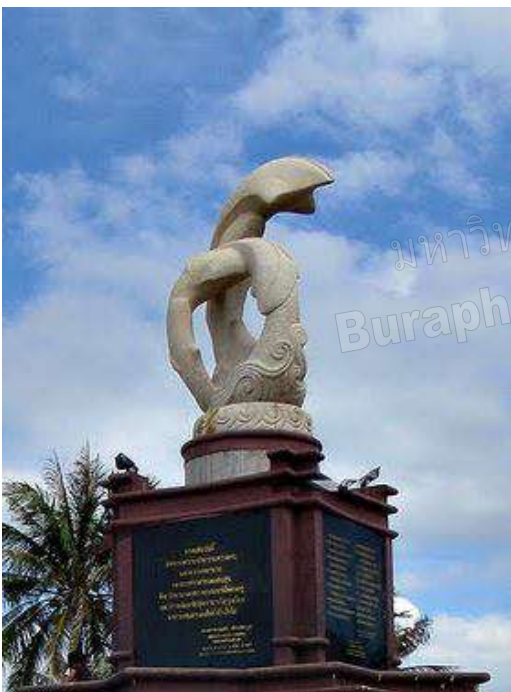

ภาพที่ 155 วิทยาลัยวิชาการศึกษา

ภาพที่ 156 บาร์แหลมแท่น

ภาพที่ 157-158 บ้านพักรับรองแหลมแท่น

ภาพที่ 159 อนุสาวรีย์แหลมแท่น

ภาพที่ 160 แหลมแท่นปัจจุบัน

ต่อมาในปีพ.ศ.2503 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ได้มาสร้างบ้านพักรับรองของรัฐบาลขึ้นใหม่ที่แหลมแท่น มีการเวนคืนที่ดินจากชาวบ้าน และห้ามขุดตัดหินจากชายฝั่งทะเลแหลมแท่นเสียไป ประกอบกับกรมศิลปากรก็ต้องการอนุรักษ์หินบริเวณแหลมแท่นไว้ จึงออกประกาศห้ามตัดหินที่บริเวณดังกล่าว และพบว่าหินแกรนิตที่อ่างศิลามีคุณภาพ(คุณสมบัติ) ดีกว่าที่แหลมแท่นเสียอีก บ่อหินสำคัญของอ่างศิลาอยู่บริเวณใกล้วัดอ่างศิลา

ชุมชนอ่างศิลาจึงกลายเป็นแหล่งผลิตและจำหน่ายครกหินที่มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักและต้องการกันทั่วไป เพราะเป็นครกหินที่มีคุณภาพดี "ครกหินอ่างศิลา" กลายเป็นสินค้าและสัญลักษณ์ของอ่างศิลาแทนที่ "ผ้าทออ่างศิลา" นับแต่ทศวรรษที่ 2510 เป็นต้นมา

2. ขั้นตอนการผลิตครกหินอ่างศิลา

ขั้นตอนการผลิตครกหินที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่อดีต มี 5 ขั้นตอนใหญ่ ๆ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การผ่า(สกัด) หิน ช่างแกะสลักหินจะไปผ่าหรือสกัดหินที่มีอยู่ตามชายฝั่งทะเลบ้านแหลมแท่น หรือบ่อหินบริเวณบ้านอ่างศิลา โดยใช้เหล็กสกัดที่เรียกว่าจ้ำ (เหล็กท่อนยาวประมาณ 1 คืบ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 นิ้ว ปลายข้างหนึ่งแหลม) และค้อนเหล็กผ่าสกัดหินหรือตัดหินให้ได้ขนาดตามความต้องการ

ภาพที่ 161-164 เครื่องเจียร จ้ำ ค้อน และไม้วัด ไม้ฉาก

ขั้นตอนที่ 2 การขึ้นหุ่น ช่างจะนำหินที่ผ่า(ตัด) มาสกัดตกแต่งให้มีรูปทรงกรวยอย่างคร่าว ๆ ตามขนาดที่ต้องการ โดยมีลักษณะเป็นหุ่นครก ก่อนที่จะนำไปตกแต่งให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นในขั้นต่อไป

ภาพที่ 165 นำหินมาสกัดเป็นรูปทรงกรวย

ภาพที่ 166 เจียรครกตามขนาด

ขั้นตอนที่ 3 การแพะหน้า หลังจากได้หุ่นครกแล้ว ใช้จ้ำสกัดหน้าหุ่นครกให้เรียบ แล้วใช้ไม้จิ้ม (ทำด้วยไม้ไผ่เหลาปลายให้แบนเสียมให้เป็นซี่ ๆ) จุ่มน้ำหมึกจีน วาดรูปวงกลมบนหน้าหุ่นสองวงซ้อนกัน โดยมีระยะห่างกันประมาณ 1 นิ้ว เพื่อเป็นแบบร่างในการขุดครกต่อไป

ภาพที่ 167 การแพะหน้าครกเพื่อขุด

ภาพที่ 168 หุ่นครกที่ขุดแล้ว

ขั้นตอนที่ 4 การขุดครกและแต่งครก ช่วงจะใช้เหล็กสกัดหน้าหิน ตามลายเส้นที่วาดไว้ให้เป็นร่องลึกแล้วสกัดเอาเนื้อหินส่วนในที่ต้องการให้เป็นหลุมออกเมื่อได้ความลึกตามต้องการแล้ว จึงมาสกัดผิวด้านนอกของครกออกให้เรียบ เมื่อได้รูปครกตามต้องการแล้ว ช่วงจะขัดแต่งให้เรียบร้อยอีกครั้งหนึ่ง รูปแบบของครกหินรุ่นแรก ๆ ทำเลียนแบบครกดินเผาของไทย (ทรงสูงคล้ายครกส้มตำ) ผสมผสานกับรูปแบบของกระถางรูปของจีน (ทรงป้อมเตี้ย) ต่อมารูปทรงของครกหินอ่างศิลาได้มีการพัฒนาเป็นครกที่มีเอว และมีหูจับสองข้าง

ภาพที่ 169-171 แต่งครกให้เรียบ

ขั้นตอนที่ 5 การทำสาก ใช้หินที่ได้จากแหล่งเดียวกันมาทำเป็นสาก โดยใช้จ้ำสกัดผิวด้านนอกออกให้เป็นรูปสาก ซึ่งจะมีความยาวประมาณ 8-10 นิ้ว ปลายด้านด้ามจับจะเล็กกว่าปลายอีกด้านหนึ่ง (ด้านที่ใช้ตำ) เมื่อสกัดได้รูปทรงและขนาดที่ต้องการแล้วจึงขัดให้ผิวเรียบ

ปัจจุบันการทำครกอ่างศิลา ได้มีการนำเครื่องมือสมัยใหม่มาใช้เพื่อช่วยทุ่นแรงและประหยัดเวลา รวมทั้งช่วยเพิ่มจำนวนการผลิตได้อีกด้วย เครื่องมือดังกล่าวได้แก่ ลูกหนู สว่านไฟฟ้า เครื่องเจียรไฟฟ้า เป็นต้น

3. อุตลักษณ์ของครกอ่างศิลา

ลักษณะเฉพาะของครกอ่างศิลาที่ทำให้คนรู้จักและสามารถสังเกตความแตกต่างระหว่างครกหินอ่างศิลาและครกจากแหล่งผลิตอื่นได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า "อัตลักษณ์" ของครกหินอ่างศิลา เกิดจากปัจจัยที่สำคัญอย่างน้อย 2 ประการคือ 1) คุณสมบัติของหินแกรนิตที่นำมาผลิตครก 2) รูปทรงของครกอ่างศิลา

3.1 คุณสมบัติของหินที่นำมาผลิตครก หินแกรนิตที่นำมาผลิตครกและสาก เป็นหินที่มีคุณสมบัติเฉพาะที่พบที่บริเวณแหล่งหินอ่างศิลาเท่านั้น เป็นหินที่เกิดจากการเย็นตัวอย่างช้า ๆ ของหินอัคนีเมื่อนำมาผลิตครกและสากแล้วจะมีลักษณะเฉพาะดังนี้

3.1.1 สีของครกหินอ่างศิลา ครกหินอ่างศิลาจะมีสีที่แตกต่างจากแหล่งผลิตอื่น เพราะหินแกรนิตที่นำมาใช้ผลิตเป็นหินที่มีเนื้อเหนียว แน่น แข็งแกร่ง มีสีเหลืองมันปู สีขาว หรือสีเหลืองส้ม ซึ่งแตกต่างจากแหล่งอื่นที่มีมักจะเป็นหินแกรนิตสีเทาดำ นอกจากนั้นเนื้อหินแกรนิตที่อ่างศิลายังมีเกล็ดแวววาวคล้ายเกล็ดเพชร ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของหินแกรนิตที่พบบริเวณตำบลอ่างศิลา บ้านปึก และเสม็ด (กรมทรัพยากรทางปัญญา.2556: ทะเบียนเลขที่ สข.56100057) ปัจจัยจากเนื้อหินนอกจากจะมีผลต่อคุณสมบัติภายนอกของครกหินอ่างศิลาแล้ว ยังมีผลต่อรสชาติของอาหารที่โขลกด้วยครกหินอ่างศิลาอีกด้วย

3.1.2 คุณสมบัติพิเศษของหินอ่างศิลาที่ใช้ผลิตครกและสาก ด้วยลักษณะบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ของหินแกรนิตอ่างศิลาที่นำมาผลิตครกและสาก ทำให้ครกหินอ่างศิลามีคุณสมบัติพิเศษดังนี้

ประการแรก จากลักษณะเนื้อหินที่ค่อนข้างหยาบทำให้สามารถบดโคลิกได้ละเอียดเร็ว และไม่ต้องออกแรงโคลิกมาก

ประการที่สอง เมื่อดำหรือ โคลิก ครกกับสากกระทบกัน แร่ธาตุที่ประกอบอยู่ในเนื้อหินค่อย ๆ หลุดออกมาปะปนกับอาหารที่โคลิก ซึ่งแร่ธาตุบางชนิดมีส่วนช่วยรสชาติอาหาร ทำให้อาหารที่ปรุงมีรสชาติดีขึ้น

ประการที่สาม หินแกรนิตจากแหล่งหินอ่างศิลามีเนื้อแข็งแกร่ง ทนทาน เมื่อนำมาผลิตครกหรือสาก เวลาใช้โคลิกจะไม่มีเนื้อทรายหรือเมล็ดทรายปนออกมาเหมือนครกที่ผลิตจากบางแหล่ง

3.2 อัตลักษณ์ด้านรูปทรงของครก รูปทรงของครกหินอ่างศิลาในระยะแรกยังไม่ผู้ลงตัวนัก ผู้ผลิตได้แนวคิดมาจาก "ครกจีน" และ "กระถางรูปแบบจีน" ซึ่งมีลักษณะสั้นเตี้ย ต่อมาจึงพยายามทำให้อู้งามแบบครกดินเผาของไทย และมีการทำส่วนล่างให้สอดเข้าไปแบบเอวคน และเพิ่มปุมหรือหูทั้งสองข้างที่ขอบปากครก เพื่อให้สะดวกในการยกหรือใช้สอย ซึ่งเป็นรูปแบบที่มีลักษณะลงตัว สมบูรณ์และสะดวกต่อการใช้งาน รูปแบบนี้จึงได้กลายเป็นอัตลักษณ์ของครกอ่างศิลา กล่าวคือครกอ่างศิลาต้องเป็นครกที่มีรูปทรงที่มีเอว และมีปุมหรือหูทั้งสองด้านที่ปากครก เนื้อหินเป็นสีเหลืองมันปู สีขาว หรือสีเหลืองส้ม(สุชาติ เกาทอง. 2553: หน้า 40)

ภาพที่ 172-173 ครกหินอ่างศิลา (มีเอว มีหู สีเหลืองมันปู)

นอกจากรูปทรงที่เป็นอัตลักษณ์ของครกหินอ่างศิลาแล้ว ช่างแกะสลักหินและเจ้าของธุรกิจด้านการแกะสลักหินอ่างศิลา ยังได้พัฒนารูปแบบของครกหินออกมาอย่างหลากหลาย โดยเน้นด้านการตลาดมากกว่าการใช้ประโยชน์ประจำวัน

ภาพที่ 174 มีพุกคล้ายพีกทอง

ภาพที่ 175 แบบพุกเกลียว

ภาพที่ 176-177 ทรงสี่เหลี่ยมฐานสอบ

4. กระบวนการสร้างครกหินอ่างศิลาให้เป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่น

การที่ครกหินอ่างศิลา มีอัตลักษณ์ทั้งในด้านคุณภาพการใช้งาน และรูปทรง เป็นที่รับรู้ของคนทั่วไป ยังผลให้ตำบลอ่างศิลาในฐานะแหล่งผลิต และจำหน่ายครกที่สำคัญของประเทศไทย ได้พยายามใช้ภาพของ "ครกอ่างศิลา" มาสร้างเป็นสัญลักษณ์ในการสื่อความหมายในท้องถิ่น ทั้งในส่วนของภาครัฐและเอกชน กล่าวคือ

ภาพที่ 178-179 ครกหินหน้าทางเข้าตลาดอ่างศิลา

4.1 ครกกับการเป็นสัญลักษณ์สื่อความหมายของชุมชนอ่างศิลา การที่ "ครกหินอ่างศิลา" กลายเป็นสินค้าพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงทั้งในด้านคุณภาพ และรูปลักษณะอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลานานนับศตวรรษ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ภาครัฐและเอกชนในท้องถิ่นอ่างศิลา ดำริที่จะสร้าง "ครกหินอ่างศิลา" ให้เป็นสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายแก่ท้องถิ่น ดังนี้

4.1.1 ใช้ครกหินสร้างหมุดหมายสำคัญของตำบลอ่างศิลา ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนผ่านการสร้างครกหินขนาดใหญ่บริเวณสามแยก(สี่แยก) หน้าทางเข้าตลาดเก่าอ่างศิลา ซึ่งบริเวณดังกล่าวมีลักษณะทางภูมิทัศน์ที่โดดเด่นเนื่องจากเป็นเนินเขา และอยู่บนถนนสาย 3134 ซึ่งเป็นเส้นทางผ่านไปมา โดยสร้างครกหินขนาดใหญ่ตั้งอยู่ด้านหน้าของแท่นประดิษฐาน พระสิวลีมหาลาก ซึ่งเป็นพระอรหันต์สาวก ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นเอตทัคคะด้าน โขคลาก สอดคล้องกับชุมชนอ่างศิลาที่ทำการค้าขายครกหิน และผลิตภัณฑ์จากหินตลอดสองข้างทาง การสร้างครกหินขนาดใหญ่ในจุดดังกล่าว สื่อความหมายให้เห็นถึงการสร้างหมุดหมายในเชิงพื้นที่ เพื่อแสดงให้เห็นว่า บริเวณนี้เป็นแหล่งผลิตและจำหน่ายครกที่สำคัญของประเทศไทยและของโลก และในปัจจุบันกระแสความนิยมของสังคมที่นิยมการสื่อสารผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น Face book Line จุดนี้จึงได้กลายเป็นจุดสำคัญในการถ่ายรูปคู่กับครกขนาดใหญ่ เพื่อเป็นสัญลักษณ์และแสดงหมุดหมายเชิงพื้นที่ว่า ได้เดินทางมาถึงอ่างศิลาแล้ว (ชรรส ศรีรัตนบัลล์. 2557: หน้า 13)

4.1.2 ครกหินกับการเป็นที่สุดในโลก ร้านรุ่งเรืองศิลาทิพย์ ตำบลเสม็ด อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี ได้สร้างครกหินที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก ไว้ที่หน้าร้าน และครกหินที่เล็กที่สุดในโลก แกะสลักโดยนายธานี ยิ้มเรื่อน ช่างแกะสลักครกหินอ่างศิลา บุคคลดีเด่นด้านวัฒนธรรม สาขาหัตถกรรม จังหวัดชลบุรี ครกหินเล็กที่สุดในโลกนี้ได้รับการบันทึกลงในวารสาร Guinness Book Record ความพยายามในการสร้างครกหินที่ใหญ่ที่สุด และเล็กที่สุดในโลก สะท้อนให้เห็นว่าชาวอ่างศิลาพยายามสื่อสารให้ชาวโลกรับรู้ว่าเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญด้านการผลิตครกหินมากที่สุด ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เป็นสัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นเพื่อเน้นย้ำให้เห็นความเชี่ยวชาญในการผลิตครกหินในระดับสากล

ภาพที่ 180 ครกหินใหญ่ที่สุดในโลก
(ร้านรุ่งเรืองศิลปหัตถ์)

ภาพที่ 181 ครกจิ๋ว

ภาพที่ 182-183 รูปสัญลักษณ์ครกอ่างศิลานบนเสาไฟฟ้า

4.13 คำขวัญเกี่ยวกับ “ครกหิน” ของเทศบาลเมืองอ่างศิลา “สักการะองค์หน้าจาก
งามล้ำค่าพระตำหนัก ชนรู้จักแหล่งครกหิน เขียวที่ยอดินบุญกองข้าว ตลาดแก่นับร้อยปี” (เทศบาลเมืองอ่าง
ศิลา.2557: <http://angsilacity.go.th/public/>) คำขวัญนี้เทศบาลเมืองอ่างศิลาพยายามนำเสนออัตลักษณ์สำคัญ
ของท้องถิ่น “ครกหิน” เป็นสิ่งหนึ่งที่ได้รับการนำเสนอผ่านคำขวัญ สะท้อนให้เห็นว่าท้องถิ่นเล็งเห็น
ความสำคัญของครกหินเป็นอย่างยิ่ง คำขวัญที่ว่า “ชนรู้จัก แหล่งครกหิน” เป็นการสื่อให้ผู้ฟังรับรู้ว่าการครกหิน
อ่างศิลาเป็นของดี มีคุณภาพและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของชาวไทยและชาวต่างชาติมานานแล้ว

4.1.4 ถนนสาย “ครกหิน” ทางหลวงหมายเลข 3134 ซึ่งแยกจากถนนสุขุมวิทไปตลาดอ่างศิลาเป็นเส้นทางหลักที่นักท่องเที่ยวและผู้สัญจรไปมาใช้เดินทางมายังย่านการค้าและตลาดอ่างศิลา และสะพานปลาอ่างศิลาไปจนถึงเขาสามมุข แหลมแท่น และหาดบางแสนได้โดยสะดวก ในปีงบประมาณ 2556 เทศบาลเมืองอ่างศิลาได้ติดตั้งรูปสัญลักษณ์ครกอ่างศิลา บนเสาไฟฟ้าตลอดสองข้างถนนจากแยกสุขุมวิท ไปจนถึงตลาดอ่างศิลา รูปสัญลักษณ์ครกอ่างศิลามีลักษณะเด่นคือหูทั้งสองข้างและตรงกลางครกเขียนคำว่า “อ่างศิลา” ประดับด้วยลายกนก เทศบาลเมืองอ่างศิลาพยายามสื่อความหมายให้แก่ผู้ใช้เส้นทางสายนี้ว่า กำลังเข้าสู่ดินแดนแห่งครกหินอ่างศิลา เป็นวิธีการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว แหล่งการค้า และเป็นหมุดหมายเชิงพื้นที่ของท้องถิ่นที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

4.1.5 การใช้สัญลักษณ์รูป “ครกหิน” ในสื่อลักษณะต่าง ๆ องค์กรปกครองท้องถิ่นอ่างศิลา (เทศบาลเมืองอ่างศิลา) ได้นำรูปครกและเสาไฟไปสร้างเป็นสัญลักษณ์ในหลาย ๆ รูปแบบ ตัวอย่างเช่น เว็บไซต์ของเทศบาลเมืองอ่างศิลาก็ใช้รูปครกและเสาไฟเป็น Icon สำหรับกดเชื่อมโยงไปยังหน้าต่างอื่น ๆ นอกจากนั้นเว็บไซต์หรือหน้าเพจของร้านอาหาร ร้านกาแฟในพื้นที่อ่างศิลาก็มีใช้รูปครกเป็นสัญลักษณ์อยู่หลายแห่ง (ธรรศ ศรีรัตนบัลล์.2556: หน้า 14)

4.2 ครกหินกับการเป็นสุดยอดผลิตภัณฑ์ประจำตำบล การส่งเสริมเศรษฐกิจของท้องถิ่นตามโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) “ครกหินอ่างศิลา” ได้ถูกเลือกเป็นสินค้าประจำตำบล และนำเข้าประกวดเพื่อรับรางวัล ซึ่งได้รับรางวัลอย่างต่อเนื่อง เช่นรางวัลผลิตภัณฑ์ดีเด่นของจังหวัดชลบุรีประจำปีพ.ศ.2449 รางวัล OTOPT ระดับคัดสรร 4 ดาว ระดับประเทศปีพ.ศ.2546 รางวัล OTOPT ระดับคัดสรร 3 ดาวระดับประเทศปี 2552 รางวัล OTOPT ระดับคัดสรร 2 ดาว ระดับประเทศปีพ.ศ.2553 (ข้อมูลผลิตภัณฑ์โอท็อปจังหวัดชลบุรี เทศบาลเมืองอ่างศิลา,2557(ระบบออนไลน์) <http://angsilacity.go.th/public/>)

การได้รับรางวัลต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง นอกจากเป็นการแสดงให้เห็นว่า “ครกหินอ่างศิลา” เป็นสุดยอดของดีของท้องถิ่นอย่างแท้จริงแล้ว ยังชี้ให้เห็นว่า “ครกหินอ่างศิลา” ถูกเลือกให้เป็นผลิตภัณฑ์ในการสร้างการรับรู้เกี่ยวกับ “ของดีและภูมิปัญญาท้องถิ่น” แก่บุคคลภายนอกทั้งในระดับประเทศและระดับสากลด้วย

5. พัฒนาการการแกะสลักหินอ่างศิลา: จากครกหินอ่างศิลา-หินประดับและรูปเคารพ

ในช่วงที่ตลาดครกหินอ่างศิลาในต่างประเทศลดความต้องการลง เพราะมีครกหินจากประเทศจีน ซึ่งมีราคาถูกกว่าเข้าไปแข่งขัน ยอดส่งออกครกหินอ่างศิลาลดลงผู้ประกอบการอุตสาหกรรมแกะสลักหินอ่างศิลา จึงต้องปรับเปลี่ยนการตลาด จากการผลิตหรือขายครกหินอย่างเดียว มาเป็นผลิตและขายผลิตภัณฑ์ที่ทำจากหินในรูปแบบอื่น ๆ ด้วย เช่น แกะสลักหินประดับสวน รูปแบบต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นสัตว์มงคลตามคติความเชื่อของคนไทยเชื้อสายจีน เช่น สิงโตจีน ปีเซี่ย เต่ามังกร รวมทั้งช้างของไทยด้วย

นอกจากหินประดับแล้วยังนิยมแกะสลักรูปเคารพตามความเชื่อทางศาสนาพุทธ พราหมณ์(ฮินดู) และพุทธ
 มหาญาณ เช่น พระพุทธรูปศิวลึงค์ เทวรูป พระโพธิสัตว์กวนอิม รวมทั้งวัตถุสัญลักษณ์ทางศาสนา เช่น
 ใบเสมา เศาธรรมจักร ลูกนิมิต ฯลฯ ผลงานด้านการแกะสลักหิน ทำให้อ่างศิลาที่มีชื่อเสียงในฐานะแหล่ง
 แกะสลักหินฝีมือดีแห่งหนึ่งของประเทศไทย นอกจากนี้ช่างในพื้นที่ซึ่งสืบทอดภูมิปัญญาด้านการแกะสลัก
 หินจากบรรพชนจีน โพนทะเลมานับศตวรรษแล้ว ยังมีช่างแกะสลักที่มีทักษะและฝีมือเป็นที่ยอมรับจาก
 พื้นที่อื่นเข้ามาทำงานที่อ่างศิลาอีกจำนวนหนึ่งด้วย งานแกะสลักหินของอ่างศิลาจึงเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป
 อย่างกว้างขวางดังจะพิจารณาได้จากกรณีที่มีคนนิยมมาว่าจ้างช่างอ่างศิลาเป็นผู้แกะสลักพระ โพธิสัตว์
 กวนอิมขนาดใหญ่(สูง 4-5 เมตร) ซึ่งต้องใช้ช่างแกะสลักที่มีความชำนาญอย่างยิ่ง ปรากฏว่าช่างอ่างศิลา
 ได้รับความไว้วางใจให้เป็นผู้สร้างสรรค์ผลงานดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 184 สิงโตจีน

ภาพที่ 185 ปีศาจ

ภาพที่ 186 เต่ามังกร

ภาพที่ 187 ช้าง

ภาพที่ 188-189 พระพุทธรูป

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

ภาพที่ 190-191 พระโพธิสัตว์กวนอิม

ภาพที่ 192-193 ไนเสมา

ภาพที่ 194 เสาศรรรมจักร

ภาพที่ 195 ลูกนิมิต

ภาพที่ 196-197 ครุฑ

6. การปรับตัวของครกหินอ่างศิลา

ปัจจุบันวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปรวมถึงตลาดการค้าครกหิน ซึ่งขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางทั้งในและต่างประเทศ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนำไปสู่การปรับตัวของการผลิตครกหินอ่างศิลาโดยเฉพาะในด้านรูปลักษณะ เพราะความต้องการครกหินในสังคมไทยและสังคมโลกมีได้ต้องการนำไปใช้เป็นอุปกรณ์ในการประกอบอาหารเท่านั้น ผู้บริโภคจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะนำไปใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง เป็นองค์ประกอบของการสร้างสรรค์งานศิลปะ หรือใช้เป็นของฝาก ของที่ระลึก ผู้ผลิตจึงพยายามปรับการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ครกหินอ่างศิลาในปัจจุบันจึงมีหลากหลายรูปแบบและขนาด กล่าวคือ

- 6.1 รูปแบบดั้งเดิม เหมาะสำหรับนำไปใช้เป็นอุปกรณ์ในการประกอบอาหาร มีหลากหลายขนาด
- 6.2 รูปทรงใหม่ เช่นครกฟักทอง ครกทรงเกลียว ครกขา ครกทรงสี่เหลี่ยม ครกกลม มังกร ครกกลมเมฆ
- 6.3 ครกที่มีสีสันสวยงาม มีการระบายสีหรือวาดลวดลายเพื่อสร้างความโดดเด่น สวยงามให้แก่ครก มีทั้งภาพ และตัวอักษร บอกแหล่งผลิตเพื่อใช้เป็นของฝากของที่ระลึก บางร้านยังเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ซื้อวาดภาพลงบนครกก่อนนำกลับไปด้วย
- 6.4 ครกที่มีหลายขนาด ปัจจุบันมีการปรับขนาดของครกให้มีหลายขนาดเพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการของผู้ซื้อ โดยมีตั้งแต่ขนาดจิ๋ว เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1-2 เซนติเมตร ไปจนถึงขนาดใหญ่ นอกจากนี้ยังมีการจัดจำหน่ายเป็นชุด ที่มีขนาดไล่เรียงกันไปจากเล็กไปจนถึงใหญ่ เพื่อเป็นของที่ระลึกมากกว่าเอาไปใช้จริง
- 6.5 รูปลักษณะครกหินอ่างศิลา เนื่องจากการท่องเที่ยวเติบโตอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับความเปลี่ยนแปลงในวิถีการดำเนินชีวิต การซื้อครกหินจึงไม่จำเป็นสำหรับบางครอบครัว ดังนั้นจึงมีการผลิตรูปสัญลักษณ์ครกหินอ่างศิลาในหลายรูปแบบ เช่นที่ทับกระดาย แจกันดอกไม้ แม่เหล็กติดตู้เย็น เซรามิกขนาดเล็ก พวงกุญแจ โดยใช้วัสดุในการผลิตที่หลากหลาย เช่น เรซิน ปูนพลาสติก และไม้เป็นต้น

ภาพที่ 198 ครกหินทรงแปดเหลี่ยม

ภาพที่ 199 ครกหินลายมังกร

ภาพที่ 200 ครกที่ตกแต่งด้วยคำว่า "อ่างศิลา"

ภาพที่ 201 ครกตกแต่งด้วยภาพวาดระบายสี

ภาพที่ 202 ครกจิ๋ว-โมจิ๋ว

ภาพที่ 203 ครกจิ๋วขนาดต่าง ๆ

ภาพที่ 204 แก้วหินรูปทรงครกอ่างศิลา

ครกหินอ่างศิลาเป็นผลิตภัณฑ์พื้นบ้านที่สะท้อนให้เห็นการใช้ภูมิปัญญาของคนในการนำเอาธรรมชาติแวดล้อมมาดัดแปลงใช้เพื่อความสะดวกในการดำรงชีวิต ครกหินอ่างศิลานอกจากจะสะท้อนการเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติแวดล้อมอย่างรู้คุณค่าซึ่งกันและกันแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนที่มีความหลากหลาย ด้านชาติพันธุ์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญา อย่างมีคุณภาพจนนำไปสู่การผลิตและพัฒนาผลิตภัณฑ์จากหินแกรนิตอย่างต่อเนื่อง โดยมีครกหินอ่างศิลาที่มีรูปทรงที่เป็นเอกลักษณ์ เป็นผลผลิตที่เกิดจากการปรับเปลี่ยน ทดลองใช้ให้เหมาะสมกับการใช้งาน กล่าวคือ เป็นครกหินที่มีเอวเพื่อลดน้ำหนักครก และง่ายต่อการยกและการนำไปตั้งวาง มีปุ่มสองด้าน หรือหูซึ่งพัฒนาเพิ่มเติมขึ้นมาเพื่อให้สะดวกต่อการหยิบยกในขณะเคลื่อนย้าย และประคองครกในขณะใช้งาน(โบลก) ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นพัฒนาการขั้นสูงในด้านรูปทรง เพื่อให้สอดคล้องกับการใช้งานในท้องถิ่นอย่างแท้จริง

การขยายตัวของตลาดการค้าครกหินอ่างศิลา สัมพันธ์กับการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการขยายตัวเส้นทางคมนาคม และนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวในภาคตะวันออก ทำให้ครกหินอ่างศิลากลายเป็นของฝากที่ถูกใจทั้งผู้รับและผู้ซื้อไปใช้เอง ทั้งนี้เพราะรูปลักษณ์และคุณภาพของเนื้อหินที่มีลักษณะพิเศษดังกล่าว แล้วแต่ต้น ทำให้ครกหินอ่างศิลากลายเป็นอุปกรณ์คู่ครัวที่เป็นที่รู้จักคุ้นเคยของสังคมไทยมาเป็นเวลานาน แต่ด้วยทรัพยากรหินแกรนิตที่มีอยู่อย่างจำกัด ในขณะที่อ่างศิลาได้กลายเป็นแหล่งผลิต และตลาดค้าครกที่เป็นที่รู้จัก และต้องการอย่างกว้างขวาง ทำให้ต้องนำหินแกรนิตจากแหล่งอื่นมาผลิต ถึงกระนั้นผู้บริโภคก็ยังรับรู้และเข้าใจว่าเป็น "ครกหินอ่างศิลา" ดังเดิม ทั้งนี้เพราะครกหินอ่างศิลาได้กลายเป็นสัญลักษณ์ในการสื่อความหมายถึงคุณภาพครกชั้นดีของประเทศไทย

ในช่วงเวลาที่ตลาดส่งออกครกหินอ่างศิลาซบเซาลงระยะหนึ่ง บรรดาผู้ประกอบการ และช่างแกะสลักหิน ได้ใช้ภูมิปัญญาด้านการตลาดและความเชี่ยวชาญด้านการแกะสลักหิน ไปผลิตหินประดับสนาม ประดับอาคาร และศาสนสถาน และแกะสลักรูปเคารพตามความเชื่อในศาสนา ทั้งศาสนาพุทธเวรเวท พุทธมหาญาณ และฮินดู และได้รับความนิยม เชื่อมั่นไว้วางใจให้เป็นผู้สร้างสรรค์งานดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง มาจนถึงปัจจุบัน

ด้วยความมีชื่อเสียงในฐานะแหล่งผลิตและจำหน่ายครกที่สำคัญ เป็นเหตุให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนในพื้นที่อ่างศิลาได้ใช้สัญลักษณ์ของ "ครกหิน" ในการสื่อความหมาย สะท้อนผ่านการสร้างครกขนาดใหญ่และเล็กที่สุดในโลก เพื่อเน้นย้ำความชำนาญในการผลิตครกหิน การใช้สัญลักษณ์ครกหินในการนิยามอัตลักษณ์ของชุมชนผ่านการสร้างเสาไฟฟ้าแสงสว่างตามถนน ป้ายต่าง ๆ ตลอดจนการใช้ครกเป็นสัญลักษณ์ในร้านค้าเอกชน และเป็นสัญลักษณ์ในรูปแบบต่าง ๆ ในสื่อที่นำเสนอผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ด้วย

ความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้ความต้องการครกมิได้หยุดอยู่เพียงอุปกรณ์ในการทำอาหาร การผลิตครกหินจากอ่างศิลาจึงมีการปรับตัวทั้งด้านรูปปลั๊กชน สีสัน หน้าที่การใช้งานและวัสดุที่ใช้ในการผลิต เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก แต่ทั้งหมดที่กล่าวมาก็ยังถูกผลิตขึ้นภายใต้ชื่อของ "ครกหินอ่างศิลา" ซึ่งเป็น "สัญลักษณ์" ที่ประทับอยู่บนผลิตภัณฑ์ และสื่อความหมายถึงความเป็นครกหินที่มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับทั้งในประเทศและในระดับสากล

บทที่ 5

บทสรุป

ภูมิสังคมและวัฒนธรรม

อ่างศิลาหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “อ่างหิน” ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นต้นมาถึงยุคปรับปรุงประเทศตามแบบตะวันตก เคยเป็นที่จอดพักเรือสินค้านานาชาติที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับราชอาณาจักรสยาม(ไทย) ตั้งอยู่ระหว่างเมืองบางปลาสร้อย(อำเภอเมืองชลบุรี) กับบางแสน ในปีพ.ศ.2419 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกฐานะให้เป็นเมือง หลังการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาค เมืองอ่างศิลาเปลี่ยนฐานะเป็นอำเภอตามพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ในปีพ.ศ. 2441 มีหลวงอนุรักษนฤคุณ(แถบ) เป็นนายอำเภอคนแรก ปีพ.ศ.2443 เปลี่ยนฐานะเป็นตำบลอยู่ในอำเภอเมืองชลบุรี มีหมู่บ้านอยู่ในตำบล 5 หมู่บ้านต่อมาในปีพ.ศ.2495 ได้รับการจัดตั้งเป็น “สุขาภิบาลอ่างศิลา” ในอำเภอเมืองชลบุรี ปีพ.ศ.2542 สุขาภิบาลอ่างศิลาได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลอ่างศิลาตามพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ.2542 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2554 เทศบาลตำบลอ่างศิลาได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลเมืองอ่างศิลา

เทศบาลเมืองอ่างศิลาดังอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอเมืองชลบุรี มีพื้นที่ 11,615 ไร่ (18.60 ตารางกิโลเมตร) มีอาณาเขตปกครอง 4 ตำบล คือ ตำบลอ่างศิลา และตำบลบ้านปึกทั้งตำบล ส่วนตำบลเสม็ดและตำบลห้วยกะปิ บางหมู่บ้าน ประกอบด้วยหมู่บ้าน 20 หมู่บ้าน (ตำบลอ่างศิลา 5 หมู่บ้าน ตำบลบ้านปึก 7 หมู่บ้าน (หมู่ที่ 1-7) ตำบลเสม็ด 6 หมู่บ้าน (หมู่ที่ 3-8) ตำบลห้วยกะปิ 2 หมู่บ้าน (หมู่ที่ 4-5)

ที่ตั้งสัมพันธ์ ทิศเหนือติดต่อกับเทศบาลตำบลเสม็ด ทิศใต้ติดต่อกับเทศบาลเมืองแสนสุข ทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลห้วยกะปิ ทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอไทย

ประชากร ปีพ.ศ.2555 เทศบาลเมืองอ่างศิลามีประชากร 30,538 คน เป็นชาย 14,200 คน หญิง 16,278 คน ประกอบด้วยครัวเรือน 16,647 หลังคาเรือน ความหนาแน่นเฉลี่ย 1,642 คน ต่อตารางกิโลเมตร

โครงสร้างทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย เศรษฐกิจบริการเกษตร ที่เน้นหนักไปทางด้านบริการ ประมง และการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง พืชหอยนางรม หอยแมลงภู่ และหอยแครง การค้าพาณิชย์มีห้างสรรพสินค้า 2 แห่ง ร้านสะดวกซื้อ 11 แห่ง ร้านค้าขนาดเล็กและขนาดกลางจำนวนมาก ด้านบริการ มีโรงแรม รีสอร์ท และบังกะโล 11 แห่ง สถานบริการน้ำมันเชื้อเพลิงประเภทก. 4 แห่ง ด้านอุตสาหกรรม มีสถานประกอบการอุตสาหกรรม 18 แห่ง(โรงงานพริกไทย ทำเส้นก๋วยเตี๋ยว ทำน้ำปลา น้ำแข็ง น้ำดื่ม และเครื่องดื่มไม่มีแอลกอฮอล์ ทำตุ๊กตาผ้า อย่างละ 1 แห่ง โรงงานประกอบกิจกรรมเกี่ยวกับไม้ โรงพิมพ์ผลิตภัณฑ์พลาสติก อย่างละ 2 แห่ง โรงงานประกอบกิจการเกี่ยวกับโลหะ (โรงเหล็ก) 4 แห่ง) ด้านการ

ท่องเที่ยว อ่างศิลามีมรดกทางวัฒนธรรมที่สามารถจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้ 4 กลุ่มคือ กลุ่มศาสนสถาน (ได้แก่วัดอ่างศิลา วัดเสม็ด วัดโกมุทร์รัตนาราม ศาลเจ้านาจาซาไฟจื่อ ศาลเจ้าแม่กวนอิมพันมือ เป็นต้น) กลุ่มโบราณสถาน (ได้แก่ตีกรมหาราช ตีกราชินี ตะพานหิน (สะพานปลาอ่างศิลาในปัจจุบัน) และตลาดเก่า เป็นต้น) กลุ่มมรดกภูมิปัญญา ได้แก่ กลุ่มฟื้นฟูการท่องเที่ยวอ่างศิลา - เสม็ด กลุ่มอุตสาหกรรม และสลักหิน และกลุ่มอาหารพื้นบ้าน (ห่อหมก ขนมเรไร ฯลฯ) เป็นต้น)

วัฒนธรรมประเพณี การที่อ่างศิลาดังอยู่ริมทะเลที่อุดมสมบูรณ์มีอากาศดี และเป็นที่ยอดพักเรือสินค้าจากนานาประเทศที่เข้ามาติดต่อกับชายกับประเทศไทย อ่างศิลาจึงเป็นที่รู้จักและชื่นชอบของผู้คนทั้งคนไทยและชาวต่างประเทศ บางกลุ่มเข้ามาพักพื้น ประกอบอาชีพเป็นการชั่วคราว บางกลุ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานประกอบสัมมาชีพเป็นการถาวร ทั้งที่เป็นคนไทย คนจีน คนไทยเชื้อสายจีน คนลาว และอื่น ๆ คนเหล่านั้นเข้ามาพร้อมวัฒนธรรมภูมิปัญญาที่หลากหลาย อ่างศิลาจึงเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรมนุษย์ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมภูมิปัญญา และวิถีปฏิบัติที่มีลักษณะร่วม และลักษณะต่างกับพื้นที่อื่น ๆ ในจังหวัดชลบุรี และจังหวัดอื่น ๆ ประเพณีและวิถีปฏิบัติหลายประเพณีของชาวอ่างศิลาเลือนหาย ปรับเปลี่ยนไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เกือบสี่ทศวรรษที่ผ่านมารัฐบาลและหน่วยปกครองท้องถิ่นต่างหันกลับมาสนับสนุนให้มีการรื้อฟื้น ปรับปรนวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนส่งเสริมอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ประเพณีท้องถิ่นอ่างศิลาที่ได้รับการรื้อฟื้นผลิตซ้ำ ได้แก่ ประเพณีกองข้าว บวงสรวง ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีแห่เทียนพรรษา ประเพณีทำบุญเข้าพรรษา ออกพรรษา ตรุษจีน สารทจีน ประเพณีกินเจและการแก้ปีชง

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์อ่างศิลา

อ่างศิลาหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “อ่างหิน” ยังไม่เป็นที่รู้จักในประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย และอยุธยา ทั้ง ๆ ที่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ราชอาณาจักรอยุธยาที่มีการค้ากับต่างประเทศอย่างกว้างขวางแล้ว แต่ท่าจอดเรือสินค้าทางทะเลในเขตชายทะเลภาคตะวันออกของอ่าวไทยอยู่ที่ศรีพโล และบางปลาสร้อย ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของอ่างศิลาขึ้นไป ต่อมาเมืองท่าศรีพโลมีโคลนที่ถูกระแสน้ำพัดพามาจากปากแม่น้ำบางปะกงและปากแม่น้ำเจ้าพระยามาทับถมจนชายฝั่งทะเลตื้นเขิน ไม่สะดวกที่จะเป็นท่าจอดพักขนถ่ายสินค้าอีกต่อไป ท่าเรือจึงขยับลงมาทางใต้ ที่บางปลาสร้อยอยู่ระยะเวลาหนึ่ง ต่อมาเมืองบางปลาสร้อยก็ประสบปัญหา เช่นเดียวกับเมืองศรีพโล ท่าจอดพักเรือสินค้านานาชาติจึงถอยร่นลงมาที่อ่างศิลาในช่วงปลายสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ประมาณรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ยุคปรับปรุงประเทศจามแบบตะวันตก หลังการทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้ากับอังกฤษในปีพ.ศ.2398 และทำกับประเทศฝรั่งเศสในปี2399) และประเทศอื่น ๆ อีกราว 10 ประเทศ การค้าขายระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศเป็นไปอย่างกว้างขวาง เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ได้บันทึกถึงความคึกคักในการค้าขายตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้ว่า “พระนครก็สมบูรณ์ มั่งคั่งด้วยสมบัติ ลูกค้าวานิช เข้ามาตั้งห้างค้าขายสิ่งของต่าง ๆ ที่ไม่เคยเห็น ก็มีขึ้น ลูกค้านานาประเทศเข้ามาค้าขายซื้อข้าวออกไปปีหนึ่งถึง 300 ลำ บางปีถึง 400 ลำ... ราษฎรก็มั่งคั่งมีเงินทองขึ้นทุกแห่ง ทุกตำบล...” (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์2504: หน้า 205) ตามท่าเรือกรุงเทพฯคึกคักถึงกับต้องออกกฎหมายท้องถิ่น ควบคุมการเดินทางเรือใหญ่ในลำน้ำ

ส่วนที่เกี่ยวกับอ่างศิลา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างท่าเทียบเรืออ่างศิลา (สร้างสะพานหิน) ให้ยื่นไปในทะเลจนพ้นแนวศิลาใต้น้ำ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่พ่อค้าวานิชในการจอดเรือ นอกจากนั้นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ สมุหกลาโหม และเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เจ้าคุณกรมท่าได้สร้าง “อาศรัยสถาน” ไว้สำหรับเป็นที่พักตากอากาศ และที่พักฟื้นหลังการเจ็บป่วยแก่ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศท่านละ 1 หลัง (สมุหกลาโหมสร้างหลังใหญ่ เจ้าคุณกรมท่าสร้างหลังเล็ก)

ต่อมาในปีพ.ศ.2415 เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี เจ้าคุณกรมท่า ได้ออกมาสร้างพลับพลารับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ซึ่งเสด็จกลับจากการเสด็จขึ้น ไปรับพระเสวตสุวภาพรรณ และนมัสการพระพุทธรูปและพระฉายที่จังหวัดสระบุรี) ที่อ่างศิลา พลับพลาที่สร้างในครั้งนั้นสร้างค่อนข้างจะถาวร เพื่อจะได้ใช้เป็นที่ประทับในโอกาสที่เสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเลต่อไปด้วย จึงได้สร้างเป็นค่ายหลวงใหญ่ มีท้องพระโรง และพระที่นั่ง มีเรือนข้างหน้าข้างในใหญ่โตพร้อมทุกพนักงานตัวพลับพลาออกแบบได้เป็นที่พอพระทัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างยิ่ง (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.ร.ศ.91(พ.ศ.2415): เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.1.1/2)

ในปีพ.ศ.2419 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จกลับจากประพาสเมืองจันทบุรี มาประทับแรมที่ค่ายหลวงอ่างศิลา 4 วัน เพื่อทรงเยี่ยมเยียนข้าราชการและราษฎรชาวชลบุรี ในครั้งนั้น พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่าที่อ่างศิลามีคนอยู่มาก(ทั้งจำนวนและชาติพันธุ์) จึงมีโอกาที่จะเกิดคึกคักความขึ้นได้เสมอ และเมื่อมีคึกคักความเกิดขึ้นจะต้อง ไปว่าความถึงเมืองชลบุรี ซึ่งเป็นระยะทางไกล การเดินทาง (ในเวลานั้น) ค่อนข้างลำบากมาก จึงทรงมีรับสั่งว่า “จะยกบ้านอ่างศิลาขึ้นเป็นเมือง เมืองหนึ่ง ขึ้นเมืองชลบุรี และจะทรงแต่งตั้งปลัดจันที่เป็นผู้ดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยอยู่ที่บ้านอ่างศิลาในขณะนั้นขึ้นเป็นเจ้าเมือง (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.เอกสารรัชกาลที่ ๕ ก.๑.๑/๒ อ้างถึง ในภาครตี มหาจันทร์.2544: หน้า62-63)

ในปีพ.ศ.2437 (ร.ศ.113) พระวิภาควรรณและพระยาชลยุทธโยธินต่างเสนอขอสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - อ่างศิลา เพื่อขนถ่ายสินค้าเข้าสู่กรุงเทพฯ โดยทางรถไฟ พระเจ้าวรวงศ์เธอฯ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการในเวลานั้นต้องพยายามไกล่เกลี่ยให้ทั้งสองท่านร่วมมือกันทำเป็นโครงการเดียวกัน แต่ในที่สุดพระยาชลยุทธโยธินได้เสนอให้ทำเป็นของหลวง หลังจากนั้นไม่ปรากฏว่าได้มีการสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - อ่างศิลา และทำเรืออ่างศิลาแต่อย่างใด เข้าใจว่าความคิดที่จะสร้างทางรถไฟดังกล่าวถูกระงับไปด้วยเหตุผลด้านความปลอดภัย จากพระราชดำริของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จประพาสยุโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศในเวลานั้น ประการหนึ่ง และอาจจะเนื่องมาจากข้อจำกัดทางธรรมชาติของอ่างศิลา ที่ไม่สามารถพัฒนาเป็นท่าเรือน้ำลึกที่สามารถรองรับการขยายตัวทางการค้าได้ดีเท่ากับบริเวณที่อยู่ถัดออกไป(กองจดหมายเหตุแห่งชาติแห่งชาติ.เอกสาร ร.5 ยช. 5.2/ร.ศ.113-115)

หลังการปฏิรูประเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาคในปีพ.ศ.2437 เป็นต้นมา เมืองชลบุรี เมืองพนัสนิคม และเมืองบางละมุง ต้องโอนไปสังกัดกระทรวงมหาดไทย และรวมอยู่ในมณฑลปราจีนบุรี(เดิมเป็นเมืองในสังกัดกรมท่า)

ในปีพ.ศ.2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติปกครองท้องที่เป็นกฎหมายปกครองสมัยใหม่ มีการจัดหน่วยบริหารที่เรียกว่า “เมือง” ใหม่ เปลี่ยนสถานภาพของความเป็นข้าราชการใหม่ กล่าวคือ ข้าราชการหัวเมืองทุกคนต้องเข้ารับราชการ โดยยึดถือความรู้ ความสามารถเป็นเกณฑ์และอยู่ในบังคับบัญชาของส่วนกลาง รัฐบาลเป็นผู้ให้เงินเดือน แต่งตั้งโยกย้ายเลื่อนขั้นและถอดถอน ข้าราชการต้องปฏิบัติราชการอยู่ในขอบเขตของกฎหมาย ข้อบังคับอย่างเคร่งครัด ปฏิบัติงานในสำนักงาน มีเวลาราชการที่จะให้บริการแก่ประชาชน(ยกเลิกระบบกินเมือง) ทำให้หน่วยราชการบริหารระดับเมืองเป็นตัวแทนที่แท้จริง ในการบริหารราชการแก่รัฐบาล เป็นเครื่องมือในการบริหารราชการส่วนภูมิภาคระดับรองลงไป

ปีพ.ศ.2441 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ตราข้อบังคับลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ.117 ตามข้อบังคับฉบับนี้ได้แก้ไขระเบียบการแบ่งเขตปกครองให้เรียบร้อยขึ้น โดยการกำหนดเขตปกครองแต่ละหน่วยโดยเฉพาะในขั้นต่ำให้มีขนาดและจำนวนพลเมืองใกล้เคียงกัน เป็นระเบียบเดียวกัน ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ เมืองอ่างศิลามีสถานภาพเป็นอำเภอ อำเภอหนึ่งในจังหวัดชลบุรี มีหลวงอนุรักษ์นฤดม(แถบ) เป็นนายอำเภอ

ในปีพ.ศ.2443 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เสด็จมาตรวจราชการเมืองชลบุรี เมืองฉะเชิงเทรา โดยเริ่มตรวจที่อ่างศิลาเป็นที่แรก ในวันที่ 3 - 4 มกราคม พ.ศ.2443 ทรงรายงานผลการตรวจไว้ว่า แบบแผนการทำงานของอำเภออ่างศิลายังคงคลาดเคลื่อนอยู่มาก เพราะกรรมการอำเภอขาดความรู้ ผู้ว่าราชการเมืองไม่เข้มงวดตรวจตรา งานที่ดูดีกว่างานอื่นคือ งานด้านสรรพากร เพราะมีพนักงานคอยตรวจตราอยู่เสมอ และยังทรงมีพระวินิจฉัยเกี่ยวกับอำเภออ่างศิลาว่า อำเภออ่างศิลามีพื้นที่เล็ก ราษฎรก็มีไม่กี่พันคน ผลประโยชน์แผ่นดินที่เก็บได้ปีละประมาณ 100 ชั่งเท่านั้น ถ้าพิจารณาตามขนาดอ่างศิลาคงรวมไว้ในอำเภอเมืองชลบุรี ระยะทางไปมาประมาณ 200 เส้นเศษ ไม่ควรแยกออกเป็นอำเภอต่างหาก แต่อ่างศิลามีความพิเศษอยู่ที่ เป็นพื้นที่ที่มีผู้มั่งร่ำรวยและชาวต่างประเทศไปพักตากอากาศ และพักฟื้นหลังการเจ็บป่วย นอกจากนั้นในฤดูลมเหนือ เรือพาณิชย์จากต่างประเทศจะมาจอดพักขนถ่ายสินค้าที่อ่างศิลา เป็นจำนวนมาก อ่างศิลาจึงมีชาวต่างประเทศที่พูดภาษาแตกต่างกันหลายภาษา ถ้าไม่มีเจ้าพนักงานประจำอยู่ที่อ่างศิลา จะให้เพียงกำนันปกครอง คงจะยุ่งยากลำบากมิใช่น้อย แต่ถึงกระนั้นท่านเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ก็มีพระดำริว่าถ้าจัดให้มีปลัดอำเภอเมืองแยกมาตั้งที่ทำการอยู่ที่อ่างศิลา หรือจะให้มีนายอำเภออ่างศิลาต่างหาก แต่ให้มีผู้ช่วย ไม่ต้องมากนัก มีแค่เพียงพอแก่ราชการ จะได้ไม่เป็นการสิ้นเปลืองพระราชทรัพย์(กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.(2443) เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.14/39 (3 ม.ค. ร.ศ.119-10 ม.ค.119)

เมื่อเสด็จตรวจราชการ อำเภออ่างศิลาแล้ว ทรงพระดำเนินไปเยี่ยมหมู่บ้านอ่างศิลา ทรงบันทึกไว้ว่า "ยังบริบูรณ์อยู่เสมอไม่ทรุดโทรมลงกว่าแต่ก่อน" จากนั้นทรงดำเนินต่อไปวัดใน" เจ้าอธิการเที่ยงรายงานว่าพระครูเจ้าคณะแขวงอ่างศิลาได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในวัดใน มีนักเรียนมาเรียนกว่า 20 คน และได้เรียไรเงินกรรมการและผู้ปกครองเด็กให้เป็นเงินเดือนครู ซึ่งได้เงินเดือนไม่แน่นอน แต่ก็พอดำเนินการไปได้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพิจารณาว่าคงเป็นที่หนักใจของเจ้าอธิการ ไม่น้อย โรงเรียนนี้ผู้อำนวยการการศึกษามณฑลปราจีนตั้งชื่อให้ว่า "โรงเรียนเสถียรพัฒนพิทยากร" ท่านเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยทรงชมเชยว่าถึงแม้จะมีเพียงโรงเรียนเดียว แต่ถ้าจัดการดี ๆ ก็น่าจะเพียงพอที่จะให้การศึกษาแก่บุตรกุลธิดาชาวอ่างศิลา นอกจากนั้นพระองค์ท่านยังมีพระดำริว่า "ถ้าวางสายโทรเลขเชื่อมอ่างศิลากับสถานีที่เมืองชลบุรีด้วยจะมีประโยชน์มาก เส้นทางโทรเลขจากอำเภอเมืองชลบุรีกับศรีราชาที่ผ่านไปแล้วไม่ห่างจากอ่างศิลามากนัก ประกอบกับในฤดูหนาวจะมีเรือเมล์มาจอดพักขนถ่ายสินค้าที่อ่างศิลามากจึงควรเปิดสถานีโทรเลขชั่วคราว ปีละคราวก็จะมีประโยชน์แก่การค้าและราชการดียิ่งขึ้น

ตอนบ่ายท่านเสนาบดีได้ทรงม้าไปชมภูมิประเทศ ผู้คนและอาชีพด้านหลังของบ้านอ่างศิลา ไปจนถึงบ้านปึก ทรงพบว่าพื้นที่ด้านหลังเป็นที่นาสลับกับไร่และสวนไปสุดสายตา ที่นาไม่สู้สมบูรณ์นักเพราะพื้นที่เป็นทรายทำนาไม่ใคร่ได้ผล ที่สวนเป็นสวนหมาก และสวนมะพร้าวงามมาก ทำให้คาดเดาว่าทำสวนหมากสวนมะพร้าวคงร่ำรวย แต่พอได้สนทนากับเจ้าของสวนจึงได้รู้ว่ามะพร้าวที่ชลบุรีและอ่างศิลาขายได้ราคาต่ำมาก เมื่อเทียบกับมะพร้าวที่หัวเมืองใกล้ ๆ กรุงเทพฯ เช่น สมุทรสงคราม และมณฑลกรุงเทพฯ (ต้นงามไม่ค่อยออกผล) ราษฎรชาวอ่างศิลาประกอบอาชีพหลัก 2 แนวคือ พวกหาปลากับพวกเพาะปลูก (ทำสวนทำไร่ ทำนา) ส่วนผู้หญิงทอผ้าขาย ผ้าที่วางขายที่ตลาดเมืองชลบุรี ในสมัยนั้นเป็นผ้าทอจากอ่างศิลาเป็นส่วนใหญ่

ก่อนท่านเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยจะเสด็จกลับจากอ่างศิลาไปบางปลาสร้อย(อำเภอเมือง) และพนัสนิคม พระองค์ได้ตราข้อบังคับสำหรับการรักษา "อาศรัยสถาน" อ่างศิลา(ตีกรมหาราช และตีกราชินี) ไว้ 5 หมวด 11 ข้อ ว่าด้วยการรักษา การรับ "ผู้อาศรัย" การซ่อมแซม การตรวจและการรายงาน

หลังปีพ.ศ.2443 สถานภาพของอำเภออ่างศิลา คงจะเปลี่ยนแปลงไปตามแนวพระดำริของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้น อ่างศิลาจึงมีฐานะเป็นเพียงตำบลหนึ่งในอำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี

ปีพ.ศ.2449 เจ้าจอมมารดาธารศรีมีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จมาประทับพักที่อ่างศิลาได้บริจาคทรัพย์สร้างบ่อกักเก็บน้ำฝนไว้สำหรับชาวอ่างศิลาได้ใช้เพิ่มขึ้นอีก 1 บ่อ เพื่อเป็นอุทกทานแก่ราษฎร บ่อดังกล่าวได้รับพระราชทานนามจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า "บ่อนพริ้ว"

ในปีพ.ศ.2452 อันเป็นปีสุดท้ายที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสชลบุรี พระองค์ตั้งพระทัยจะเสด็จประพาสอ่างศิลา ราษฎรชาวอ่างศิลาและชาวชลบุรีต่างปลื้มปิติ และเตรียมการรับเสด็จอย่างเอิกเกริก ที่อ่างศิลา แต่ต้องผิดหวังเพราะเรือพระที่นั่งในครั้งนั้นเป็นเรือเล็กเมื่อแล่นออกทะเลที่คลองด่านแล้ว ปรากฏว่าทะเลตอนใกล้อ่างศิลามีคลื่นลมแรง ได้กั๊กและคณะผู้ตามเสด็จเกรงว่าจะไม่ปลอดภัย จึงเปลี่ยนไปขึ้นฝั่งที่สะพานศาลเจ้าอำเภอเมืองชลบุรีแทน

ในปีพ.ศ.2494 กระทรวงมหาดไทย ได้ประกาศยกฐานะท้องถิ่นตำบลอ่างศิลา และตำบลบ้านปึกทั้งตำบล กับบางส่วนของตำบลเสม็ด และบางส่วนของตำบลห้วยกะปิตั้งเป็นสุขาภิบาลแห่งใหม่ คือ "สุขาภิบาลอ่างศิลา"

เมื่อปีพ.ศ.2542 สุขาภิบาลอ่างศิลาได้เปลี่ยนฐานะเป็นเทศบาลตำบลอ่างศิลา และได้ยกฐานะเป็นเทศบาลเมืองอ่างศิลา "อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรีเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2554

ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างศิลา

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ถือเป็นความรู้ทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่ายิ่ง เพราะเป็นรากฐานของสังคมที่มีการสั่งสม สืบทอด เป็นความรู้ที่อยู่กับตัวตน และคิดแผ่นดิน ทั้งยังสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของผู้คนซึ่งเกิดจากการปรับตัว ให้สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข ทั้งทางวัตถุ (ปัจจัย 4) และจิตใจ (ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อต่าง ๆ)

การตื่นตัวเรื่องภูมิปัญญาไทย เป็นผลของการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมาเนื่องจากกระแสการพัฒนาผลักดันให้ชาวบ้านชนบทต้องปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจทุนนิยมเสรี อันมีกลไกซับซ้อนจากวิถีการผลิต เพื่อยังชีพมาเป็นผลิตเพื่อขาย โดยที่อำนาจการต่อรองเป็นของผู้ซื้อ และกลไกตลาดที่เกี่ยวกับความต้องการผลผลิตในต่างประเทศ ทำให้ชาวบ้านต้องสูญเสียความเป็นไทยแท้ตัวเป็นหนี้เป็นสิน และประสบกับความทุกข์ยาก เป็นอันมาก ในภาวะการณ์เช่นนี้ชาวบ้านที่มีความคิดเป็นของตนเอง และต้องการจะปลดปล่อยหนี้สินพันนาการ จึงย้อนกลับไปหาวิธีการทำมาหากินด้วยการพึ่งพาตนเอง พึ่งพากันเองในหมู่บ้าน (ภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยเฉพาะที่มีคุณูปการต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การแก้ปัญหาการทำมาหากิน รวมถึงสุขภาพอนามัย)

ภูมิปัญญาเป็นผลของการใช้สติปัญญา ปรับตัวให้เข้ากับสภาวะการณ์ต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้น ๆ ตั้งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่และสิ่งแวดล้อมอื่นที่มีการติดต่อสัมพันธ์กัน แล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยน นำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนขึ้น ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่ หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหา และการปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็น และความเปลี่ยนแปลง

ในช่วงปีพ.ศ.2544-2549 รัฐบาลในสมัยนั้น ได้สร้างโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “โอท็อป” (OTOP) โดยมีวัตถุประสงค์จะสร้างความเจริญแก่ชุมชนท้องถิ่นให้ดีขึ้น โดยการผลิตหรือจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ มีจุดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

คำว่า “ผลิตภัณฑ์” ในที่นี้มีได้หมายถึงตัวสินค้าเพียงอย่างเดียว แต่เป็นกระบวนการทางความคิด รวมถึงการบริการ การดูแล การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การรักษาภูมิปัญญาไทย การท่องเที่ยว ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี การต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ มีจุดเด่น จุดขาย ที่รู้จักกันแพร่หลายทั่วประเทศและทั่วโลก

โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เป็นแรงกระตุ้น หรือปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งตื่นตัว หวลกลับไปค้นหาเอกลักษณ์ภูมิปัญญาของบรรพชนของตน ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ฟื้นฟู ปรับปรุงผลิตภัณฑ์ที่เคยเป็นจุดเด่น เป็นเอกลักษณ์ภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงและความต้องการทางสังคม เศรษฐกิจ ตลอดจนเทคโนโลยีในปัจจุบัน

สำหรับชุมชนท้องถิ่นอ่างศิลา ผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ภูมิปัญญาที่สำคัญคือ “ผ้าทออ่างศิลา” และครกหินอ่างศิลา”

ผ้าทออ่างศิลาเอกลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผ้าทออ่างศิลา ผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ภูมิปัญญาที่สำคัญของอ่างศิลาในอดีต ยังไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าเกิดขึ้นเมื่อใด ใครเป็นเจ้าของภูมิปัญญา มีเพียงข้อสันนิษฐานว่า น่าจะถือกำเนิดขึ้นในราชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อกลุ่มลาวล้านช้างอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารที่กรุงเทพฯ ราวปีพ.ศ.2371 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่อ่างศิลา แขวงเมืองชลบุรี เชื่อกันว่าเป็นกลุ่มที่มีฝีมือในการทอผ้า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จางวางเมืองชลบุรีได้นำผ้าพื้นอ่างศิลาขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย 10 ผืน ในช่วงเวลาดังกล่าวผ้าอ่างศิลาเป็นของฝากที่โดดเด่น เป็นที่ชื่นชอบของผู้รับเพราะเป็นผ้าเนื้อดี ทอละเอียด แน่น สวยงาม และไม่เปื้อน เพราะการเตรียมด้ายที่พิถีพิถันของช่างทอผ้าอ่างศิลา ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ

พัฒนาการของผ้าทออ่างศิลา เริ่มขึ้นเมื่อสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จมาประทับรักษาพระองค์อยู่ ณ พระตำหนักศรีราชา พระองค์ทรงสนพระทัยงานทอผ้าเป็นทุนอยู่ก่อนแล้ว เมื่อทรงสดับกิตติศัพท์ความโดดเด่นของผ้าทออ่างศิลาจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งหูกทอผ้าขึ้นที่พระตำหนักศรีราชา และนำช่างทอผ้าชาวอ่างศิลามาถวายการสอนจนทรงสามารถทอได้ด้วยพระองค์เอง ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ขอตัวคุณทองพูน ปัญญาชีวะ บุตรีข้าราชการจังหวัดชลบุรีและคุณสัมลิม ช่างทอผ้าชาวอ่างศิลา ซึ่งมีความรอบรู้เรื่องการทอผ้ามาทรงชุบเลี้ยงเพื่อเป็นครูสอนทอผ้าแก่ข้าราชการบริพารของพระองค์ ผ้าที่ทอระหว่างที่ประทับอยู่ ณ พระตำหนักศรีราชา เป็นผ้าพื้น เมื่อทอแล้วโปรดเกล้าฯ ให้นำออกจำหน่าย ต่อมาเมื่อสมเด็จพระบรมราชเทวี มีพระพลานามัยดีขึ้นจึงเสด็จพระราชดำเนินกลับไปประทับ ณ พระตำหนักสวนหงส์ในพระราชวังดุสิต พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้นำหูกทอผ้าจากพระตำหนักศรีราชาไปด้วย และโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งหูกเพิ่มขึ้นเป็น 4 หูก แล้วทรงจัดรูปงานขึ้นเป็น “กองทอ”

ต่อมาทรงหาผู้เชี่ยวชาญที่สำเร็จวิชาทอผ้าจากญี่ปุ่นมาเป็นที่ปรึกษา ทำให้เกิดการทอแบบที่กระตุกขึ้นอีกแบบหนึ่ง หลังจากนั้นไม่นานยังทรงสั่งเครื่องทอแยกออกจากญี่ปุ่นมาใช้งานด้วย ผ้าที่ทอขึ้นในช่วงนี้จึงมีทั้งผ้าพื้น ผ้าฝ้ายยกดอกไหม ผ้าไหมและผ้าไหมครัสเซีย (ผ้าทอสอดเส้นทอง)

ผ้าทออ่างศิลาได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระบรมราชเทวี ส่องเสริม สืบสาน และพัฒนาอย่างต่อเนื่องทั้งรูปแบบ เทคโนโลยีในการทอ วัสดุ (วัตถุดิบที่นำมาใช้ทอ) จนเป็นผ้าที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางในหมู่ชนชั้นสูงสมัยนั้น กล่าวกันว่าราชสำนักในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) นับแต่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยลำดับมา ต่างนิยมซื้อผ้าทอจากพระตำหนักสวนหงส์มาใช้ตัดเย็บเครื่องทรงภูษา นานาชนิดเป็นประจำ ด้วยเหตุนี้กรรมที่ผ้าทออ่างศิลาได้ชื่อว่าเคยเป็นผ้าทรงของพระมหากษัตริย์

“คงไม่เป็นการเกินความจริง หากจะกล่าวว่าหัตถกรรมผ้าทออ่างศิลา เป็นหนี้พระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า(สมเด็จพระบรมราชเทวี ณ ศรีราชา) ยิ่งกว่าผู้ใดในการสืบสาน ส่งเสริมและพัฒนาผ้าทออ่างศิลาจนได้รับการยกย่องว่าเป็นงานหัตถศิลป์ที่ประณีตงดงามและได้รับเกียรติให้เป็นผ้าทรงของพระมหากษัตริย์”

วัตถุดิบ อุปกรณ์ และกระบวนการทอผ้าอ่างศิลา

วัตถุดิบที่ใช้ในการทอผ้าได้แก่เส้นใยจากพืช และสัตว์ เช่น ใยกล้วย ใยสับปะรด ใยฝ้ายและไหมเป็นต้น ในปัจจุบันมีเส้นใยประดิษฐ์หรือที่เรียกกันทั่วไปว่าใยสังเคราะห์ผลิตด้วยกรรมวิธีทางเคมีจากห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ด้วย สำหรับผ้าทออ่างศิลาในชั้นต้นใช้ด้าย(ทำจากฝ้าย) เพียงอย่างเดียว ต่อมาสมเด็จพระบรมราชเทวี ณ ศรีราชา โปรดเกล้าฯ สั่งซื้อไหม(เส้นใยจากสัตว์) จากญี่ปุ่นมาใช้ด้วย เพื่อทอผ้าฝ้ายยกดอกไหม และทอผ้าไหม นอกจากนั้นการทอผ้าไหมครัสเซียยังต้องใช้เส้นโลหะ(ทอง) ทองร่วมด้วย นอกจากวัตถุดิบจำพวกเส้นใยดังกล่าวแล้ว ยังมีพวกสีย้อมซึ่งในชั้นต้นก็ใช้สีธรรมชาติจากพืชเป็นส่วนใหญ่ มีจากสัตว์บ้างเล็กน้อย ต่อมาในภายหลังจึงนิยมใช้สีวิทยาศาสตร์หรือสีสังเคราะห์แทน

อุปกรณ์ หรือเครื่องมือในการทอผ้า ที่สำคัญได้แก่

1. กี่หรือหูก เป็นโครงไม้สี่เหลี่ยม สำหรับเอาอุปกรณ์ในการทอ เช่น ฟืม ตะกอ ไม้โดงเตงไม้หน้าหูก ฯลฯ มาประกอบ
2. ฟืม หรือพื้นหวีทำด้วยไม้สักผสมไม้ไผ่(กรอบฟืมทำด้วยไม้สัก พื้นฟืมทำด้วยไม้ไผ่ทำเป็นเส้นเล็ก ๆ ให้เส้นด้ายลอดได้) เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการกระทบเส้นด้ายพุงกับเส้นด้ายยืนให้แน่น
3. ตะกอ และไม้ตะกอ ทำด้วยเส้นด้ายร้อยกับกรอบไม้ตะกอหนึ่งจะใช้ไม้ดับตะกอ 4 อัน
4. ไม้หลังเต่า ลักษณะแบนยาวปลาย เรียวลงคล้ายหลังเต่า ทำหน้าที่กำหนดขนาดช่องด้วยตะกอให้มีความกว้างยาวเท่ากัน
5. กระจาดม้วนสูง มีหน้าที่เก็บเส้นด้ายยืน
6. ไม้หัวหูก ทาบติดอยู่ริมกระจาดม้วนหูก ทั้ง 2 ด้าน ทำหน้าที่ขัดเส้นด้ายขึ้นลงคล้ายไม้ลูหนัด

7. ไม้หน้าหูก ใช้สำหรับดึงกระดานม้วนหูก
8. ไม้ตีหูก หรือ ไม้เหยียบตะกอลำจากไม้ไผ่ใช้เหยียบสลัตะกอล
9. โดงเตง เป็นไม้แท่งสี่เหลี่ยมด้านบนเจาะรูใส่หาง หรือเชือกแขวนกับราวโดงเตง ด้านล่าง

เจาะเป็นรูตะขอหงายสำหรับใส่ไม้หูก

10. รอก ทำหน้าที่เลื่อนตะกอลขึ้นลง
11. ผัง ไม้สำหรับถ่างผ้าที่ทอให้ตึง ปลายทั้งสองข้างมีเข็มสำหรับเสียบริมผ้า
12. กะหนด คือ ไม้แบน 2 อัน ทำหน้าที่ขัดเส้นด้ายนอกตะกอให้สลับขึ้นลง
13. กะสม ทำจากไม้เนื้อแข็งกว้าง 5 เซนติเมตร ยาว 15- เซนติเมตร ใช้ม้วนผ้าที่ทอได้ยาก

พอประมาณแล้ว

14. เผื่อ เป็นที่ซึ่งเส้นด้ายให้เท่ากับพื้นพิมพ์ และให้ได้ขนาดความยาวของผ้าที่จะทอ
15. มือถึง ใช้คู่กับเผื่อ ทำหน้าที่ขัดเส้นด้ายยืนให้สลับกัน
16. รวงหลอด เป็นกรอบไม้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าด้านยาวเจาะรูขนาด 0.5 เซนติเมตร จำนวน 25-30 รู ทั้งสองข้าง ห่างกันรูละ 6 เซนติเมตร ไม้ใส่ก้านหลอดด้ายหลอดใหญ่ ต้องใช้คู่กับเผื่อ โดยแขวนไว้เหนือศีรษะและเหนือเผื่อ
17. หลอดด้าย มี 2 ขนาด หลอดใหญ่ยาว 20 เซนติเมตร สำหรับใส่เส้นด้ายยืนใส่ในรวงหลอด หลอดเล็กยาว 7.5 เซนติเมตร สำหรับใส่เส้นด้ายขัดโดยใส่ในกระสวย
18. กระสวย เครื่องบรรจุหลอดด้าย ทำหน้าที่นำเส้นด้ายไปขัดกับเส้นด้ายยืน
19. กระวัง มี 2 แบบ คือแบบถาวร และพับได้ กงล้อมีทั้ง 4 แฉก และ 6 แฉก ทำหน้าที่นำด้ายมาใส่ในแฉกแล้วกางออกให้ด้ายตึง นำปลายม้วนใส่หลอดด้ายที่ใน การกรอต้องใช้คู่กับใน
20. ใน รูปร่างคล้ายกระวัง แต่มีฐานยาวกว่าพับไม่ได้มีแกนล้อมหมุนได้ มีก้านหมุน ทำหน้าที่ในการหมุนหลอดด้าย เพื่อกรอด้วยจากกระวัง
21. จันดวง เป็นกาบเปลือกมะพร้าวทุย ตัดแบ่งเป็น 3 ส่วน ใช้หวีหรือสาางเส้นด้าย ที่ข้อมนำข้าวสุกมาแล้วทำให้ไม่มีขน และเส้น ไม้ติดกัน
22. แปรงหวีด้าย ทำจากเปลือกกาบตาล และไม้ไผ่ ทำหน้าที่สาางเส้นด้ายให้เรียงเส้นขณะทอ
23. ลูกคราด ทำหน้าที่เรียงเส้นด้ายระหว่างช่องกระหนัดที่สาางเส้นด้ายให้เรียงเส้นขณะทอ
24. ไม้กระบอง ทำจากไม้เนื้อแข็ง ทำหน้าที่สอดดึงเส้นด้ายยืนเวลาม้วน

กระบวนการทอผ้าอ่างศิลา

ขั้นที่ 1 ซ้อมด้ายจากร้านค้ามาเป็นลูก ๆ (ลูกละ 200 ปอย ปอยละ 10 ใจ)

ขั้นที่ 2 เตรียมด้ายที่ซ้อมมา ถ้าเป็นด้ายที่ยังมิได้ข้อมสี นำมาข้อมสีก่อน แล้วจึงนำไปข้อมใน

น้ำข้าวสุกตากแห้งที่นำมาต้มใหม่ ขยี้จนด้ายเปียกชุ่มและนุ่มเสมอกัน จนรู้สึกว่ น้ำข้าวที่ใช้มีความเหนียวขึ้น แล้วบีบน้ำให้หมาด ผึ่งแดดให้แห้ง เมื่อด้ายแห้งแล้วก็นำมาแช่น้ำให้นุ่ม บีบให้แห้งหมาด แล้วนำไปสาางโดยใช้จันดวงแปรงเส้นด้าย จนเส้นด้ายแห้งหมาดหมดขนและเส้นด้ายเรียงเส้นไม้ติดกัน

ขั้นที่ 3 นำเส้นด้ายที่แปรงแล้วมากรอใส่หลอดด้ายจนได้จำนวนตามต้องการ

ขั้นที่ 4 การกั้น การม้วน และการสับ นำด้ายหลอดใหญ่ที่กรอไว้มาคำนวณให้ได้ขนาดความกว้างยาวของผ้าที่จะทอโดยใช้ฝื่อ มือลึง รางหลอด ด้ายหลอดใหญ่และฟืม เพื่อนำไปทอ

ขั้นที่ 5 การทอผ้า ก่อนเริ่มทอให้นำอุปกรณ์ทั้งหมดมาประกอบกับกี่หรือเครื่องทอ กระบวนการทอ เริ่มด้วยการนำเส้นด้ายขวางมาทอผ่านเส้นด้ายยืน เครื่องมือ(อุปกรณ์) ที่ใช้ในขั้นตอนนี้คือ กระสวย ด้ายหลอดเล็ก ฝัก ฟืม ดินหูก เมื่อทอผ้าได้ความยาวตามต้องการแล้ว ต้องทอผ้าต่อชายผืนใหม่ต่ออีก 25 เซนติเมตร จึงจะถอนกะสมออกเพื่อตัดผ้าที่ทอเสร็จแล้วออก

ลายผ้าทออ่างศิลา

ช่างทอผ้าอ่างศิลา นิยมทอผ้าพื้น 2 ตะกอก ส่วนผ้าลาย สภาววัฒนธรรมตำบลบ้านปึกสืบค้นและรวบรวมมาได้ในปัจจุบัน ได้แก่ ลายทางลง ลายทางรอบ ลายตาหมากรุก ลายตาสมุก ลายตาตะแกรง ลายนกกระทา ลายหางกระรอก ลายไต้ปลาไหล ลายตาสก็อต

ส่วนผ้ายกดอก 4 ตะกอก นิยมทอลายดอกพิกุลเต็มดอก และลายดอกพิกุลครึ่งซีก ลายราชวัตร ลายข้าวหลามตัด และผ้าเชิง เป็นต้น

ผ้าทออ่างศิลาผลิตภัณฑ์ที่เป็นอัตลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในอดีต ได้ค่อย ๆ เลือนหายไปหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนเกือบจะไม่เหลือร่องรอยเลยในช่วงทศวรรษที่ 2510 ภูมิปัญญานี้ได้รับการรื้อฟื้นอีกครั้งในช่วงที่เกิดโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ แต่ยังไม่เป็นรูปเป็นร่างชัดเจนนัก จนกระทั่งปีพ.ศ.2556 ที่มีการจัดนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติฉลองวาระ 150 ปี พระราชสมภพสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ณ โรงพยาบาลสมเด็จพระบรมราชเทวี ณ ศรีราชา จังหวัดชลบุรี โดยคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล จัดพิมพ์หนังสือ "บรมราชเทวีชลบุรีสถิต สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า" ในครั้งนั้นสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตร และมีพระราชดำรัสถึงผ้าทออ่างศิลา กับกลุ่มผู้รื้อฟื้นภูมิปัญญาผ้าทออ่างศิลาว่า "ทำให้สำเร็จนะ" พระราชดำรัสดังกล่าว เป็นแรงกระตุ้นสำคัญที่ทำให้สภาวัฒนธรรมตำบลบ้านปึกและเทศบาลเมืองอ่างศิลา เร่งดำเนินการฟื้นฟู และผลิตซ้ำภูมิปัญญา "ผ้าทออ่างศิลา" อย่างเป็นทางการสืบค้น ติดตาม และระดมช่างทอพื้นบ้านที่เหลืออยู่มาเป็นครูถ่ายทอดการทอผ้าแก่นุชนรุ่นหลัง มีการตั้งหูก(กี่) ทอผ้าขึ้นหลายแห่ง เช่นที่บ้านของกำนันเกษม อินทโชติ ที่ตำบลบ้านปึก บ้านคุณยายหงวน เสริมศรี ตำบลบ้านปึก และที่ร้านของคุณศรีศักดิ์ แซ่เฮง ตลาดเก่าอ่างศิลา เป็นต้น

ครกหินอ่างศิลา: เอกลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

เอกลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปหัตถกรรมอ่างศิลาที่มีชื่อเสียง ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าผ้าทออ่างศิลาคือ “ครกหินอ่างศิลา” เชื่อกันว่าภูมิปัญญาด้านการแกะสลักหิน เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนจีน เมื่อชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพที่ชลบุรี(บางปลาสร้อย) อ่างศิลาเขาสามมุข และแหลมแท่น คงจะสังเกตเห็นหินแกรนิตการดาษอยู่ทั่วอาณาบริเวณชายฝั่งทะเลตั้งแต่แหลมแท่นไปถึงอ่างศิลา ชาวจีนที่แหลมแท่นเป็นผู้ริเริ่ม ผ่าสกัดหินแกรนิตที่มีอยู่มากที่แหลมแท่น มาทำเป็นอุปกรณ์ในการเตรียมอาหาร (โม้หิน) และเครื่องใช้ในพิธีกรรมตามความเชื่อของคนจีน ได้แก่ กระจ่างรูป และป้ายหลุมฝังศพ

กำเนิดและพัฒนาการของครกหินอ่างศิลา

อาชีพแกะสลักหินในระยะแรก(ราวพ.ศ.2450) ทำกันภายในครอบครัวไม่กี่ครอบครัว ในช่วงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชุมชนจีนแถบแหลมแท่นยังนิยมผลิตโม้หินเป็นการแกะสลักป้ายหลุมฝังศพจีน และครกหินมีเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เพราะโม้หินเป็นอุปกรณ์สำคัญในการประกอบอาหารของชาวจีน ซึ่งรับประทานอาหารที่ทำจากแป้งนานาชนิด ทั้งอาหารคาว และหวานรวมทั้งอาหารเจด้วย การอยู่ร่วมกันระหว่างคนไทยและคนจีน ทำให้เกิดการเรียนรู้วัฒนธรรมภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน คนจีนผู้เข้ามาใหม่สังเกตเห็นว่า คนไทยใช้ครกเป็นอุปกรณ์สำคัญในการปรุงอาหาร แต่ครกที่คนไทยใช้เป็นครกดินเผา สากไม้ครกดินเผาประเภท แดกหักชำรุดง่าย และต้องใช้แรงและเวลามากในการ โขลกให้ละเอียด คนจีนจึงนำหินแกรนิตที่นำมาใช้ทำโม้ มาทำเป็นครกและสากขึ้นใช้ แลกเปลี่ยนแบ่งปัน ส่วนที่เกินก็ส่งไปขายที่กรุงเทพฯ (ตลาดน้อยหรือตลาดเกีย)

ต่อมาเมื่อมีการสร้างถนนสุขุมวิทเชื่อมกรุงเทพฯ กับภาคตะวันออก และมีการสร้างบ้านรับรองสำนักนายกรัฐมนตรีบนเขาสามมุข (สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีพ.ศ.2496) สร้างสถานตากอากาศบางแสนพ.ศ.2498 และตั้งสถาบันอุดมศึกษาขึ้นที่ตำบลแสนสุข ทำให้การคมนาคมสะดวก ชุมชนขยายตัวมีนักท่องเที่ยวนิยมเดินทางมาท่องเที่ยวพักผ่อนตากอากาศชายทะเลกันเป็นจำนวนมาก ชายทะเลบางแสน แหลมแท่น อ่างศิลา คึกคักไปด้วยนักท่องเที่ยวจากที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ สินค้าพื้นบ้านจำพวกผลิตภัณฑ์จากทะเลทั้งสดและแห้ง ผ้าทออ่างศิลา และครกหินอ่างศิลาเป็นสินค้าที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น โดยลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือครกหิน มีผู้นิยมซื้อกลับไปใช้ ไปเป็นของฝาก ความต้องการครกหินที่เพิ่มขึ้นทำให้การผลิตขยายตัวจากครอบครัวสู่พี่น้อง เครือญาติ เพื่อน และคนในหมู่บ้าน เริ่มมีการรวมตัวกันแกะสลักครกหินเพื่อจำหน่าย(บรรจง บุญถ้วาน.2549: หน้า 39)

ต่อมาในปีพ.ศ.2503 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ได้มาสร้างบ้านพักรับรองรัฐบาลขึ้นใหม่ที่แหลมแท่น มีการเวนคืนที่ดินจากชาวบ้าน และห้ามขุดตัดหินจากชายฝั่งทะเลแหลมแท่นมาแปรรูป เพราะจะทำให้ภูมิทัศน์ชายทะเลแหลมแท่นเสียไป ประกอบกับกรมศิลปากรก็ต้องการอนุรักษ์หินบริเวณแหลมแท่นไว้ จึงออกประกาศห้ามตัดหินที่บริเวณดังกล่าว ทำให้ผู้มีอาชีพแกะสลักหินที่แหลมแท่นต้องขยับขยายไปทำที่อ่างศิลา และพบว่าหินแกรนิตที่อ่างศิลามีคุณภาพ(คุณสมบัติ) ดีกว่าที่แหลมแท่นเสียอีก บ่อหินสำคัญของอ่างศิลาอยู่บริเวณที่ไกลัวด์อ่างศิลา

ชุมชนอ่างศิลาจึงกลายเป็นแหล่งผลิตและจำหน่ายครกหินที่มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักและต้องการกันทั่วไป เพราะเป็นครกหินที่มีคุณภาพดี "ครกหินอ่างศิลา" กลายเป็นสินค้าและสัญลักษณ์ของอ่างศิลาแทนผ้าทออ่างศิลา นับแต่ทศวรรษที่ 2510 เป็นต้นมา

ขั้นตอนการผลิตครกหินอ่างศิลา ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่อดีตมี 5 ขั้นตอนหลักดังนี้คือ

ขั้นที่ 1 การผ่าหิน ช่างแกะสลักหินจะไปผ่าหินจากแหล่งหิน โดยใช้เหล็กสกัดที่เรียกว่าจ้ำ และก้อนเหล็กผ่าสกัดหินให้ได้ขนาดตามความต้องการ

ขั้นที่ 2 การขึ้นหุ่น ช่างจะนำหินที่ผ่ามาแล้วมาสกัดตกแต่งให้เป็นรูปทรงกรวยอย่างคร่าว ๆ ตามขนาดที่ต้องการ โดยมีลักษณะเป็นหุ่นครก ก่อนที่จะนำไปตกแต่ง

ขั้นที่ 3 การแพะหน้า หลังจากได้หุ่นครกแล้ว ใช้จ้ำสกัดหน้าหุ่นครกให้เรียบ แล้วใช้ไม้ก๊ (ทำด้วยไม้ไผ่เหลาปลายให้แบน เลี่ยมเป็นซี่ ๆ) จุ่มน้ำหมักจันทน์ขาวกรูปร่างกลมบนหน้าหุ่นสองวงซ้อนกันให้มีระยะห่างกันประมาณ 1 นิ้วเพื่อเป็นแบบร่างในการชุบครก

ขั้นที่ 4 การชุบและการแต่งครก ช่างจะใช้เหล็กสกัดหน้าหินตามเส้นที่วาดไว้ให้เป็นร่องลึกแล้วสกัดเอาเนื้อหินส่วนในที่ต้องการให้เป็นหลุมออก เมื่อได้ความลึกตามต้องการแล้วจึงมาสกัดผิวด้านนอกของครกให้เรียบ เมื่อได้รูปครกตามต้องการแล้ว ช่างจะขัดแต่งให้เรียบอีกครั้งหนึ่ง รูปแบบของครกหินรุ่นแรกทำเลียนแบบครกดินเผาของไทย(ทรงสูง) ผสมผสานกับรูปแบบของกระถางรูปจีน(ทรงป้อมเตี้ย) ต่อมาครกหินอ่างศิลาได้มีการพัฒนาให้เป็นครกที่มีเอวและมีหูจับสองข้าง

ขั้นที่ 5 การทำสาก ใช้หินที่ได้จากแหล่งเดียวกันมาทำเป็นสาก โดยใช้จ้ำ สกัดผิวด้านนอกออกให้เป็นรูปสาก ซึ่งมีความยาวประมาณ 8-10 นิ้ว ปลายด้านด้ามจับจะเล็กกว่าปลายอีกด้านหนึ่ง(ด้านที่ใช้ตำ) เมื่อสกัดได้รูปทรงและขนาดที่ต้องการแล้ว จึงขัดให้ผิวเรียบ

ปัจจุบันการแกะสลักครกหินอ่างศิลา ได้มีการนำเครื่องมือสมัยใหม่มาใช้เพื่อช่วยหุ่นแรง และประหยัดเวลารวมทั้งช่วยเพิ่มจำนวนการผลิตได้อีกด้วย เครื่องมือดังกล่าวได้แก่ลูกหนู สว่านไฟฟ้า เครื่องเจียรไฟฟ้า เป็นต้น

อัตลักษณ์ของครกอ่างศิลา

อัตลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะของครกอ่างศิลา เกิดจากปัจจัยที่สำคัญ 2 ประการด้วยกันคือ คุณสมบัติของหินที่นำมาผลิตและรูปทรงที่สวยงามและความสะดวกในการใช้งาน กล่าวคือ หินแกรนิตอ่างศิลามีเนื้อเหนียว แน่น แข็งแกร่ง สีเหลืองมันปู สีขาว หรือสีเหลืองส้ม มีเกล็ดแวววาวคล้ายเกล็ดเพชร แร่ธาตุบางชนิดในเนื้อหินมีส่วนช่วยชูรสอาหารด้วย ด้านรูปทรงมีการปรับเปลี่ยน เพื่อความสวยงามและความสะดวกในการใช้งาน จนได้รูปทรงที่ลงตัวสมบูรณ์ คือมีเอวและมีปุ่มหรือหูจับทั้งสองข้างของขอบปาก นอกจากรูปทรงที่เป็นเอกลักษณ์ของครกอ่างศิลาแล้ว ช่างแกะสลักหินและเจ้าของธุรกิจด้านการแกะสลักหินอ่างศิลา ยังได้พัฒนารูปแบบของครกหินให้เน้นด้านการตลาดมากกว่าประโยชน์ใช้สอย จึงเกิดครกรูปทรงต่าง ๆ เช่น ทรงคล้ายฟักทองบ้าง แบบพวงเกลียวบ้าง ทรงสี่เหลี่ยมฐานสอบ ทรงคล้ายฐานโม้บ้าง ฯลฯ

กระบวนการสร้างครกหินอ่างศิลาให้เป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่น

การที่ครกหินอ่างศิลามีอัตลักษณ์ทั้งในด้านคุณภาพ การใช้งานและรูปทรง เป็นที่รับรู้กันทั่วไป ยังผลให้ตำบลอ่างศิลาในฐานะแหล่งผลิตและจำหน่ายครกที่สำคัญของประเทศไทย จึงมีความพยายามใช้ภาพของ “ครกหินอ่างศิลา” มาสร้างเป็นสัญลักษณ์สื่อความหมายในท้องถิ่นทั้งในส่วนของภาครัฐและเอกชน กล่าวคือ

1. ใช้ครกหินสร้างหมุดหมายสำคัญของตำบลอ่างศิลาด้วยการตั้งครกหินขนาดใหญ่ไว้ด้านหน้าของแท่นประดิษฐานพระสิวลีมหาลาก กลางถนนสาย 3134 บนเนินเขาที่มีทางแยกเข้าสู่ตลาดอ่างศิลาและไปสะพานปลาอ่างศิลา

2. ครกหินกับการเป็นที่สุดในโลก ร้านรุ่งเรืองศิลาทิพย์ตำบลเสม็ด ได้สร้างครกหินที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลกไว้ที่หน้าร้าน ส่วนนายธานี ยิ้มเรือนช่างแกะสลักครกหินอ่างศิลา ได้แกะสลักครกหินที่เล็กที่สุดในโลก และได้รับการบันทึกลงในวารสาร Guinness Book Record ปรากฏการณ์นี้เป็นสัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นเพื่อเน้นย้ำให้เห็นความเชี่ยวชาญในการผลิตครกหินในระดับสากล

3. คำขวัญของเทศบาลเมืองอ่างศิลาที่ว่า “สักการะองค์หน้าจา งามล้ำค่าพระตำหนัก ชาญจักแหล่งครกหิน เขียวเขียวถิ่นบุญกองข้าว ตลาดเก่าบรือยปี” แสดงให้เห็นว่าท้องถิ่นเห็นความสำคัญของครกหินเป็นอย่างยิ่ง

4. ถนนสาย “ครกหิน” ทางหลวงหมายเลข 3134 ซึ่งแยกจากถนนสุขุมวิทไปตลาดอ่างศิลา เป็นเส้นทางหลักที่นักท่องเที่ยวและผู้สัญจร ไปมาใช้เดินทางมายังย่านการค้าและตลาดอ่างศิลา และสะพานปลาอ่างศิลาไปจนถึงเขาสามมุข แหลมแท่น และหาดบางแสน ในปีงบประมาณ 2556 เทศบาลเมืองอ่างศิลาได้จัดตั้งรูปสัญลักษณ์ครกอ่างศิลาบนเสาไฟฟ้าข้างถนนตลอดสายจากแยกสุขุมวิทไปจนถึงตลาดอ่างศิลา รูปสัญลักษณ์ครกอ่างศิลามีลักษณะเด่นคือหูทั้งสองข้างตรงกลางครกเขียนคำว่า “อ่างศิลา” ประดับด้วยลายนกเทศบาลเมืองอ่างศิลาพยายามสื่อความหมายให้แก่ผู้ใช้เส้นทางนี้ว่า กำลังเข้าสู่ดินแดนแห่งครกอ่างศิลา นับเป็นวิธีประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว แหล่งการค้า และเป็นหมุดหมายเชิงพื้นที่ของท้องถิ่นที่น่าสนใจยิ่ง

5. การใช้สัญลักษณ์รูป “ครกหิน” ในสื่อลักษณะต่าง ๆ เช่นเว็บไซต์ของเทศบาลเมืองอ่างศิลาใช้รูปครกและซากเป็น Icon สำหรับกดเชื่อมโยงไปยังหน้าต่างอื่น ๆ นอกจากนั้นเว็บไซต์หรือหน้าเพจของร้านอาหาร ร้านกาแฟ ในพื้นที่อ่างศิลา ก็มีใช้รูปครกเป็นสัญลักษณ์อยู่หลายแห่ง(ธรรศ ศรีรัตนบัลลังก์.2556: หน้า 14)

ครกหินอ่างศิลากับการเป็นสุดยอดผลิตภัณฑ์ประจำตำบล

การส่งเสริมเศรษฐกิจท้องถิ่นตามโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์(OTOP) ครกหินอ่างศิลา ถูกเลือกเป็นสินค้าประจำตำบล และนำเข้าประกวดเพื่อรับรางวัลซึ่งได้รับรางวัลอย่างต่อเนื่อง เช่น รางวัลผลิตภัณฑ์ดีเด่นของจังหวัดชลบุรีประจำปีพ.ศ.2546 รางวัล OTOPT ระดับคัดสรร 4 ดาวระดับประเทศปีพ.ศ. 2549 รางวัล OTOPT ระดับคัดสรร 3 ดาวระดับประเทศปีพ.ศ.2552 รางวัล OTOPT คัดสรร 2 ดาว ระดับประเทศปีพ.ศ.2553 (ข้อมูลผลิตภัณฑ์ไอทีที่อปจังหวัดชลบุรี, เทศบาลเมืองอ่างศิลา, 2557 (ระบบออนไลน์) [http://angsilacity.qq.th/public/.](http://angsilacity.qq.th/public/))

การได้รับรางวัลต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ชี้ให้เห็นว่า “ครกหินอ่างศิลา” ถูกเลือกให้เป็นผลิตภัณฑ์ ในการสร้างการรับรู้เกี่ยวกับ “ของดีและภูมิปัญญาท้องถิ่น” แก่บุคคลภายนอกทั้งในระดับประเทศและระดับสากล

พัฒนาการและการแสวงหาครกหินอ่างศิลา: จากครกหินอ่างศิลาสู่หินประดับและรูปเคารพ

ในช่วงที่ตลาดครกหินอ่างศิลาในต่างประเทศลดความต้องการลง เพราะมีครกหินจากประเทศจีนซึ่งมีราคาถูกกว่าเข้าไปแข่งขัน ยอดส่งออกลดลง ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมแกะสลักหินอ่างศิลา จึงต้องเปลี่ยนการตลาดจากการผลิตหรือขายครกหินอย่างเดียวมาเป็นผลิตและขายผลิตภัณฑ์ที่ทำจากหินในรูปแบบอื่น ๆ ด้วย เช่น แกะสลักหินประดับสวนประดับอาคาร (ส่วนใหญ่แกะเป็นรูปสัตว์มงคลตามคติความเชื่อของคนไทยเชื้อสายจีน เช่น สิงโตจีน ปี่เซี่ยะ รวมทั้งช้างของไทยด้วย นอกจากหินประดับแล้วยังนิยมแกะสลักรูปเคารพตามความเชื่อทางศาสนาพุทธ พราหมณ์ (ฮินดู) และพุทธมหายาน เช่น พระพุทธรูป ศิวลึงค์ เทวรูป พราหมณ์(ฮินดู) และพุทธมหายาน เช่น พระโพธิสัตว์กวนอิม เป็นต้น

การปรับตัวของครกหินอ่างศิลา

ความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย และสังคมโลก ภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้ความต้องการครกหินมิได้หยุดอยู่เพียงแค่อุปกรณ์ในการประกอบอาหาร การผลิตครกหินอ่างศิลา จึงมีการปรับตัวทั้งด้านรูปลักษณะ สี สัน หน้าที่การใช้งาน และวัสดุที่ใช้ในการผลิตเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค ทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศ ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก แต่ทั้งหมดที่กล่าวมาก็ยังถูกผลิตขึ้นภายใต้ชื่อของ “ครกหินอ่างศิลา” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่ประทับอยู่บนผลิตภัณฑ์ และสื่อความหมายถึงความเป็นครกคุณภาพเป็นที่ยอมรับทั้งในประเทศและในระดับสากล

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้นประเภทตัวเขียน

- กรมสารบรรณคณะรัฐมนตรีฝ่ายการเมือง ที่พิเศษ/2500 รายงานการตรวจราชการ
จังหวัดชลบุรี (17 เมษายน 2500)
- กรมสารบรรณคณะรัฐมนตรีฝ่ายบริหาร.ที่ 816/2499 เรื่อง การก่อสร้างสะพานยื่นจากฝั่ง
แหลมแท่น จังหวัดชลบุรี. 2499
- กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.(2419) เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.1.1/2 ระยะทางเสด็จประพาสจันทบุรี
ร.ศ.95
- _____.(2449) เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.11/5 เจ้าจอมมารดาตารารัศมีสร้างบ่อน้ำที่อ่างศิลา (15-
18 มิถุนายน ร.ศ.125)
- _____.(2419) เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.1/2 เรื่องระยะทางเสด็จประพาสจันทบุรี ร.ศ.95
- _____.(2443) เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.14/39 เรื่องกรมหมื่นดำรงฯ ตรวจราชการเมืองชลบุรี
ฉะเชิงเทรา (3-10 มกราคม ร.ศ.119)
- _____.(2437) เอกสารรัชกาลที่ 5 ขธ.5.2/1 เรื่อง พระยาชลยุทธโยธิน และพระวิภาคภูวดล
ขออนุญาตสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ถึงอ่างศิลา ร.ศ.113
- _____.(2439) เอกสารรัชกาลที่ 5 ขธ.5.2/8 เรื่องพระยาชลยุทธโยธิน ขออนุญาตสร้างทาง
รถไฟแต่กรุงเทพฯ ถึงแหลมแท่น และขอทำท่าเรือด้วย (11 กันยายน ร.ศ.115-16
กันยายน ร.ศ.115)
- _____.(2459) เอกสารรัชกาลที่ 6 กร.6 ม.3.2/9 เรื่อง เปลี่ยนคำว่าเมืองเป็นจังหวัด (5-19
พฤษภาคม พ.ศ.2459)
- _____.(2469) เอกสารรัชกาลที่ 7 กษ.5.1/114 เรื่อง บริษัทป่าไม้ศรีราชา (4 กุมภาพันธ์ 2440
- 11 กุมภาพันธ์ 2469)
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ เชียงใหม่ กษ 10 เล่ม 2 ลำดับที่ 15 เจ้าจอมมารดา
ตารารัศมีสร้างบ่อน้ำที่อ่างศิลา (15-18 มิถุนายน ร.ศ.125)

เอกสารชั้นต้นประเภทตีพิมพ์

กระทรวงมหาดไทย(2441) ทำเนียบหัวเมือง ร.ศ.117. กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา.(2504) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 (2 เล่มชุด)
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

_____.(2540) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4 เล่ม 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
คุรุสภา.

มูลนิธิพิพิธภัณฑวัตถุ.(2529) สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับงาน
กระทรวงมหาดไทย.กรุงเทพฯ: มูลนิธิพิพิธภัณฑวัตถุ.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 11 (2437, 306-308 ธันวาคม ร.ศ.113) “ประกาศจัดปับหน้าที่
กระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย”

_____.เล่ม 116 ตอนที่ 9 (2542) “ยกฐานะสภาภิบาลตำบลอ่างศิลาเป็นเทศบาลตำบลอ่างศิลา
25 พฤษภาคม 2542”

เอกสารชั้นรอง

กรมทรัพย์สินทางปัญญา (2556) ประกาศทรัพย์สินทางปัญญาเรื่อง การขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้
ทางภูมิศาสตร์ครกหินอ่างศิลาเลขที่ สช.56100057

คริสโวลด์ เอ บี (2510) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (หม่อมเจ้าสุภัทรรดิค ดิศกุล
แปล) หนังสือที่ระลึกถึงรอบร้อยปี แห่งวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว 1 ตุลาคม 2511.กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์.

แขวงทางจังหวัดชลบุรี, กรมทางหลวง.(2542) เส้นทางคมนาคมจังหวัดชลบุรี.ชลบุรี:
แขวงทางชลบุรี.

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.(2556) บรมราชเทวีชลบุรีสถิต สมเด็จพระพันวัสสา
อัยิกาเจ้ากับเมืองชลบุรี.กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.

จักรกริศน์ บัวแก้ว.(2547) การศึกษาสำรวจสภาพปัจจุบัน และปัญหาผลิตภัณฑ์ทอผ้า
พื้นเมืองอ่างหิน-บ้านปึก จังหวัดชลบุรี. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา

จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ(2506) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
กับกระทรวงมหาดไทย.วิทยานิพนธ์ ร.ม. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ถักรชัย ทิมกระจ่าง และอมรรัตน์ สีม่วง(2542, 19 เมษายน) “กองข้าวตำนานของความร่มเย็น”
เคลนิวิสต์ หน้า 5.

ชาติชาย พณานานนท์.(2516) ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอังกฤษ และ
สหรัฐอเมริกา สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น(รัชกาลที่ 1-3 : 2325-2394) ปริญญาานิพนธ์
กศ.ม.มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

ตรี อมารตยกุล.(2502) นำเที่ยวจังหวัดชลบุรี.มปท.พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ
นายแพทย์ขุนบรรจง เวชกิจ (บรรจง มุตตามระ)

เทศบาลเมืองอ่างศิลา.(2556).แผนพัฒนาสามปี พ.ศ.2556-2558) ของเทศบาลเมืองอ่างศิลา.
ชลบุรี: กองวิชาการและแผนงาน เทศบาลเมืองอ่างศิลา

ธรรศ ศรีรัตนบัลล์.(2557).กระบวนการสร้างครกหินอ่างศิลาให้เป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่น.
ชลบุรี: สาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยบูรพา

ภารดี มหาขันธ์.(2555) การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของภาคตะวันออกเฉียงใต้ปรับปรุงประเทศ
ตามแบบสมัยใหม่ ชลบุรี: สาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยบูรพา

_____.(2552).พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชลบุรี.ชลบุรี: สาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยบูรพา.

_____.(2527).รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ(พ.ศ.2394-2475) กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

_____.บรรณาธิการ.(2544) วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิ
ปัญญาจังหวัดชลบุรี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

มหาวิทยาลัยศิลปากร.(2542).ฝ้ายแกมไหม: สืบสานใย เพื่อแผ่นดิน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยศิลปากร

ราชวรมณี, พระ(ประยุทธ์ ปยุตโต) (2520) พจนานุกรมพุทธศาสตร์.กรุงเทพฯ: กรมการ
ศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

วิจิตรมตรา,ขุน(2497).พัฒนาการของการผลิตครกหินอ่างศิลา: วิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์
การเมือง.ภาคานิพนธ์ ร.ม.มหาวิทยาลัยบูรพา.

สมชาย โคว์ถาวร.(2549).พัฒนาการของการผลิตครกหินอ่างศิลา: วิเคราะห์เชิง
เศรษฐศาสตร์การเมือง.ภาคนิพนธ์ ร.ม.มหาวิทยาลัยบูรพา.

สมภพ จันทรประภา.(2528) สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า.
กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์

สุชาติ เกาทอง(2547).การศึกษาและพัฒนาารูปแบบผลิตภัณฑ์การแกะสลักหินของท้องถิ่น
ภาคตะวันออกเฉียง.คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล(2556). "พิพิธอาชีวการกรณีย์ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า กับการ
สงเคราะห์อาชีพในเมืองชลบุรี" ใน บรมราชเทวีชลบุรีสถิต สมเด็จพระพันวัสสา
อัยยิกาเจ้ากับเมืองชลบุรี. กรุงเทพฯ: คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

อินแกรม, เจมส์ ซี.(2552).การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย 1850-1970.(ชูศรี
มณีพฤษ์ และเฉลิมพจน์ เอี่ยมกมลลา แปลสุภาภรณ์ จรัสพัฒน์ ชิกโกโตมิ บรรณาธิการ
แปล) กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์.

เอกวิทย์ ณ ถลาง.(2544).ภาพรวมภูมิปัญญาไทย.(พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง
แอนด์พับลิชชิ่ง.

เอกวิทย์ ณ ถลาง,นิธิ เอียวศรีวงศ์, วิจารย์ พานิช, รสนา โตสิตระกูล และม.ร.ว.นงคราญ
ชมพูนุช.(2546) ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้.กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง
แอนด์พับลิชชิ่ง.

บุคคลานุกรม

กลุ่มพื้นฟูผ้าทออ่างศิลา

เกษม อินทโชติ,ก้านัน.(2557, 23 มกราคม) บ้านเลขที่ 20/3 หมู่ 2 ตำบลบ้านปึก อำเภอเมือง
จังหวัดชลบุรี

ศรีศักดิ์ แซ่เฮง.(2557, 14 มกราคม) บ้านเลขที่ 2/7-8 หมู่ 4 ตำบลอ่างศิลา อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี.

ห้วงวน เสริมศรี.(2557, 2 กุมภาพันธ์) บ้านเลขที่ 24 หมู่ 7 ตำบลบ้านปึก อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี.

กลุ่มแกะสลักหิน

ขจร รุ่งเรืองศิลาทิพย์(2557, 2 มีนาคม) เจ้าของและผู้จัดการร้านรุ่งเรืองศิลาทิพย์ ตำบลเสม็ด
อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี

ธีระพงษ์ เจริญสุข(2557, 19 มีนาคม) พนักงานขาย ร้านรุ่งเรืองศิลาทิพย์ ตำบลเสม็ด
อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี

ไผ่ จันทร์สว่าง.(2557, 19 มีนาคม) ช่างแกะสลักหิน ร้านรุ่งเรืองศิลาทิพย์ ตำบลเสม็ด
อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี

บุญระวี อะปะมะโน(2557, 19 มีนาคม) ช่างแกะสลักหิน ร้านรุ่งเรืองศิลาทิพย์ ตำบลเสม็ด
อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี

บุญราช อะปะมะโน(2557, 19 มีนาคม) ช่างแกะสลักหิน ร้านรุ่งเรืองศิลาทิพย์ ตำบลเสม็ด
อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี

เส ปะละทัง(2557, 19 มีนาคม) ช่างแกะสลักหิน ร้านรุ่งเรืองศิลาทิพย์ ตำบลเสม็ด
อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี

ประวัตินักวิจัย

1. ชื่อ นางภารดี มหาขันธ์
(ภาษาอังกฤษ) Mrs.PARADEE MAHAKHAN
2. รหัสประจำตัว
3. ตำแหน่งปัจจุบัน ประธานสาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา
4. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย
 - 4.1 อนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมแห่งชาติ 2 สมัย
 - 4.2 ประธานโครงการจัดตั้งสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยบูรพา ตั้งแต่ปีพ.ศ.2534-2541
 - 4.3 สอนและเขียนคู่มือการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์
 - 4.4 เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ วิทยานิพนธ์ และคุณิพนธ์
5. ประสบการณ์ด้านการวิจัย
 - 5.1 (2518).การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.ทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันไทยคดีศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
 - 5.2 (2522).การสำรวจลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.ทุนสนับสนุนการวิจัยจากสภาวิจัยแห่งชาติ.
 - 5.3 (2526).การสร้างเครื่องดนตรีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.ทุนสนับสนุนการวิจัยจากมูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน.
 - 5.4 (2531).การศึกษาและรวบรวมตำรายาพื้นบ้านชลบุรี.ทุนสนับสนุนการวิจัย จากสำนักงานคณะกรรมการการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
 - 5.5 (2532).การศึกษาสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนในแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงเหนือ.ทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
 - 5.6 (2538).บริษัทศรีมหาธาจำกัด: ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของบริษัททางธุรกิจแห่งแรกในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.ทุนสนับสนุนการวิจัยจากสภาวิจัยแห่งชาติ.
 - 5.7 (2539).เทศบาลในบริบทของการกระจายอำนาจทางการคลัง: ศึกษาเฉพาะกรณีเทศบาลตำบลแสนสุข.ทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันนโยบายศึกษา.
 - 5.8 (2540).การศึกษาผลกระทบและสู่ทางการลงทุนด้านสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.ทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน.(หัวหน้าโครงการ)

- 5.9 (2542).การเรียนรู้ชนบทไทย: ภาคตะวันออก.ทุนสนับสนุนการวิจัย จากทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ.(หัวหน้าโครงการ).
- 5.10 (2544)พัฒนาการทางประวัติศาสตร์จังหวัดชลบุรี.ทุนสนับสนุนการวิจัยจากจังหวัดชลบุรี.
- 5.11 (2553).ตระกูลแซ่ในจังหวัดชลบุรี: วิถีและพลัง.(งานวิจัยร่วม) ทุนสนับสนุนการวิจัยจาก กองแผนงาน,มหาวิทยาลัยบูรพา
- 5.12 (2554) การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของภาคตะวันออกยุคต้น.วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ 19(31) มกราคม-มิถุนายน 2554
- 5.13 (2555) การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของภาคตะวันออกยุคปรับปรุงประเทศตามแบบสมัยใหม่ถึงปัจจุบัน: วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. 20(34) กรกฎาคม-ธันวาคม 2555.
- 5.14 (2556).พรรณไม้ในวิถีชีวิตของคนไทย: พรรณไม้ในประเพณีชีวิต (ปลูกเรือน แต่งงาน การเกิด โคนจุก บรรพชาสามเณร อุปสมบท และการตาย). งานวิจัยร่วมมีส่วนร่วมร้อยละ 50 ทุนสนับสนุนการวิจัยจากสาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นันทิชา มหาจันทร์

ภาควิชาภาษาตะวันออก

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

สาขาที่เชี่ยวชาญ ภาษาและวรรณคดีญี่ปุ่น

ประวัติ

การศึกษาระดับอุดมศึกษา

คุณวุฒิ

ปี พ.ศ. ที่จบ

ชื่อสถาบันศึกษาและประเทศ

ศศ.บ.(ภาษาญี่ปุ่น)

2534

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เกียรตินิยมอันดับสอง

M.A.(Japanese Literature) 2538

Kobe University, Japan

(Japanese Government Scholarship)

Ph.D (Japanese Literature) 2546

Kobe University, Japan

(Japanese Government Scholarship)

งานวิจัย

งานวิจัยเดี่ยว

1. การศึกษาเปรียบเทียบการลักของไทยกับการลักของญี่ปุ่น (พ.ศ. 2540-2541) ทุนงบประมาณแผ่นดิน มหาวิทยาลัยบูรพา การเผยแพร่ ภายในมหาวิทยาลัย , วารสารมูลนิธิญี่ปุ่นกรุงเทพฯ ฉบับที่ 2 หนังสือพิมพ์มติชน 16 ต.ค. 2541 , พ.ศ.2546 BBC World Service, London

2. **Heroes with Inferiority Complexes in Modern Japanese Literature and their Significance in the Author's Creative process** (1998-1999) The Sumitomo Foundation , Fiscal 1997 Grant for Japan-Related Research Projects

3. มองโลกตะวันออกผ่านวรรณกรรมของ ควะบะตะ ยะสึนะริ (พ.ศ. 2547) ทุนงบประมาณเงินรายได้ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา (124 หน้า) เผยแพร่เป็นบทความวิจัยใน วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ปีที่ 14 ฉบับที่ 20 มกราคม- เมษายน 2549

4. **The Meaning of MA in Japanese Literature** (2008-2009) ทุน The Japan Foundation Short-Term Fellowship Program for 2008-2009

5. การทำงานภายใต้วัฒนธรรมที่แตกต่าง : ปัญหาและความคาดหวังของบริษัทญี่ปุ่น (พ.ศ. 2555) ทุนงบประมาณเงินรายได้ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา นำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติ ญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทย ครั้งที่ 6 คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (11-12 ตุลาคม 2555)

งานวิจัยร่วม

ตระกูลแซ่ในจังหวัดชลบุรี : วิถีและพลัง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา เผยแพร่เป็นหนังสือ 2554(368 หน้า) .ISBN 978-974-384-460-7

พรรณไม้ในวิถีชีวิตของคนไทย : (ปลูกเรือน แต่งงาน การเกิด โคนจุก บรรพชาสามเณร อุปสมบท และการตาย) เผยแพร่เป็นบทความวิจัยใน วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ปีที่ 22 ฉบับที่ 38 มกราคม- เมษายน 2557

บทความทางวิชาการ

1. นัยของการใช้สรรพนาม “ข้าพเจ้า” ในนวนิยายของควะบะตะ ยะสึนะริ เอกสารประกอบการสัมมนา “สัมมนาพัฒนาไทยครั้งที่ 1” 26-27 กุมภาพันธ์ 2537 จัดโดย สมาคมนักวิชาชีพไทยในประเทศญี่ปุ่น หน้า 33

2. ชีวิตและงานของ เก็นซะบุโระ โอเอะ -นักเขียน นักคิด และนักต่อสู้ ศักยภาพ,วารสารสมาคมนักวิชาชีพไทย ในประเทศญี่ปุ่น vol.2 no.3 December 1994.
3. ยะสึนะริ คะวะบะตะ-ความงาม ความเศร้า และผู้หญิง ศักยภาพ,วารสารสมาคมนักวิชาชีพไทยในประเทศ ญี่ปุ่น vol.1 no.9 June 1994. หน้า 14-17
4. สองนักเขียนรางวัลโนเบลของญี่ปุ่น วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ปีที่ 5 ฉบับที่ 4 ประจำเดือน พฤศจิกายน 2539-มีนาคม 2540. หน้า 39-47
5. การสักของญี่ปุ่น วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ปีที่ 6 ฉบับที่ 5 ประจำเดือน พฤศจิกายน 2540-พฤษภาคม 2541. หน้า 97-105
การศึกษาเปรียบเทียบการสักของไทยกับการสักของญี่ปุ่น วารสารมูลนิธิญี่ปุ่นกรุงเทพฯ ฉบับที่ 2 หน้า 123-134
6. การอ่านเรื่องสั้นขนาดฝ่ามือ "รองเท้าฤดูร้อน" ของกะวะบะตะ ยะสึนะริ วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ปีที่ 9 ฉบับที่ 11-12 มกราคม-มิถุนายน และกรกฎาคม-ธันวาคม 2544. หน้า 139-153
7. **Japanese Literature in Asia : An Outlook on the World Seen through the Ambiguous Notion of "KOKUBUNGAKU"** Kokubunronso , The Journal of Japanese Language and Literature , No.32 August 2002. p.48-50
8. บทบาทของสีแดงและสีขาวที่แสดงคุณภาพของความแตกต่างในวรรณกรรมเรื่อง เมืองหิมะ วารสารมูลนิธิ ญี่ปุ่น กรุงเทพฯ ฉบับที่ 2 ปี 2005. หน้า 47-55
9. สำนักเรื่องเวลาของชาวญี่ปุ่น เอกสารการประชุมวิชาการระดับชาติเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทย ครั้งที่ 1 , เครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทย, 2550, หน้า 156-167
10. การใช้รายการโทรทัศน์ NHK ในการสอนวัฒนธรรมญี่ปุ่นและญี่ปุ่นปัจจุบัน วารสารการสัมมนาครบรอบ 20 ปีของกลุ่มศึกษาภาษาญี่ปุ่น 15 มีนาคม พ.ศ. 2550 , มูลนิธิญี่ปุ่น กรุงเทพฯ , หน้า 47
11. ค่านิยมสูงสุดที่มีต่อวรรณกรรมของอิทสววรรษก่อน ปราบฏการณซึ่งสะท้อนสภาพปัญหาความยากจนใน ความมั่งคั่งของญี่ปุ่นปัจจุบัน เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเรื่อง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 25-26 พฤศจิกายน 2551 จัดโดย มหาวิทยาลัยศิลปากร
12. **เรือปู** วรรณกรรมชนชั้นกรรมาชีพของญี่ปุ่นเมื่อ 80 ปีก่อน ข้อการะเกด47 มกราคม-มีนาคม 2552 ,เคล็ดไทย หน้า 238-245
13. นัยของจังหวะในวัฒนธรรมญี่ปุ่น นำเสนอในงานประชุมวิชาการระดับชาติของเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทย ครั้งที่ 3 ,เครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทย ณ มหาวิทยาลัยขอนแก่น วันที่15-17 ตุลาคม 2552

หนังสือ

ครรรลง: โด (道) วิธีแห่งญี่ปุ่น (พ.ศ.2556) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
บูรพา.(115 หน้า)

เอกสารประกอบการสอน

นันทัชญา มหาจันทร์. (2548). *เอกสารประกอบการสอนวิชา 207382 ญี่ปุ่นปัจจุบัน*.

ชลบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.(144 หน้า)

บทความวิทยุกระจายเสียง

บทความวิทยุกระจายเสียงรายการ มนุษย์และสังคม สำนักบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยบูรพา

จำนวน 40 บทความ

บทความวัฒนธรรมญี่ปุ่น ใน นิตยสารรายสัปดาห์ เนชั่นสุดสัปดาห์

1. ชาวญี่ปุ่นกับวรรณคดี เนชั่นสุดสัปดาห์ปีที่10 ฉบับที่ 490 22-28 ตุลาคม 2544 หน้า 62-63
2. ของขวัญที่ธรรมชาติประทานให้ เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่10 ฉบับที่ 499 24-30 ธันวาคม 2544 หน้า 62-63
3. สีแดงและสีขาวในวรรณกรรมของคะวะบะตะ ยะสึนะริ เนชั่นสุดสัปดาห์ปีที่10 ฉบับที่ 511 18-24 มีนาคม 2545 หน้า 62-63
4. ความงามซึ่งสัมผัสได้ในช่วงเวลาอันสั้น เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่10 ฉบับที่ 517 29 เมษายน-5 พฤษภาคม 2545 หน้า 62-63
5. ศิลปะไม่มีวันเสื่อม ถึงแม้จะอยู่ท่ามกลางไฟสงคราม เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่11 ฉบับที่ 535 2 กันยายน 2545 หน้า 62-63
6. เรื่องเล่าเกี่ยวกับต้นไม้ เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 553 6 มกราคม 2546 หน้า 62-63
7. วิธีแห่งนักรบ เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่12 ฉบับที่ 614 8 มีนาคม 2547 หน้า 58-59
8. สุตทางที่นานายามา เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่13 ฉบับที่ 637 16 สิงหาคม 2547 หน้า 50-51
9. เกอิชา เนชั่นสุดสัปดาห์ปีที่14 ฉบับที่ 717 24 กุมภาพันธ์ 2549 หน้า 62-63
10. ลินคาคุจิ ทำวมหาพรหม และมาเชล ดูของพ์ เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่14 ฉบับที่ 728 12 พฤษภาคม 2549 หน้า 62-63
11. ศาลเจ้ายะสึคุนิ เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่16 ฉบับที่ 804 26 ตุลาคม 2550 หน้า 46-47

บทความงานแสดงศิลปะ

งามตามแบบญี่ปุ่น คู่มือทัศนนิทรรศการศิลปะของ ปิติวรรณน์ สมไทย The Beauty of MAI-PEN-RAI หอ
ศิลปะมหาวิทยาลัยกรุงเทพ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ 27 พฤศจิกายน-29 ธันวาคม 2547

งานที่ปรึกษาคุณิพนธ์

มัชฌิมา วีรศิลป์ ความสัมพันธ์ระหว่างคำสอนที่ปรากฏในวรรณกรรมประเภทกลอนสวด เรื่อง

“พระเจ้าเข้าสู่นิพพาน” กับความเชื่อของสังคมไทย สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา 2557

พรรณนิดา ชันธพัทธ์ อุดลัทธิกับการปรับเปลี่ยนวิถีทางประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อของชาวไทยใหญ่

ในจังหวัดเชียงใหม่ สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา 2557

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University